ҐЕОРҐ ЕБЕРС

Адріян і Антіной

РОМАН
З ЧАСІВ РИМСЬКОГО ЦІСАРСТВА

ДРУГИЙ ТОМ

КИЇВ — ВІДЕНЬ — ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“

ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА".

І. Українська бібліотека.

Досі появились:

П. Карманський: **Між рідними в південній Америці.** З передмовою А. Крушельницького. З 16 малюнками 8⁰, 211 + (1) стор. Ціна 32.000 а. кор., 50 цент.

А. Крушельницький: **Орли,** комедія. 8⁰, 266 + (2) сторін. Ціна 28.000 а. кор., 45 цент.

— **Трівога,** драма. 8⁰, 132 сторін. Ціна 16.200 а. кор. 25 цент.

— **Змагання,** повість. 8⁰, 415 + (1) ст. Ціна 46.800 а. кор., 70 цент.

— **Дужим помахом крил,** роман. І. том. 8⁰, 404 сторін. Ціна 46.800 а. кор., 70 цент.

— **Дужим помахом крил,** роман. ІІ. том. 8⁰, 499 сторін. Ціна 54.000 а. кор., 80 цент.

Іван А. Крушельницький: **Весняна пісня,** 8⁰, 128 сторін. Ціна 14.400 а. кор., 25 цент.

А. Хомик: **Всесильний доляр,** оповідання, з переднім словом М. Шаповала. 8⁰, 188 сторін. З портретом автора. Ціна 19.800 а. кор., 30 цент.

С. Черкасенко: **Казка старого млина,** драма. 8⁰, 138 + (2) сторін. Ціна 16.200 а. кор., 25 цент.

— **Про що тирса шелестіла,** траґедія. 8⁰, 170 + (2) сторін. Ціна 18.000 а. кор., 30 цент.

— **Твори,** том ІІІ. (Поезії.) 8⁰, 238 + (2) сторін. Ціна 27.000 а. кор., 40 цент.

Друкуються:

О. Грицай: **Критичні студії з новітнього письменства.** 8⁰.

А. Крушельницький: **Дужим помахом крил,** роман. ІІІ. том. 8⁰.

ІІ. Бібліотека світової літератури.

Досі появились:

В. Гюґо: **Люкреція Борджія,** траґедія, переклала В. О'Коннор-Вілінська. З передмовою дра О. Грицая. 8⁰, XVI + 94 + (2) стор. Ціна 12.600 а. кор., 20 цент.

Т. Ґотьє: **Панна де Мопен,** роман, переклав М. Шраг. З передмовою дра О. Грицая. І. том. 8⁰, XX + 262 + (2) сторін. Ціна 32.400 а. кор., 50 цент.

— **Панна де Мопен,** роман ІІ. том. 8⁰, 298 + (2) сторін. Ціна 34.200 а. кор., 50 цент.

Ч. Дікенс: **Цвіркун у запічку,** оповідання, переклала Др. Н. Суровцова. З передмовою дра О. Грицая. 8⁰, XVI + 120 сторін. Ціна 16.200 а. кор., 25 цент.

Ґ. Еберс: **Адріян і Антіной,** роман з часів римського цісарства, переклав М. Троцький. З передмовою дра О. Грицая І. том, 8⁰, XVI + 210 сторін. Ціна 25.200 а. кор., 40 цент.

— **Адріян і Антіной,** ІІ. том, 8⁰, 248 сторін. Ціна 27.000 а. кор., 40 цент.

— **Адріян і Антіной,** ІІІ. том, 8⁰, 256 сторін. Ціна 28.800 а. кор., 45 цент.

(Далі на 3 стор.)

ҐЕОРҐ ЕБЕРС

АДРІЯН І АНТІНОЙ

РОМАН
ІЗ ЧАСІВ РИМСЬКОГО ЦІСАРСТВА

ДРУГИЙ ТОМ

КИЇВ — ВІДЕНЬ — ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“

З німецької мови переклав

Микола Троцький

Хриотофа Райсера Сини, Відень V.

ПЯТНАДЦЯТИЙ РОЗДІЛ.

Коли улюблений невільник цісаря прокинувся, щоб помогти Селєні, загроженій молосцем його пана, з ним сталося вже щось, чого він не міг забути, він дістав враження, якого не міг затерти, до його душі доторкнулися слова і згуки, які безупинно згучали в ній і так сильно панували над серцем і розумом, що він збентежено і напів у сні повнив у свого пана службу, що її звичайно доконував що-ранку бадьоро і з найбільшою уважністю.

Літом і зимою полишав звичайно Мастор спальню свого пана, щоб приготувати все, чого потрібував Адріян, піднявшись із свого ложа.

Тут треба було чистити золоту оправу на ременях, що належали до солдацького взуття його пана, провітрювати його одіння і оприскувати його ледви помітними, ніжними пахощами, які він любив; але найбільше часу забірали приготування до Адріянової купелі.

На Льошії не було ще, як у Римі в цісарських палатах, добре уряджених купелів, але слуга знав, чого його пан буде потрібувати і тут було багато води.

Йому сказали, що коли він буде потрібувати чогось для свого пана, він повинен звертатися до будівничого Понтія. Його знайшов він, не шукаючи,

перед кімнатою, призначеною для Адріяна, якій він, поки цісарь спав, хотів із своїми помічниками надати затишний і приємний для ока вигляд.

Архитект послав невільника до робітників, що були заняті мощенням хідників у першім дворі палати. Ці люди мали принести стільки води, скільки він звичайно потрібував.

Становище особистого слуги цісаря звільняло його від таких низьких послуг, але на полюванні, в часі подорожей і де цього було треба, виконував він їх звичайно охоче, не покликаний до цього.

Сонце ще не зійшло, коли він вступив до двору.

Багато невільників лежало там на своїх матах і спало, інші поклалися навколо вогню й чекали на свою кашу, яку один хлопець і старий чоловік мішали деревляними паличками.

Мастор не хотів перешкоджати ані одним ані другим; він пішов до гуртка робітників, які раніш, як здавалось, балакали між собою й тепер уважно прислухались до промови старого чоловіка, який оповідав їм певно якусь історію.

На серці бідного хлопця було дуже важко і його увага не зверталася на казки й жарти.

Життя було для нього зовсім затроєне.

Служба, якої від нього жадали, здавалась йому важливіша, ніж щось инше, але сьогодня було инакше.

Він мав неясне відчуття, ніби доля сама звільнила його від усіх обовязків, ніби це нещастя розірвало звязок, який єднав його з його службою і з цісарем, і зробило його самотним, зданим на самого себе чоловіком.

Йому прийшло також на думку, чи не зібрати б золотих, які кидав йому Адріян і які кидали та сували йому в руку багаті люди, що бажали раніше, ніж інші дістатися з почекальні до цісаря, думав — чи не зібрати б того всього, не втікти і не прогуляти та пропити всього, що він мав, у шинках великого міста з веселими дівчатами.

Що сталося б тоді, — було для нього байдуже. Коли б його зловили знов, то може б його засікли до смерти канчуками; але він дістав уже досить копняків та ударів, поки став на службу до цісаря; коли його тягли до Риму, його цькували раз навіть псами. Коли б він утратив своє життя, ну, то що ж? Колись усе таки минеться, а будуччина, здавалось, не могла йому нічого дати окрім перетоми на службі неспокійного пана, крім журби та глузування.

Він був наскрізь доброю людиною, яка нікому не хотіла робити шкоди і якій навіть було важко турбувати инших при забаві або розмові.

Сьогодня він мав найменше охоти до цього, бо в кого серце болить, той відчуває тонко, як буває на душі инших.

Коли він наблизився до гуртка робітників, з якого хотів вибрати собі носіїв води, він рішив дати виговоритися оповідачеві, на уста якого були скеровані погляди людей, що стояли навколо його.

Світло багаття під казаном з кашою падало на обличчя промовця.

Це був старий робітник, але вільний чоловік, про що свідчило його довге волосся. Його буйна біла борода спонукала Мастора вважати його за

жида або фенікійця. На старім, одягненім у бідний китель, не було нічого незвичайного окрім його особливо блискучих очей, непорушно піднятих до неба, та скісного повороту його голови, що її лівий бік спірався на підняті руки.

»А тепер«, — промовив оповідач, опускаючи рамена, — »ходім знову працювати, брати! ‚В поті лиця вашого повинні ви їсти хліб свій‘, так стоїть написано. Нам старим буває инколи важко піднімати камні і так довго тримати зігнутою задубілу спину, але ж ми ближчі до кращого часу, ніж ви. Життя для нас усіх не легке, але Господь запросив до гостини найперше нас, що несемо тягар важкої праці, і невільників, між нами напевно не останніми.«

»Прийдіть до мене всі працюючі й обтяжені і я заспокою вас,« — перервав старому молодший чоловік, повторяючи слова Христа.

»Еге ж, так говорить Господь!« — промовив старий притакуючим тоном, — »і при тім він певно гадав про нас. Я вже казав: наша доля не легка, але оскільки ж важчий був тягар, який він з доброї волі взяв на себе, щоб увільнити нас від страждання... Працювати мусить кожний, цісарь також, але Він, що міг жити в роскошах Свого Батька, дозволив сміятися і глузувати з себе й плювати собі в обличчя, він дав втиснути терни в бідне чоло, ніс свій важкий хрест, вага якого давила його, та перетерпів найбільші муки смерти, і це все за нас, не ремствуючи. Але він не страждав даремно, бо Бог приняв жертву Свого Сина, вволив Його волю й сказав: ‚Усі, що вірять у нього, не

повинні загинути, але мати вічне життя‘... Отже нехай почнеться новий важкий день, нехай прийде по нім тисяча ще важчих, нехай смерть закінчить це життя: ми віримо в нашого Спаса, ми маємо заповіт Бога, що Він запросить нас із біди й злиднів до неба, і, за короткий час злиденного життя на землі, подарує нам безконечні тисячеліття втіхи!... Ідіть тепер на роботу. За тебе, мій Кнакію, працюватиме певно міцний Крат, поки твої пальці загояться. Коли поділятимуть хліб, нехай кожний думає про дітей доброго покійного Філямона. Тобі, мій бідний Ґіббе, буде праця сьогодня гірка. Пан цього чоловіка, мої милі брати, продав учора його обох доньок купцям із Смирни. Коли не тут, у Єгипті, мій Ґіббе, або в якійсь иншій країні, ви стрінетеся все ж таки знов у нашого небесного Отця, вірь у це. Земне життя — це наша дорога, наша ж мета — це небо, і проводирь, який вчить нас ніколи не втрачати її, — це наш Спас. Змагання і праця, журба й страждання легкі для кожного, хто знає, що, коли наблизиться святочний вечір, король королів відкриє йому свою палату, щоб покликати його, як милого гостя, до свого дому, де перебувають усі, що були дорогі нам.«

»Прийдіть до мене всі працюючі й обтяжені і я заспокою вас,« — промовив знову голосно чоловік з кола тих, що лежали біля старого.

Старий встав, кивнув хлопцеві, який поділяв порівну хліб між робітниками, і взяв вушковатий кухоль, щоб наповнити вином великий деревляний пугар.

Мастор не втратив ані слова з цеї промови й

повторене многократно: »Прийдіть до мене всі працюючі й обтяжені і я заспокою вас,« — згучало в нім, як запрошення приязного господаря, що закликає до гарних днів волі і втіхи.

В ночі його горя показався далекий, світлий відблиск, який, здавалось, віщував новий ранок, і з повагою наблизився він до старого, щоб перш усього запитати його, чи він доглядач за зібраними навколо нього робітниками.

»Я є ним,« — відповів старий і, вислухавши, чого жадає Мастор з доручення керуючого будівничого, покликав кількох молодших невільників, які принесли потрібну воду.

Понтій зустрів слугу цісаря і його носіїв води та промовив до провожаючого його різбяра Полюкса так голосно, що Мастор зрозумів його:

»Невільник будівничого дає сьогодня християнам обслугувати свого пана. Це порядні, тверезі робітники, які тихо виконують свої обовязки.«

Подаючи свому панові ручники, витираючи й одягаючи його, він був значно менш уважний до своєї праці, ніж звичайно, бо слова, які він почув з уст старого доглядача, не виходили йому з голови.

Він не зрозумів їх усіх, але все ж таки пізнав, що істнує ласкавий бог, який власною особою перетерпів найтяжчі муки, який є особливо прихильний до бідних, злиденних і невільників, і обіцяє дати їм спокій, потішити їх і звести їх з усіми, що були їм колись дорогі.

Це »прийдіть до мене« згучало все ще так привітно і тепло в його серці, що він при цім спочатку

мусів думати про свою матір, яка инколи кликала його, коли він був ще дитиною, ловила його широко відкритими раменами й притискала до серця. Він робив це також не раз із своїм маленьким вмерлим сином, і відчуття, що є хтось, що міг би ласкаво покликати до себе його, полишеного, самітного чоловіка, щоб визволити його від великого страждання і злучити його знов із матірю, з батьком, з його милими, полишеними у далекій, втраченій батьківщині, забірало половину гіркости його горя.

Він мав звичай вважати на все, що говорилося поблизу цісаря, і вчився що-року більше розуміти це.

Часто говорилося тут про християн і, звичайно, як про збаламучених і небезпечних дурнів.

Про багатьох з його співневільників говорилось також, що вони християнські дурні. Але инколи й розважні люди, а часом навіть і сам Адріян, брали християн в оборону.

Тепер Мастор вперше почув з їх власних уст, в що вони вірили і чого вони сподівалися, і, виконуючи свою службу, він ледви міг дочекатися, щоб піти знов до старого робітника, що вкладав хідники, розпитати його знов і почути від нього ствердження надій, які розбудили в нім його слова.

Коли Адріян з Антіноєм вступили до покою, Мастор побіг на двір до християн. Там він спробував навязати з доглядачем розмову про його віру, але старий відповів йому, що на все є свій час. Тепер неможна переривати праці, а по заході сонця нехай він прийде знов, тоді він погово-

рить з ним про того, який пообіцяв заспокоїти страждаючих.

Мастор не думав більш про втечу.

Коли він знову прийшов до свого володаря, в його блакитних очах був такий соняшний блиск, що Адріян не вимовив лайливих слів, які приготував для нього, але, показуючи на нього Антіноєві пальцем, він гукнув, сміючись:

»Я гадаю, що ця шельма вже потішилась і знайшла собі нову жіночку. Ходім і ми також і, памятаючи Горація, подбаємо, щоб використати, оскільки можна, цей день. Полишити волю будучности, щоб плила, як вона хоче, може дозволити собі поет, а я ні, бо я, на жаль, — цісарь.«

»Рим дякує богам за те, що ти є ним,« — зауважив Антіной.

»Як гарні слова знаходить инколи цей юнак,« — засміявся Адріян і погладив свого улюбленця по брунатних кучерях. — »Тепер я працюватиму до півдня з Флєґоном та Тіціяном, якого чекаю, а тоді може буде щось веселого. Запитай довгого різбяра за заслонами, о якій годині Бальбіля має намір сидіти йому при праці над її погруддям. Треба оглянути праці будівничого і александрійських мистців також у день; вони заслужили це своєю пильністю.«

Адріян подався до покою, де його секретарь тримав напоготові для нього листи й писання з Риму і провінції, які цісарь мав перечитати й підписати.

Антіной лишився самий у покої та дивився годину на кораблі, які кидали котву в пристані або

опускали рейд; його тішили швидкі човни, які крутились навколо великих суден, як оси біля спілих овочів. Тоді він слухав співу матросів та гри флєйтиста, що керував тактом ударів весел на триремі, яка як-раз під ним саме опускала цісарську приватну пристань. Його тішила також чиста блакить неба й тепло гарного ранку і він питав себе, чи приємний йому легкий дух дьогтю, що віє від пристані, чи ні.

Коли сонце піднялось вище, яркий соняшний блиск почав сліпити його.

Позіхаючи, він підійшов до вікна, простягся на подушці й почав без думок дивитися на полинялі малюнки на стелі, байдужий до того, що вони представляли.

Довілля зробилося вже давно діяльністю його життя, але хоч і як він до нього звик, все ж таки відчував инколи його сіру тінь, нудьгу, як огидну перешкоду до втіхи життя.

В такі самотні години довільних мрій він думав звичайно про своїх рідних у Бітинії, про яких він не смів говорити з цісарем, або про полювання, на яких він бував з Адріяном, про вбиту дичину, про риб, які він зловив, як добрий рибалка, вудкою, і такі инші речі.

Він не турбувався про будуччину, бо стремління до творення, честолюбство і все подібне до пристрастей було досі чуже його душі.

Подив, який викликала всюди його краса, не тішив його й инколи йому здавалось, що не варто рушити якимсь членом чи дихати.

Майже все, що він бачив, було для нього цілком

байдуже. Але ні яким чином не було таке, як ласкаве слово з уст цісаря, що здавався йому незмірно великим. Він боявся його, як своєї долі, та почував себе з ним злученим, як квітка з деревом, що мусить вмерти, коли знищити стовбур, на якім вона вється, як принадна оздоба.

Коли він сьогодня простягся на дивані, його мрії взяли инший напрямок.

Він мусів думати про бліду дівчину, яку він урятував від зубів молосця, про білу холодну руку, яка охопила на мить його шию, і про зимні слова, якими вона потім відхилила його.

Антіной став почувати велику тугу до Селєни, той самий Антіной, якому в усіх містах, що він їх відвідував із цісарем, а особливо в Римі, славетні красуні посилали букети квітів і ніжні листи, і який, відколи полишив батьківщину, ще ніколи не відчував до якогось жіночого єства хоч би напів таке велике співчуття, як до мисливського коня, подарованого йому цісарем, або до великого молосця.

Ця дівчина здавалась йому дихаючим мармуром. Може той, кого вона притисла б до своїх грудей, мусів би вмерти; але така смерть мусіла б бути солодка і йому здавалось у тисячу разів більшою насолодою загинути з закаменілою кровю, ніж від занадто швидких ударів серця.

»Селена« — бурмотіли його уста багато разів з легким тремтінням; чужий його тихому єству, проймаючий всі його члени неспокій опанував ним, і він, що міг годинами лежати непорушно на подушці і мріяти, скочив тепер із свого ложа і, глибоко дихаючи, міряв великими кроками кімнату.

Пристрасна туга по Селєні гонила його туди й сюди і бажання бачити її знов зміцнилося в нім аж до постанови і спонукало його пильно думати про засоби й шляхи, як би побачити її знов до повороту цісаря.

Прийти просто до мешкання її обуреного батька здавалось йому неможливим, а він же був певний, що він може знайти її там, бо її поранена нога тримала її напевно дома.

Чи має він попросити в управителя знову хліба й солі?

Але від імени Адріяна він не смів просити про щось Керавна по суперечці, яка недавно мала тут місце.

Чи має він піти туди й принести їй новий кухоль замісць розбитого? Це обурило б знов бундючного чоловіка.

Чи може... ні, й це недобре! Це все було цілком неможливо!

Але це, це, так, це було б добре!

В його скринці з мастями було де-кілька есенцій, які йому дав цісар. Одну з них хотів він запропонувати їй, щоб додала до неї води і прикладала її до ноги.

Проти цього вчинку, викликаного співчуттям, не міг мати нічого і його володарь, який сам охоче пробував на хорих своє лічниче знання.

Він зараз покликав Мастора і наказав йому стерегти молосця, який ходив слідом за ним при його мандрівці по кімнаті; тоді він пішов до своєї спальні, взяв там пляшечку з незвичайно коштовного матеріялу, яку подарував йому Адріян

в останній день його уродин і яка належала раніш Плотіні, дружині Траяна, і подався до мешкання управителя. Біля сходів, на яких він знайшов Селєну, він стрінув чорного невільника з кількома дітьми. Старий сидів тут, боючись доґа римлянина.

Антіной підійшов до невільника і попросив його відпровадити його до мешкання управителя.

Неґр пішов зараз попереду нього, відкрив двері передпокою і промовив, вказуючи пальцем на кімнату:

»Там, але Керавна нема дома.«

Не дбаючи більш про Антіноя, він пішов назад до дітей, а бітинієць стояв нерішучо з своєю пляшечкою, бо окрім голосу Селєни він чув також голос иншої дівчини та низький голос чоловіка.

Він вагався ще, коли голосне запитання Арсіної: »Хто там?« спонукало його йти далі.

В кімнаті стояла Селєна в довгім яснім убранні з серпанком на голові, ніби вона збіралась вийти, а її молодша сестра сиділа на краї стола так, що кінчики її ніг торкались підлоги; на столі стояло багато старовинних річей.

Перед нею стояв фенікієць середнього віку, держучи в руці гарно вирізблений пугар. Він, здавалось, торгувався з дівчиною відносно нього.

Керавн подався сьогодня знов до торгівця мистецькими річами, але не стрінув його дома і полишив у його маґазині запрошення, щоб Гірам прийшов до його мешкання на Льошії, бо він має показати йому коштовні рідкосні речі.

Фенікієць прийшов до Керавна перед поворо-

том управителя, який задержався на засіданні Ради, і Арсіноя показала йому тепер скарби свого батька, цінні прикмети яких вона підносила дуже красномовно.

На жаль, Гірам пропонував не багато більше, ніж Ґабіній, посланий учора ввечері управителем так прикро додому.

Селєна була наперед переконана про безуспішність торгу і хотіла скорше скінчити його, бо наближалася година, коли вона з Арсіноєю мусіла йти до фабрики папірусу. На вагання сестри йти з нею та благання невільниці принаймні сьогодня дати нозі спокій, вона відповіла рішучим: »Я йду!«.

Поява юнака трохи занепокоїла дівчат.

Селєна зараз пізнала його, Арсіної він показався гарним, але незручним; торгівець же мистецькими річами здивовано подивився на нього і перший привітав його.

Антіной відповів на це привітання, схилився перед сестрами і промовив тоді, звертаючись до Селєни:

»Ми чули, що ти була поранена на голові та що твоя нога ушкоджена, а тому, що ми все ж таки винні в нещасливім випадку з тобою, ми хотіли б запропонувати тобі цю пляшечку, яка містить у собі добрий засіб проти таких випадків.«

»Я дякую тобі,« — відповіла дівчина; — »але я почуваю себе знов так добре, що хочу спробувати вийти.«

»Цього ти не повинна робити,« — просив Антіной притьмом.

»Я мушу«, — відповіла Селєна серіозно.

»То візьми принаймні цю пляшечку, щоб робити оклади, коли ти вернешся. Десять крапель у таке начиння з водою, як от стоїть тут.«

»Я можу спробувати, коли вернуся.«

»Зроби це і ти побачиш, як добре воно гоїть. Ти ж не гніваєшся вже на нас?«

»Ні.«

»Це тішить мене!« — скрикнув він і подивився на Селєну своїми мрійливими очима, повними тихої пристрасти.

Їй не сподобався цей погляд і зимніш, ніж раніше, вона запитала бітинійця:

»Кому я маю передати цю пляшечку, коли я зужию її зміст?«

»Візьми її собі, прошу тебе«, — просив бітинієць. — »Вона гарна і матиме для мене подвійну вартість, коли ти матимеш її.«

»Вона гарненька, але я не хочу жадних подарунків.«

»То розбий її, коли ти зужиєш її. Ти все ж таки не вибачила нам нападу доґа, а нам так щиро шкода, що наш пес . . .«

»Я не гніваюся на тебе . . . Арсіноє, вилий же ліки до чарочки.«

Молодша донька управителя зробила зараз, що їй було наказано і, коли вона помітила, яка гарна була ця пляшечка і як вона блищала багатьома фарбами, вона промовила без ніяковости:

»Коли моя сестра не хоче її, то подаруй її мені. Як це можна, Селєно, робити з нічого такі історії!«

»То візьми її,« — промовив Антіной і подивився боязко на підлогу, бо тепер йому впало на

думку, як високо цінував цісарь це маленьке начиння та що може він колись пізніше запитає про нього.

Селена порушила плечима й гукнула з незадоволеним поглядом до своєї сестри, натягаючи серпанок над чоло:

»Крайня пора.«

»Я не хочу сьогодня,« — відповіла Арсіноя уперто, — »і це дурниця, що ти з твоєю опухлою ногою хочеш іти чверть години.«

»Було б краще, коли б ти берегла себе,« — зауважив купець ввічливо й Антіной додав до цього, турбуючись:

»Коли твій біль побільшиться, то гостріші будуть і докори, які ми робимо собі.«

»Я мушу йти,« — відповіла Селена рішучо, — »і ти підеш зо мною, сестро.«

Ці слова вона сказала не з упертости, ні, гірка необхідність тисла їх їй на уста.

Вона повинна була бути сьогодня у фабриці, бо мала бути виплачена тижнева платня за працю Арсіної та її власну. Окрім того завтра й чотирі слідуючі дні варстати й каси мали бути замкнені, бо цісарь пообіцяв багатому власникові фабрики, що відвідає її; задля Адріяна треба було направити багато шкід у старих залях та прикрасити трохи негарну будову.

Не бути сьогодня у варстатах — це значило втратити не тільки плятню за один тиждень, але за дванадцять днів, бо робітникам було заявлено, що на знак радости з нагоди цісарських відвідин їм буде видано повну платню за вільний час. А

Селєна потрібувала грошей на удержання своїх рідних і тому настоювала на своєму жаданні.

Коли вона побачила, що Арсіноя не показувала охоти йти з нею, вона запитала її з суворою серіозністю ще раз:

»Чи ти підеш? Чи ні?«

»Ні,« — скрикнула Арсіноя уперто й сіла кріпше на край столу.

»То я мушу йти сама?«

»Ти повинна лишатися тут!«

Селєна підійшла ще раз ближче до своєї сестри і подивилась, допитливо та з докором, на неї.

Але Арсіноя настоювала на своїм.

Як розгнівана дитина вона скривила уста, вдарила втричі долонями по краї стола й скрикнула стільки ж разів »ні«. Тоді Селєна кивнула старій невільниці, наказала їй лишатися в кімнаті, доки вернеться батько, попрощалась привітно з купцем, а Антіноєві кивнула тільки легко головою й залишила кімнату.

Юнак пішов за нею і стрінув її знов біля дітей. Вона поправила їм суконки і наказала триматися далеко від коритару з огляду на злого пса.

Антіной погладив малого сліпого Геліоса по гарній кучерявій голові і запитав її, коли вона хотіла зійти вгору по сходах:

»Чи можу я помогти тобі?«

»Так,« — відповіла вона, бо вже на першім ступні відчула колючий біль у нозі; подала молодому чоловікові лікоть, щоб він підтримав його своєю рукою.

Вона відповіла б напевно »ні«, коли б почувала

щось до цісаревого улюбленця; але вона мала в серці образ иншого чоловіка і не бачила навіть, що Антіной був гарний.

Серце бітинійця не стукало ще ніколи так міцно, як у ті короткі хвилини, коли йому було дозволено доторкатися до рамени Селєни.

Він почував себе, наче пяний, але все ж таки помітив, що вона терпіла біль, сходячи небагато ступнів невеликих сходів.

»Лишайся сьогодня вдома і бережи себе,« — попросив він іще раз непевним голосом.

»Ви нудите мене,« — відповіла вона прикро. — »Я мушу йти, і це недалеко.«

»Чи можу я проводити тебе?«

Вона засміялась і відповіла з легким глузованням у голосі:

»Розуміється ні! Проведи мене тільки через коритар, щоб пес не напав знов на мене; а тоді йди, куди хочеш, але тільки не зо мною.«

Він послухався її. Коли він там, де коритар стикався з великою залею, сказав їй: »бувай здорова«, вона подякувала йому де-кількома привітними словами.

Було два шляхи, якими можна було вийти з мешкання її батька. Один провадив через рондель з головами жінок Птольомеїв та через багато терас униз і вгору по сходах до першого двору, другий рівною площею крізь кімнати і залі палати.

Вона мусіла вибрати цей останній шлях, бо їй було б неможливо з покаліченою ногою без помочи сходити багато ступнів вгору і вниз, але вона не

охоче рішилася йти цим шляхом, бо знала, як багато людей було занятих як-раз тут направами.

Щоб іти безпечно, вона рішилася просити товариша своїх забав, щоб відпровадив її крізь юрби ремісників та грубих невільників до дому його батьків.

Ця постанова була для неї також не легка, бо від того пополудня, коли Полюкс показав погруддя її матері сестрі Арсіної скорше, ніж їй, вона гнівалась на різбяра, якому вона оноді так широко-широко відкрила свою втомлену, бідну коханням душу. І її гнів проти нього не зменшувався з часом, тільки ще зростав.

Так, кожної години дня і при всім, що вона робила, мусіла вона повторяти собі, що має причину гніватися на нього.

Вона служила йому вдруге за модель, де-кілька разів говорила з ним і при своїм останнім прощанні пообіцяла, що дозволить йому сьогодня ввечері ще раз узяти за взірець складки свого плаща.

З якою тугою чекала вона цього нового побачення з Полюксом, як особливо гідним любови здавався він їй при кожній новій зустрічі, як живо виявляв також він свою радість, коли бачив її.

Вони розмовляли про всякі речі, також і про кохання, і як загоріло доводив він їй, що їй не бракує нічого, щоб бути щасливою, окрім доброго чоловіка, та що вона заслуговує, щоб він носив її на руках. При цім він дивився на свої великі пальці, а вона почервоніла й подумала, що коли б він тільки хотів, то вона охоче спробувала б радісно користатись життям побіч нього.

Їй здавалось, що вони належать до пари та що вона як-би вродилася для нього, а він для неї.

Але чому він показав учора Арсіної погруддя матері раніше, ніж їй?

Тепер вона хотіла спитати його, чи він поставив його на ронделі для неї, чи для її сестри, і дати йому відчути своє незадоволення. Вона мусіла також повідомити його, що сьогодня ввечері не зможе стояти йому моделлю. Це було неможливо з огляду на її ногу.

Із зростаючим болем переступила вона через поріг залі муз і наблизилась до заслон, що закривали її товариша.

Він був не самий, бо в загородці з кимось розмовляв; і не чоловік а жінка була в його товаристві; Селєна чула вже здалеку її веселий сміх.

Коли вона стала біля заслон, щоб покликати Полюкса, жінка, що була напевно йому моделлю, заговорила ще голосніше і скрикнула весело:

»Але цього вже занадто. Я маю посадити тебе на місце моєї покоївки! Що тільки отакий мистець собі дозволяє!«

»Згодись,« — просив він тим же самим милим голосом, який чи раз захоплював її серце. — »Ти чудова, Бальбіле, але коли б ти дозволила мені це, ти могла б бути ще значно краща, ніж є.«

Знов зазгучав веселий сміх за заслонами.

Його ясний тон мусів певно завдати бідній Селєні великий біль, бо вона високо підняла свої плечі і скривила своє гарне обличчя як-раз так, ніби вона терпіла великий біль. Вона притисла також обидві руки до свого лівого боку, коли про-

кульгала повз заслони товариша своїх забав, що жартував з якоюсь красунею, а потім пішла через двір на вулицю.

Що мучило так дуже бідну дівчину? Злидні її дому, її фізичний біль, який зростав з кожним новим кроком, чи її каменіюче, зранене серце, обдурене недавно розквітлою найкращою й останньою надією?

ШІСНАДЦЯТИЙ РОЗДІЛ.

Коли Селєна виходила звичайно на вулицю, то не один чоловік дивився, дивуючись, їй услід, але сьогодня її почотом було двоє вуличних хлопців. Вони все кричали за нею »Кліп, кляп!«. До цього спонукала безжалісних хлопаків припята слабо на скаліченій нозі дівчини підошва, яка вдаряла при кожнім кроці до хідника.

Тим часом, як Селєна з жорстокими болями підходила до фабрики папірусу, до Арсіної повернулись радощі й щастя; бо ледви її сестра й Антіной полишили мешкання її батька, як торговець мистецькими річами Гірам попросив її, щоб вона показала йому пляшечку, яку їй як-раз подарував гарний молодий чоловік.

Купець повертав її уважно ріжними боками до світла сонця, випробував її згук, провів по ній камнем свого персня і пробурмотів тихо до себе: »муррінська ваза.«

Гостре вухо Арсіної почуло це слово, а вона знала від свого батька, що найкоштовнішими оздобами, якими багаті римляне прикрашували свої парадні покої, були муррінські вази. Тому вона зараз заявила йому, що знає, які великі суми платять за такі пляшечки і не продасть йому своєї дешево. Він почав пропонувати, вона, сміючись,

жадала вдесятеро більшу ціну і по суперечці, яку купець провадив з дівчиною то жартовливо то дуже поважно, фенікієць промовив:

»Дві тисячі драхм і ані сестерції більше.«

»Це ще напевно далеко не досить, але тут маєш її.«

»Коли б продаюча була менш гарна, я не дав би їй і половини.«

»А я полишаю її тобі тільки тому, що ти такий чемний чоловік.«

»Гроші я пішлю тобі перед заходом сонця.«

Ці слова примусили замислитися дівчину, яка променілась від несподіванки і радости й охоче обняла б лисого куща, чи свою ще менш гарну невільницю, чи найкраще увесь світ; її батько мав прийти незабаром до дому і вона знала, що він буде ганити її вчинок та мабуть пошле молодому чоловікові його пляшку, а торгівцеві мистецькими річами його гроші. Вона сама ніколи не попросила б у чужинця цього начиння, коли б знала його вартість; але коли вона вже його мала і віддала б його знов назад, то від цього нікому не було б приємности, чужинець до того ще образився б, а вона сама мабуть втратила б найбільшу втіху, яку мала колись.

Що тут було робити?

Вона все ще сиділа на столі, зловила правою рукою кінчик лівої ноги і в цій відважній позі дивилась так серіозно на підлогу, ніби вона хотіла вичитати якусь думку або пораду з фіґур на підлозі.

Купець тішився одну мить її замішанням, яке

було їй дуже до лиця, і бажав, щоб на його місці був його син, молодий маляр; врешті він перервав мовчанку і промовив:

»Твій батько може не був би задоволений нашим торгом і все ж таки ти хочеш мати гроші для нього?«

»Хто каже тобі це?«

»Хіба він запропонував би мені свої скарби, коли б він не потрібував грошей?«

»Це лише... я можу лише...« — лебеділа Арсіноя, яка була не дуже вправна в брехні, — »я не хотіла б лише признатися йому...«

»Я бачив, у який невинний спосіб ти одержала цю пляшечку,« — відповів купець, — »і Керавн не потрібує нічого знати про цю річ. Думай собі, що ти розбила її та що її черепки лежать там геть у морі. Яка з цих річей має найменшу вартість для твого батька?«

»Цей старий меч Антонія,« — відповіла дівчина, риси обличчя якої повеселішали знову. — »Він говорить, що цей меч занадто довгий і вузький для того, що він має з себе уявляти. Я з свого боку гадаю, що це зовсім не меч, а рожен.«

»Як такий дам я його завтра уживати на кухні«, — відповів купець, — »але я даю за нього дві тисячі драхм, заберу його з собою і пришлю цю суму по кількох годинах. Буде так добре?«

Арсіноя пустила свою ногу, сховзнула із столу і, замість відповіди, заплескала в долоні.

»Скажи тільки йому,« — казав купець далі, — »що я плачу тепер багато за такі речі, бо цісарь буде напевно шукати річей, яких Юлій Цезарь, Марк

Антоній, Октавіян Авґуст та інші великі римляне уживали в Єгипті. Ця стара нехай несе цей рожен за мною. На дворі чекає мій невільник, він сховає його під своїм хітоном і донесе так до дверей кухні; бо коли він понесе його непокритим, то стрічні знавці будуть заздріти мені цього коштовного скарбу, а від недобрих очей треба стерегтися.«

Купець засміявся, заховав пляшечку, дав старій меч і попрощався привітно з дівчиною.

Лишившись сама, Арсіноя побігла до своєї спальні, щоб узути черевики, накинути серпанок і поспішати до фабрики папірусу.

Селєна мала довідатися, яке несподіване щастя сталося їй і їм усім, а тоді вона хотіла дати віднести бідну дівчину до дому в лектиці, яку завжди можна було знайти біля пристані.

Між сестрами панував не завжди мир, часто доходило й до бурхливих суперечок, але коли Арсіної траплялось щось значне, добре або зле, вона мусіла поділитися цим із Селєною.

Вічні боги, яка радість!

Вона могла взяти участь в урочистім поході між доньками поважних громадян, прибрана не менш багато, ніж якась із них, лишалась іще гарненька сумка для батька і братів та сестер, повинна була б назавжди скінчитися й праця на фабриці, яка була для неї огидна, ненависна й жахлива.

Старий невільник сидів усе ще з дітьми біля сходів.

Арсіноя підняла кожну дитину, поцілувала й прошепотіла до вуха:

»Сьогодня увечері буде печиво!«

Сліпому Геліосові вона притисла уста до обох очей і промовила до нього:

»Ти можеш іти зо мною, любий хлопчино. Я візьму потім для Селєни лєктику, посажу тебе до неї і тебе понесуть додому, як багатого пана.«

Маленький сліпий скочив до неї і радісно скрикнув: »По повітрі, по повітрі, і не падаючи!«

Коли вона тримала його ще на руках, зійшов до неї по сходах, що провадили від ронделі до коритара вгору, батько схвильований, з мокрим чолом і промовив, витерши обличчя і добуваючи з сопінням потрібний віддих:

»На вулиці я стрінув торговця мистецькими річами, Гірама, з мечем Антонія. Ти продала йому його за дві тисячі драхм; ти дурна!«

»Але ж, батьку,« — засміялась Арсіноя, — »ти віддав би цей рожен за паштет і ковток вина.«

»Я?« — скрикнув Керавн, — »я зумів би добути потрійну ціну за цю поважану памятку, яку цісарь зважив би мені талантами; але що продано, то продано. Я не хочу соромити тебе перед цим чоловіком та лаяти тебе. Але все ж . . . усе ж . . . думка, що я не володію більш мечем Антонія, не дасть мені спати.«

»Коли ми поставимо сьогодня перед тобою добрий кавалок мяса, то сон прийде вже до тебе,« — відповіла Арсіноя, взяла Керавнові з його рук хустку, витерла йому ласкаво скрані і казала жваво далі:

»Ми тепер заможні люди, батьку, і покажемо иншим міським дівчатам, що ми можемо доконати.«

»Тепер ви обидві візьмете участь у святі,« — промовив управитель упевнено. — »Нехай цісарь побачить, що я для нього не страхаюся жадних жертв і, коли він помітить вас, я подам йому скаргу на нахабного різбяра . . .«

»Це ти повинен тепер залишити,« — попросила Арсіноя. — »Коли б тільки нога бідної Селєни була до того часу здорова.«

»Де вона?«

»Вийшла.«

»Ну, то нозі вже не так зле. Я сподіваюся, що вона прийде незабаром до дому.«

»Можливо; я хотіла її як-раз дати віднести в лєктиці.«

»У лєктиці?« — запитав Керавн здивовано. — »Ці дві тисячі драхм закрутили дівчині голову!«

»Задля її ноги, що так боліла їй, коли вона йшла.«

»Чому ж вона не лишилась дома? Вона буде тепер, як звичайно, торгуватися годину за пів сестерції, а ви обидві не повинні втрачати часу.«

»Я відшукаю її зараз.«

»Ні, ні, принаймні ти мусиш лишатися тут, бо по двох годинах жінки й дівчата мусять зібратися в театрі.«

»По двох годинах? Але ж, великий Серапісе, в що ми одягнемося?«

»Подбати про це, то вже ваша справа,« — відповів Керавн. — »Я сам візьму лєктику, про яку ти казала, щоб мене віднесли до будівничого кораблів Трифона й назад. Є ще гроші в скриньці Селєни?«

Арсіноя пішла зараз до своєї спальні і сказала, вернувшись:

»Це все, шість подвійних драхм.«

»Чотирі вистарчать мені,« — зауважив управитель, але по короткій надумі взяв собі всі шів тузина.

»Що ти хочеш від будівничого кораблів?« — запитала Арсіноя.

»На раді«, — відповів Керавн, — »мені знов не давали спокою через вас. Я сказав, що одна моя донька хвора, а друга мусить ходити за нею; але на це не звернули уваги й зажадали здорової. Тоді я заявив, що ви не маєте матері й що мені не хотілось би посилати мою дитину саму на сходини без опікунки. Тоді будівничий кораблів Трифон сказав, що його дружина охоче відпровадить тебе зі своєю донькою до театру. На це я сяк-так згодився, але зараз же заявив, що ти не захотіла б піти, коли б твоїй сестрі не покращало. Певної обіцянки я не міг дати, ти вже знаєш, чому.«

»О, той добрий Антоній і його чудовий рожен!« — скрикнула Арсіноя. — »Тепер усе ладно і ти повідомиш про наш прихід будівничого кораблів. Наша біла одіж іще цілком добра, але ти мусиш купити кілька ліктів нової ясно-блакитної стяжки для мого волосся та червоної для Селєни по дорозі у фенікійця Абібааля.«

»Добре.«

»Я подбаю вже про обидві сукні, але розуміється: коли ми маємо бути готові?«

»За дві години.«

»Знаєш що, татусю?«

»Ну?«

»Наша стара напів сліпа і робить усе не так, як слід. Дозволь мені взяти Доріс із хатини воротаря на поміч. Вона така зручна й привітна і ніхто не працює так добре, як вона.«

»Мовчи,« — перервав обурений управитель своїй доньці. — »Ці люди не переступлять ніколи мого порога.«

»Але моє волосся! Подивись лише, як воно виглядає!« — скрикнула Арсіноя схвильовано, перебіраючи пальцями своє буйне волосся, яке вона при цім силоміць розвинула. — »Щоб наладити це знов, переплести стяжкою, випрасувати наші обидві сукні й попришивати на них застібки, на це потрібувала б і покоївка цісаревої більш, ніж дві години часу.«

»Доріс не переступить ніколи цього порогу,« — сказав удруге Керавн замісць якоїсь иншої відповіди.

»То скажи послати мені помічницю кравця Гіппія; але це знов коштуватиме грошей.«

»Ми маємо їх і можемо дозволити собі це,« — зауважив гордо Керавн і, шукаючи лєктики, він бурмотів до себе, щоб не забути доручення: — »Кравець Гіппій, блакитна стяжка, червона стяжка, будівничий кораблів Трифон.«

Зручна помічниця кравця помогла Арсіної привести до ладу її сукню та сукню Селени і хвалила невтомно гарний блиск і шовкову мягкість волосся Арсіної, тим часом, як вона зачесала його високо, переплела стяжками і закрутила так зручно на потилиці під гребнем, що воно падало їй на спину як кущ чемно закручених довгих кучерів.

Коли Керавн вернувся, він подивився з оправданою гордістю на свою гарну дитину.

Він був задоволений і сміявся навіть стиха до себе, коли поклав у рядку золоті, що їх приніс слуга торговця мистецькими річами, та почав їх числити.

При цім Арсіноя підійшла до нього і спитала, сміючись: — »Як думаєш? Гірам не обдурив мене?«

Керавн попросив її, щоб не перешкоджати йому й зауважив: — »Подумай про зброю великого Антонія, можливо навіть ту саму, яку він встромив собі в груди... Де тільки перебуває Селєна?«

Дві, згодом три півгодини минули, а коли давно вже почалась і четверта, а його старша донька все ще не приходила, управитель заявив, що вони мусять іти, бо не можна примушувати дружину будівничого кораблів чекати так довго.

Арсіної було щиро шкода, що вона мусіла йти без сестри. Вона так добре направила одіж Селєни, як свою власну, і поклала її обережно на подушку біля мозаїкового малюнку. Вона так заходилась коло неї. Ще ніколи вона не виходила сама на вулицю і їй здавалось немислимим, почати щось і тішитися чимсь без участи й погляду неприсутньої сестри. Але запевнення батька, що Селєні дадуть і пізніше охоче місце між дівчатами, заспокоїло дівчину, повну радісних сподіванок.

Врешті вона оприскала себе ще трохи пахощами, яких уживав Керавн, ідучи до Ради, і спонукала батька, щоб наказав невільниці купити дітям, в часі її неприсутности, обіцяне печиво.

Всі малі зібрались навколо неї і дивувались їй з голосними »А« і »О«, як гідній поваги появі, до якої не вільно наближатися ані доторкатися.

Через свою зачіску вона й не схилялась до них, як звичайно.

Тільки малого Геліоса погладила вона по волоссі й промовила:

»Завтра по повітрі; може Селєна оповість тобі пізніше гарну історію.«

Серце стукало їй швидче, ніж звичайно, коли вона сіла до лєктики, яка чекала її перед мешканням воротаря.

Доріс тішилась здалеку її виглядом і, коли Керавн вийшов на вулицю, щоб покликати також і для себе лєктику, стара хутко відрізала з куща обидві найкращі рожі, вискочила з своєї хатинки і дала їх у руку дівчині, притиснувши указовий палець з хитрою усмішкою до уст.

Як у сні прибула Арсіноя до дому будівничого кораблів і до театру й уперше довідалась вона на цім шляху, що страх і радощі можуть знайти поруч місце в тім же самім дівочім серці і що одно не перешкоджає другому ворушитися жваво.

Страх і сподівання так опанували нею, що вона ані не чула ані не бачила, що відбувалося навколо неї. Тільки один раз почула вона, як якийсь прикрашений вінком хлопець, проходячи мимо разом з другим, гукнув їй весело вслід: »Нехай живе краса!«

Від того часу вона все дивилась на свої коліна і на рожі, які подарувала їй пані Доріс.

Квіти нагадали їй сина привітної старої і вона запитала себе, чи довгий Полюкс бачив її такою причепуреною.

Це дуже втішило б її і було зрештою цілком можливе, бо Полюкс, працюючи на Льошії, напевно часто заглядав до своїх батьків.

Може він сам зірвав для неї рожі і тільки не зважився передати їх їй, бо її батько був при ній.

СІМНАДЦЯТИЙ РОЗДІЛ.

Молодий різбяр не був у хатинці воротаря, коли Арсіноя проходила повз неї. Про неї він думав досить часто, від того часу, як він побачив її знов перед погруддям її матері; але як-раз цього пополудня його час і його здібність були заняті иншою дівчиною.

Коло півдня Бальбіля подалась на Льошію, а саме в супроводі гідної Клявдії, одної бідної вдови по сенаторі, яка була вже багато років при ній, як почесна дама і супровідниця багатої сироти, що не мала ані батька ані матері.

В Римі ця матрона провадила господарство Бальбілі з такою ж зручністю як і приємністю. Але все ж таки вона не була цілком задоволена своєю долею, бо охота до подорожей дівчини, якою вона заопікувалась, примушувала її часто полишати столицю, а для неї не було иншого міста окрім Риму, в якім було б варто жити.

Подорожувати на купелі до Бай, перебути декілька зимових місяців на Ліґурійськім побережжі, щоб уникнути зимна в січні та лютім, це їй подобалось, бо там вона була певна, що побачить, коли не Рим, то у всякім разі римлян; але вона рішучо противилась бажанню Бальбілі відвідати на коливаючім морськім кораблі гарячу Африку,

яку вона собі уявляла жаріючою піччю. Врешті вона мусіла згодитися на це ніби то радо, бо цісарева так виразно виявила своє бажання забрати Бальбілю з собою на Ніль, що перечити в цім випадку було б непослухом. Але стиха вона мусіла сказати собі самій, що її пустотлива, свавільна плеканочка — як вона наймиліше називала Бальбілю — і без Сабіни спромоглась би здійснити своє бажання.

Бальбіля подалась до палати, щоб бути моделлю Полюксові до свого погруддя. Коли Селєна проходила поуз заслони, які закривали від її поглядів товариша її забав і його працю, гідна матрона задрімала на своїй подушці, а різбяр загоріло намагався довести шляхетній дівчині, що розміри її зачіски перебільшені і що зачіска своєю масою зменшує враження від гарних рисів її обличчя.

Він просив її, щоб згадала, в який простий спосіб вчили великі майстри в Атенах в добу розцвіту пластичного мистецтва робити зачіски принадних жінок, і пропонував їй самій впорядкувати її волосся так, як їй це буде до лиця, коли вона прийде до нього знов завтра, раніш, ніж її покоївка припалить їй перший кучер. Сьогодня, казав він, коли б розігнути ці маленькі штучки, вони відскочили б назад у свої закруглення, як пружини фібули.

Бальбіля перечила йому з веселою жвавістю, боронилась проти його жадання виконувати обовязки її камеристки і виправдувала свою зачіску модою.

»Але ця мода негарна, потворна і коле у вічі,«

— скрикнув Полюкс. — »Пусті римлянки вигадали її в довільні години не для того, щоб робити себе кращими, а щоб кидатися у вічі.«

»Мені гидко кидатися в очі моїм зовнішнім виглядом,« — відповіла Бальбіля. — »Як-раз, ідучи за модою, навіть за дуже чудною, можна лишитися більш непомітним, ніж одягаючись всупереч їй нарочито простіше, скромніше, коротко кажучи инакше, як вона наказує. Кого ти вважаєш пустішим, модно одягнених молодих панів на Канопській вулиці, чи фільософів-циніків з їх розкуйовдженим волоссям, штучно розірваною шерстю на плечах і грубими дрючками в брудних руках?«

»Цих останніх,« — відповів Полюкс; — »але вони грішать проти законів краси, до якої я хочу тебе навернути і яка так само певно переживе кожну вимогу моди, як гомерівська Іліяда пісоньки вуличного співака, що оповідає про вбиття, котре збентежило вчора наше місто. Чи я перший буду формувати твій образ?«

»Ні,« — засміялась Бальбіля, — »пять римських мистців пробувало вже своїх сил на цій голові.«

»Задовольнило тебе хоч одно з цих погрудь?«

»Я не могла вважати їх кращими, ніж дуже поганими.«

»Отже твоє гарне обличчя перейде до посвіту в пятикратнім викривленні?«

»О ні, я казала всі розбити.«

»Так їм було й треба,« — скрикнув Полюкс жваво. Тоді він повернувся природним зворотом до свого виникаючого твору і промовив до нього: — »Бідна глино, коли гарна дама, до якої ти по-

винна стати подібна, не залишить хаосу своїх кучерів, то з тобою станеться напевно те саме, що й з твоїми пятьма попередницями.«

При цих словах матрона прокинулась і запитала:

»Ви певно говорите про розбиті погруддя Бальбілі?«

»Так«, — відповіла поетка.

»Може це піде слідом за ними,« — зітхнула Клявдія. — »Знаєш ти, що її в цім випадку чекає?«

»Ну?«

»Ця дівчина знає трохи твоє мистецтво.«

»Я вчилася трохи партачити у Арістея,« — перервала їй Бальбіля.

»Ага, бо цісарь завів цю моду і в Римі! Ото ж кидалось би у вічі, коли б хто не займався різбярством.«

»Можливо!«

»І на кожнім готовім погрудді,« — казала матрона далі, — »вона намагалась направити, що їй особливо не подобалось.«

»Я виконую тільки початкову працю для невільників,« — перебила Бальбіля слово своєї супровідниці. — »Мої люди зрештою повільно здобули де-яку вправу в розбиванні.«

»То принаймні моєму творові судився скорий кінець,« — зітхнув Полюкс. — »Розуміється; все, що родиться, зявляється на світ із смертним присудом.«

»Чи скорий загин твоєї праці був би для тебе прикрий? — запитала Бальбіля.

»Так, коли б я вважав свій твір за добрий, ні, коли б я вважав його невдалим.«

»Хто хоронить погане погруддя,« — промовила Бальбіля, — »дбає про те, щоб незаслужено лиха слава про нього перейшла до пізніших поколінь.«

»Розуміється! Але звідки ти береш відвагу в шостий раз виставити себе на небезпеку наклепу, який важко стерти?«

»Бо я можу дати розбити, що мені подобається,« — засміялась розпещена дівчина. — »Сидіння на однім місці є в иншім випадку не моєю річчю.«

»Справді ні,« — зітхнула Клявдія, — »але від тебе чекають чогось кращого.«

»Я дякую,« — промовив Полюкс, — »дбатиму виконати щось відповідаюче вимогам, що їх ставлю до мармурового образу, який заслуговує, щоб залишився нерозбитим.«

»А які ці вимоги?«

Полюкс подумав кілька хвилин і відповів:

»Я маю не завжди до розпорядимости відповідне слово для того, що відчуваю як мистець. Пластичний твір, який може задовольнити свого творця, повинен виконати дві умови: він мусить показати пізнішому світові в зовнішньо подібних формах те, що є в представленій людині, а потім показати посвітові, що могло виконати мистецтво в той час, коли це було зроблено.«

»Це приємно чути; але ти забуваєш про себе самого.«

»Ти маєш на думці мою славу?«

»Розуміється.«

»Я працюю для Папія і служу мистецтву, це вистарчає мені. Слава не питається поки-що про мене ані я про неї.«

»Але ти зазначиш на моїм погрудді своє імя?«

»Чому ж ні?«

»Мудрий Ціцерон!«

»Ціцерон?«

»Ти певно ледви чи знаєш розумну увагу старого Тулія, що філософи, які пишуть про марність слави, все ж таки зазначують свої імена на своїх книжках.«

»Я не ставлюся з призирством до лаврів, але я не хочу здобути нічого, що для мене має вартість тільки тоді, коли воно менї дістається не шукане, бо воно мені мусить дістатися.«

»Добре. Але твоя перша умова була б виконана для тебе лише тоді, коли б тобі пощастило пізнати моє мислення, моє відчуття, коротко кажучи все моє внутрішнє єство.«

»Я розмовляю з тобою і дивлюся на тебе,« — відповів Полюкс.

Клявдія засміялась голосно і скрикнула:

»Розмовляй з нею замість двох годин стільки ж років, і все ж таки ти відкриватимеш у ній завжди щось нового. Не минає ні тижня, щоб вона не давала Римові щось до міркування. Ця невтомна голова не має ніколи спокою, але за то це золоте серце лишається завжди і всюди однакове.«

»І ти гадаєш, що це могло б бути для мене нове?« — запитав Полюкс. — »Невтомного духа моєї моделі я бачу по її чолі та її устах, а яку вдачу вона має, це показують мені її очі.«

»А мій тупий ніс?« — запитала Бальбіля.

»Він свідчить про твої дивовижні веселі вигадки, яким дивується Рим.«

»Мабуть ти працюєш все ж таки не для молотка невільника,« — засміялась Бальбіля.

»Коли б я навіть і робив це,« — відповів Полюкс, — »то все ж таки мені лишиться спомин про цю приємну годину.«

Будівничий Понтій перебив різбяреві і попросив Бальбілю, щоб вибачила його, що він перешкаджає роботі. Полюкс мусить висловити свій погляд на одну важливу річ, але за десять хвилин зможе бути знову при роботі.

Коли обидві жінки полишилися самі, Бальбіля встала і цікаво оглядала обмежений заслонами варстат різбяра; а її супровідниця промовила:

»Цей Полюкс чемний молодий чоловік: але трохи нестриманий і занадто жвавий.«

»Мистець«, — відповіла Бальбіля, повертаючи кожний малюнок і таблицю з рисувальними студіями різбяра, вона підняла хустку з воскової моделі Уранії, попробувала згук лютні, яка висіла на одній із заслон, ходила то сюди то туди і спинилась нарешті перед великим, міцно обмотаним хустками, шматком глини в куті варстату.

»Що це може бути?« — запитала вона Клявдію.

»Напевно якась напів викінчена модель.«

Бальбіля налапала кінчиками пальців стоячу перед нею річ і промовила:

»Мені здається, що це голова. У всякім разі щось особливе! На міцно покритих тарелях лежать часто найліпші страви. Відкриємо цей завинутий образ.«

»Хто знає, що це є,« — промовила Клявдія, розвязуючи шнурок з хусток, які покривали по-

груддя. — »В таких варстатах бувають часто дивні речі.«

»Але, що там; це тільки людська голова; я чую це,« — скрикнула Бальбіля.

»Все ж таки неможна знати,« — додала матрона, розвязуючи вузел. — »Ці мистці такі непогамовані, непочитальні люди.«

»Візьми цей кінчик, а я підніму тут«, — попросила Бальбіля, і в наступну хвилину перед поеткою стояла карикатура молодої римлянки, яку Адріян сформував в останній вечір, в усій своїй огидній бридкости.

Вона зараз впізнала себе і в першу мить голосно засміялась; але чим довше вона вдивлялась у цю карикатуру, тим прикріше робилось їй, тим більше гнівалась і обурювалась вона.

Вона знала кожну рису свого обличчя, що було в нім гарного, а що менш гарного; але в цім образі було звернуто увагу тільки на найменш принадне в її обличчі і це було безжалісно піднесено і перебільшено з рафінованою злосливістю. Ця голова була огидна до переляку і все ж таки була це її голова. Тим часом, як вона дивилась на неї й збоку, вона думала про те, що саме Полюкс, по свому запевненні, вичитав з її рис, і глибоке обурення опанувало її молоду душу.

Її безмірно велике багатство, яке дозволяло задовольняти до краю кожний її каприз і забезпечувало їй подив навіть для її дурниць, не оборонило її від де-яких розчарувань, яких бувають позбавлені інші дівчата, що мають скромніше життьове становище.

Її добрість і її відкриту руку часто надуживали і мистці, а це ж було певно, що цей чоловік, котрий сформував її карикатуру і так злісно тішився всим, що було в ній негарного, хотів доконати своє мистецтво на ній не задля її самої, а за високу платню, яку вона могла заплатити за підхлібний образ.

Їй подобалась свіжа і радісна мистецька вдача молодого різбяра, його отверте єство і його чесний спосіб говорення. Вона була переконана, що Полюкс скорше, ніж хтось инший, зможе схопити те, що надавало її, строго беручи, не гарному обличчю, той своєрідний чар, якого вона не дала заперечити собі навіть тою карикатурою, що стояла перед нею.

Вона почувала себе багатішою одним сумним досвідом, обуреною й ображеною.

Призвичаєна давати вислів своєму незадоволленню, вона скрикнула жваво з вохкими очима:

»Це ганебно, це підло! Мою загортку, Клявдіє; я не хочу більш ані хвилини довше служити цій людині ціллю для його грубих, злісних жартів.«

»Це негідно,« — скрикнула матрона, — »обеславлювати так дівчину твого стану. Я сподіваюся, що лектика чекає тебе на дворі.«

Будівничий Понтій чув останні слова Бальбілі. Він вступив до варстату без Полюкса, з яким усе ще говорив префект, і наблизившись до Бальбілі, він промовив поважно:

»Ти обурюєшся зовсім слушно, шляхетна дівчино. Ця річ є образою в глині, вона злісна і при тім груба кожною рисою; але Полюкс не зробив її, і не добре проклинати, не перевіривши.«

»Ти борониш свого приятеля,« — скрикнула Бальбіля.

»Я не говорив би неправди і для мого брата.«

»Як инший жартами так ти поважністю вмієш надати собі вигляд чесного переконання.«

»Ти подражена і не призвичаєна стримувати свій язик,« — відповів будівничий. — »Я кажу вдруге, Полюкс не зробив цеї пики, тільки один різбяр з Риму.«

»Який? Ми знаємо їх усіх.«

»Я не можу назвати його імени.«

»Отже маєш. Ходім, Клявдіє.«

»Лишись,« — промовив Понтій рішучо. — »Коли б ти не була тою, хто ти є, я дозволив би тобі відійти, куди ти хочеш із своїм гнівом і подвійною виною на душі, бо завдаєш кривду двом людям, що гарно ставляться до тебе. Але тому, що ти внучка Клявдія Бальбіля, я вважаю моїм обовязком сказати тобі, що коли б Полюкс зробив твою карикатуру, він не був би більш у цій палаті, бо я вигнав би його й викинув би вслід за ним цю партацьку річ. Ти дивишся здивовано на мене, бо не знаєш, хто є той, що говорить так з тобою.«

»О, так,« — відповіла Бальбіля заспокоєна, бо вона була переконана, що цей, як з криці вилитий чоловік, який стояв перед нею з насупленими бровами, говорить правду і має якесь право говорити так незвичайно рішучо з нею. — »Так! ти найкращий будівничий в місті, про якого Тіціян оповідав мені великі речі, після того, як ми зазнайомилися з тобою. Але як я маю зясувати собі твоє особливе співчуття?«

»Моїм обовязком є служити тобі, коли цього треба навіть моїм життям.«

»Ти?« — запитала Бальбіля замішано. — »Я вчора побачила тебе вперше.«

»І все ж таки тобі вільно робити зо мною і тим, що належить до мене, що хочеш, бо мій дід був невільником твого діда.«

»Я не знаю«, — відповіла Бальбіля із зростаючою ніяковістю.

»Чи в твоїм домі забули зовсім про вчителя твого шляхетного діда, старого Софіна, якому Клявдій Бальбіль подарував волю і який навчав також твого батька?«

»Напевно, зовсім напевно ні,« — скрикнула Бальбіля. — »Він був, кажуть, чудовий чоловік і до того великий учений.«

»Батько мого батька,« — промовив будівничий.

»Отже ти належиш до нашої родини,« — скрикнула Бальбіля і простягла йому радісно руку.

»Дякую за це слово,« — відповів Понтій, — »а тепер іще раз: Полюкс не має нічого спільного з цим партацтвом.«

»Зніми мою загортку, Клявдіє,« — наказала дівчина; — »я сидітиму далі молодому мистцеві.«

»Не сьогодня; це шкодило б тільки роботі,« — зауважив будівничий. — »Я прошу тебе, дай зникнути прикрості, яку ти так поривчасто висловила тут, в иншім оточенні. Різбяр не повинен знати, що ти бачила це партацтво; це забрало б йому його вільність. Коли ти прийдеш завтра знов із заспокоєною душею й веселою принадністю, обмеженою жвавістю, тоді Полюкс зможе сформувати

твій образ, який задовольнить внучку Клявдія Бальбіля.«

»Я сподіваюся також і внука мудрого старого вчителя,« — промовила дівчина, привітала приязно будівничого і пішла з своєю супровідницею до виходу з залі муз, біля якого чекало її кількох невільників.

Понтій проводив її мовчки до її слуг, потім вернувся до варстату різбяра і обвязав знов міцно хустку навколо карикатури.

Коли він вийшов знов із загородки до залі, Полюкс поспішно пішов йому назустріч і гукнув до нього:

»Будівничий з Риму хоче говорити з тобою, він чудовий чоловік.«

»Бальбілю покликали і вона вітає тебе,« — відповів Понтій. — »Забери геть цю річ там, щоб вона не бачила її. Вона груба й огидна.«

Де-кілька хвилин пізніше стояв він перед цісарем, який дав йому до зрозуміння своє бажання підслухати трохи, як Бальбіля сидить різбяреві.

Коли будівничий, прохаючи не казати нічого Полюксові, оповів цісареві про те, що сталося за заслонами і як молода римлянка була обурена на образливу у всякім разі карикатуру, Адріян тер руки і голосно сміявся від задоволення.

Понтій сціпив зуби і промовив поважно:

»Бальбіля, здається мені, жвава дівчина, але з шляхетною вдачею. Я не бачу причини глузувати з неї.«

Адріян подивився гостро в серіозні очі від-

важного будівничого, поклав руку на його плечі й відповів з легким відтінком погрози в низькім голосі:

»Робити це в моїй присутности було б зле тобі і кожному иншому. Старий дозволяє собі гратися з творами мистецтва, до яких діти не сміють доторкнутися!«

ВІСІМНАДЦЯТИЙ РОЗДІЛ.

Селєна вступила крізь ворота безмежно довгих стін з неопаленої цегли, що оточували велику площу, де знаходилися двори, басейни й будинки, які належали до великої фабрики папірусу Плютарха, у якій вона працювала з сестрою.

Звичайно вона могла осягти свою ціль за доброї чверть години, сьогодня вона потрібувала вчетверо довше, і сама не знала, як було їй можливо, з огляду на великий біль, триматися на ногах і йти далі, кульгаючи й хитаючись.

Вона хотіла б вчепитися за кожного прохожого, за кожний повільно їдучий віз, взятися за кожне тягарове звіря ... але людина і звіря йшли безжалісно своєю дорогою, не зважаючи на неї.

Де-хто, що квапився, штовхав її і ледви оглядався, коли вона з легким стогнанням, скулившись, сідала на найближчім порозі, стовпцю або пакунку товарів, щоб витерти свої очі або легко натиснути долонею на опухлий щиколоток. Вона гадала, роблючи це, з допомогою нового болю забути принаймні на де-кілька мінут стару, рівномірну, незносну муку.

Вуличні хлопчаки, які переслідували її своїм глузливим »Кліп, кляп!«, полишили її, коли вона перестала йти безупинно вперед.

Одна жінка з дитиною на руках запитала її, коли вона знов сіла на якімсь порозі, щоб відпочити, що їй бракує, але пішла далі, коли Селєна тільки похитала головою й нічого їй не відповіла.

Раз вона гадала, що не витримає далі, бо хідник наповнився раптом веселими хлопчаками та цікавими чоловіками й жінками — на своїм повозі проїздив пустотливий Верус, і на якім повозі!

Александрійці були призвичаєні бачити багато дивовижного на вулицях свого велелюдного міста, але цей повіз притягав до себе очі всіх і викликав усюди, де тільки зявлявся, здивування, подив, веселість і часто й гірке глузування.

Посередині свого позолоченого повозу стояв гарний римлянин і керував своїми чотирьма сивими, широко запряженими, кіньми. На голові мав він вінок, скісно через груди ґірлянду рож. На східці сиділо двоє чудових причепурених, як маленькі амори, дітей. Їх ноженята гойдались у повітрі, а в маленьких рученятах вони тримали довгі золоті дроти, на яких пурхали перед Верусом білі голуби.

Юрба, що бігла і тислась, штовхнула Селєну безжалісно до стіни.

Замісць того, щоб дивитися на цей чудний похід, вона закрила своє обличчя руками, щоб на її рисах не бачили виразу болю. Але вона все ж таки побачила, як у сні, овіянім темним серпанком її болю, блискучий повіз, золоту збрую коней і постать пустотливого чоловіка, що пролинули повз неї і викликали в її, знесиленій мукою, душі гірку нехіть і думку, що збруя коней цього марнотратця

вистарчила б, щоб оборонити її і її рідних цілий рік від злиднів.

Коли цей повіз зник за найближчим рогом вулиці і юрба побігла за ним, її мало не повалили на землю. Вона не могла йти далі й дивилась навколо, шукаючи якоїсь лєктики, але хоч звичайно їх тут ніколи не бракувало, сьогодня не зявлялась ні одна.

До фабрики лишалось кілька сот кроків, але в її уяві вони здавались багатьома стадіями.

Тоді мимо неї пройшло де-кілька робітників і робітнищь із фабрики.

Вони сміялися і показували один другому свою платню.

Отже виплата йшла вже повним ходом.

Глянувши на стан сонця, вона побачила, як довго вона вже в дорозі, і згадала мету свого виходу.

З міцним напруженням своєї відпорности вона прокульгала де-кілька кроків далі. Коли вона почала знов втрачати відвагу, назустріч їй прибігла маленька дівчинка, яка робила помічну працю для столу, де працювала Арсіноя; тепер вона несла вушковатий кухоль. Селєна покликала маленьку чорняву єгиптянку до себе й сказала:

»Прошу тебе, Гатор, ходи зо мною назад до фабрики, я не можу йти далі сама, так страшенно болить мене нога. Коли я зіпруся на твої плечі, тоді піде краще.«

»Я не хочу,« — скрикнула дитина. — »Коли я хутко вернуся, мені дадуть дактиль.« — І вона побігла далі.

Селєна подивилась їй услід і голос у її нутрі, проти якого вона сьогодня вже не вперше боролась, запитав її, чому як-раз вона мусить мучитися для инших, коли инші дбають тільки про себе.

Зітхаючи, вона зробила нову спробу піти далі.

Зробила де-кілька кроків; не бачила й не чула нічого. Врешті почула, що якась дівчина запитала її несміливо й привітно, що їй бракує.

Ця дівчина сиділа звичайно у фабриці проти неї і зліплювала листи; це було бідне калікувате єство, але вона завжди весело й тихо рухала зручними пальцями і показала спочатку їй і Арсіної де-кілька корисних засобів роботи.

Тепер вона без прохання з боку Селєни запропонувала їй свої криві плечі для опертя і ступала з такою чутливістю поруч із нею, ніби вона відчувала разом із нею її біль.

Так дійшли обидві, не розмовляючи, до воріт фабрики.

У першім дворі каліка спонукала Селєну сісти на вязанку папірусових стеблин, які лежали всюди біля великих вмістищ із водою, в яких відсвіжували ці рослини, впорядковували їх згідно з місцем їх походження і складали великими купами.

По короткім відпочинку пройшли вони залю, в якій робітники розбірали трьохкантні зелені стебла згідно з якістю мягкого осереддя, яке вони містили в собі.

Слідуючі залі, у яких чоловіки відокремлювали зелену оболонку стеблин від осереддя, і довгі залі, в яких особливо зручні робітники розрізували його гострими ножами на довгі, в палець завширшки,

пасма ріжної тонкости, здавались їй тим більш безконечні, чим далі вона йшла.

Звичайно праворуч і ліворуч від широкого проходу, якого уживали невільники, що відносили готові пасма до сушарні, сиділи у довгих рядах різачі осереддя, кожний біля свого столика; але сьогодня більшість полишила свої місця, і вони стояли гуртками, балакаючи, або складали свої деревляні закріпи, ножі і бруски.

Посередині цеї залі рука Селєни впала з плечей супровідниці і, діставши заворот голови, дівчина промовила стиха:

»Я не можу більше.«

Каліка підтримувала її, як могла, і хоч сама не була міцна, все ж таки спромоглась, більш донести, ніж допровадити Селену до вільної лавки і посадити її на неї.

Де-кілька робітників зібралось біля непритомної і принесли води; коли хвора відкрила очі й вони довідались, що вона належить до тих заль, у яких наліплюють готові листи папірусу один на другий, кількох із них запропонувало їй віднести її туди.

Раніш, ніж Селєна згодилась, вони схопили лавку і підняли високо з її легким тягаром. Ушкоджена нога висіла тепер у повітрі і завдавала Селєні такого болю, що вона скрикнула, спробувала підняти до себе ранену ногу і схопилась рукою за щиколоток. Її супровідниця подала їй зараз поміч, вона взяла сама ногу Селєни в руки і підтримувала її з ніжною, обережною дбайливістю.

Погляди всіх звернулися на дівчину, яку як

у тріюмфальнім поході несли чоловіки, високо її піднявши; слаба відчувала це; їй було так на душі, ніби її провадили як злочиницю вулицями, щоб показати її ганьбу громадянам.

У великих залях, де, тут чоловіки, а там особливо вправні і зручні дівчата і жінки наліплювали навхрест висушені вузькі паски папірусу аркушами одні на другі, вона почула себе остільки сильною, щоб натягти більш серпанок на похилене обличчя.

Арсіноя й вона сама проходили завжди ці залі цілком загорнуті серпанками, щоб їх ніхто не пізнав, і тільки в маленькій кімнаті скидали вони свої запони, де вони разом з двадцятьома иншими жінками зліплювали готові аркуші.

Тепер усі дивилися допитливо й цікаво на неї.

Справді її нога боліла, правда рана на її голові горіла й вона почувала себе зле; але все ж таки жебрацька гордість, одержана в спадщині від її батька і понижуюча свідомість, що ці незначні люди вважали її за одну з своїх, знаходили досить місця в її душі.

В її робітні працювали тільки вільні жінки, але у фабриці було занято більш тисячі невільників, а вона їла б з такою ж огидою з одної тарілки із звірятами, як мала б щось спільного з невільниками.

У тім часі, коли в їх домі бракувало всього, її власний батько звернув її увагу на цю фабрику, оповідаючи обурено, що доньки одного зубожілого громадянина понизили себе й цілий свій стан, занявшись виробом папіруса за гроші. Їм платили,

розуміється, добре, і на запитання Селєни він подав їй висоту платні, яку вони одержували там, та імя того багатого фабриканта, який відкупив у них за свої грѣші їх громадянську честь.

Незабаром після того вона пішла сама до фабрики, обговорила все потрібне з її керовником і почала тоді з Арсіноєю свою працю у варстатах, де вони вже від двох років працювали що-дня й багато годин зліплювали готові листи папіруса.

Як часто відмовлялась Арсіноя в початку нового тижня, або коли почувала особливу відразу до цеї роботи, іти з нею знову до фабрики, і скільки красномовства мусіла вона уживати, скільки нових стяжок купувати, як часто мусіла вона дозволяти на участь у якійсь виставі, що вимагала половини цілої тижневої платні, щоб спонукати Арсіною до витримання при роботі і до невиконування погрози зрадити батькові, де проводили вони свої так звані проходи.

Коли Селєна, яку донесли до дверей її варстату, сиділа знов на своїй звичайній робітничій лавці перед довгою дошкою до ліплення, на якій мало бути зложено сто готових листів папірусу, вона почувала себе ледви всилі зняти серпанок з обличчя.

Вона простягла горішній аркуш перед собою, вкинула квачик до начиння з ґумою і почала мастити край листа; ... але посередині роботи їй забракло сили і легке знаряддя випало з її пальців; вона поклала руки на стіл, покрила ними обличчя і почала тихо плакати.

Тим часом як її сльози повільно текли, її плечі здрігались і тремтіння за тремтінням пробігало по

її молодому тілі, жінка, яка сиділа проти Селєни, покликала до себе каліку, пошепотіла з нею тихо, стисла їй руку міцно й щиро та подивилась на неї своїми великими, цілком позбавленими вогня, але чистими і блискучими очима.

Потім каліка сіла мовчки на порожнє місце Арсіної біля Селєни і відсунула до жінки меншу частину лежачих перед нею листів; тоді обидві почали пильно працювати.

Вони були вже довго заняті цею роботою, коли Селєна підняла врешті свою голову і спробувала знов узятися за квачик. Вона подивилась навколо і помітила, що її супровідниця, якій вона навіть не подякувала за її поміч, жваво рухала руками на місці Арсіної.

Вона подивилась, запитуючи, все ще вохкими очима на свою сусідку, і коли ця, занята своєю працею, не помітила погляду хворої, Селєна промовила більш здивовано, ніж приязно:

»Це місце моєї сестри; сьогодня ти можеш користатися ним, але коли фабрика відкриється знов, вона мусить сидіти біля мене.«

»Я знаю, я знаю,« — відповіла робітниця несміливо. — »Я роблю тут лише ваші аркуші, бо я не маю більш чого робити, а по тобі видно, як тебе болить нога.«

Те, що сталося тут, було для Селєни таке чуже й нове, що вона не зрозуміла своєї сусідки і, стискаючи плечима, промовила:

»Про мене заробляй, скільки хочеш, я сьогодня нічого не можу зробити.«

Каліка почервоніла і подивилась нерішучо на

жінку, що сиділа проти неї. Ця поклала зараз свій квачик і промовила, звертаючись до Селєни:

»Марія не гадає цього, мила дитино. Вона перебрала одну половину твоєї денної роботи, а я другу, щоб твоє страждання не позбавило тебе твоєї денної платні.«

»Чи я виглядаю так убого?« — запитала донька Керавна, і її бліді риси трохи почервоніли.

»Зовсім ні, дитиңо,« — відповіла жінка. — »Ти і твоя сестра, ви напевно з доброї родини, але все ж таки полиши нам радість бути помічними тобі.«

»Я не знаю . . .« — пролебеділа Селєна.

»Коли б ти побачила, що мені було б важко зігнутися, а вітер розвіяв би ці листи тут по підлозі, хіба ж ти не підняла б їх охоче для мене?« — запитала жінка. — »Те, що ми тут робимо для тебе, є не менше, але й не багато більше. За кілька хвилин ми будемо готові і тоді ми можемо піти за иншими, що всі вже пішли. Як ти знаєш, я ваша доглядачка і мушу однаково лишатися тут, поки остання з вас опустить варстат.«

Селєна знала добре, що вона повинна бути вдячна за приязнь, яку виявили до неї ці дві жінки, і все ж таки це здавалось їй милостинею, яку її примушували взяти. Тому вона швидко зауважила все ще з легкою барвою на щоках:

»Я дуже вдячна за ваш добрий намір, справді дуже вдячна; але ж тут працює кожний для себе, і мені не лицювало б, щоб ви дарували мені, що заробили для себе.«

Ці останні слова дівчина вимовила з рішучістю

не зовсім вільною від пихи, але вона не порушила добротливого спокою жінки, яку робітниці звали звичайно »вдовою Ганною« і яка, подивившись на Селєну спокійно своїми великими очима, привітно сказала:

»Ми працювали охоче для тебе, люба доню; давати солодше, ніж брати. Розумієш ти, що це значить? У нашім випадку це значить, що добрі люди почувають себе значно щасливішими, коли вони роблять послуги иншим, ніж, коли вони приймають добрі дари від инших. Ти говориш, що ти вдячна нам. Чи хочеш ти тепер зіпсути нашу радість?«

»Я не розумію добре . . .«, — відповіла Селєна.

»Ні?« — перебила їй вдова Ганна. — »То спробуй раз, робити послуги иншим із справді щирою любовю, і ти побачиш, як добре це, як воно поширює груди і перетворює кожну працю в приємність. Не правда, Маріє, ми будемо щиро вдячні Селєні, коли вона не буде каламутити нашої радости, щоб послужити їй працею наших рук?«

»Я зробила це так охоче,« — відповіла каліка, — »і я вже готова.«

»А я також,« — промовила вдова, притискаючи хусткою останній лист до його сусіда і поклала скінчені нею аркуші до готової роботи Марії.

»Я вам дуже вдячна,« — пробурмотіла Селєна із спущеними очима і піднялась із свого стільця. При цім вона спробувала спертися на свою хвору ногу і це завдало їй такий біль, що вона з легким криком впала знов на свій стілець.

Вдова підійшла зараз до неї, стала біля неї навколішки, взяла з ніжною обережністю ушко-

джену ногу своїми гарно сформованими, вузькими руками, подивилась на неї уважно, полапала її обережно і скрикнула перелякано:

»Мій боже! На цій нозі ти йшла по вулиці?«

Тоді вона підняла своє обличчя до Селєни й промовила привітно:

»Бідна, бідна дитино! Як ти мусиш страждати! Як облягають набухле мясо ремні сандалів. Це жахливо! І все ж! Мешкаєш ти далеко звідси?«

»Я йду пів години до дому.«

»Неможливо! Почекай, я подивлюся на своїй таблиці, що ти маєш дістати від платничого і принесу тобі, а тоді ми подивимося, що можна буде зробити. Ти сиди поки-що тихо, мила доню, а ти, Маріє, постав їй підніжок під ноги й розвяжи обережно ремінь від щиколотку. Не бійся, дитино, вона має мягкі, дбайливі руки.«

При цих словах вона підвелась і поцілувала чоло й очі Селєни; а Селєна обняла її міцно й промовила з вохкими очима й тремтячим від хвилювання голосом:

»Пані Ганно, мила пані Ганно!«

Як соняшне сяєво в жовтні спонукує мандрівника згадувати минуле літо, так нагадало єство й поводження вдови Селєні довго бракуючу любов і опіку її доброї матері. До гіркости її болю домішалось щось солодке. Вона кивнула вдячно вдові і полишилась слухняно на стільці. Їй було так приємно, знов раз слухатися, почувати себе дитиною і бути вдячною за ласкаву опіку.

Вдова відійшла, Марія стала навколішки, щоб ослабити й зняти ремні, що були напів закриті

напухлими мускулами. Вона робила це дуже обережно, але коли її пальці тільки доторкались ноги, хвора здрігалась із стогоном і втрачала притомність, раніш, ніж каліка могла розвязати ремні.

Марія принесла води й охолодила їй чоло і гарячу рану на голові. Коли Селєна відкрила очі, пані Ганна вернулась назад. Вона погладила її по буйному, мягкому волоссі; хвора усміхнулась і тихо запитала:

»Чи я заснула?«

»Ти закрила очі, мила дитино,« — відповіла доглядачка. — »Тут я маю платню твою й твоєї сестри за дванадцять днів. Не ворушись, я покладу її до твоєї торбинки. Марія не могла зняти сандалів, але зараз сюди прийде лікар, якого фабрика тримає для своїх людей, і зарядить добрі речі для цеї бідної ноги. Надкеровник зарядив також приготувати для тебе ноші. Де ви мешкаєте?«

»Ми?« — запитала Селєна перелякано. — »Ні, ні, я піду сама додому.«

»Але, мила дитино, ти не дійдеш і до дверей, коли навіть ми вдвох провадитимемо тебе.«

»То заряди принести мені ноші з вулиці. Мій батько... цього ніхто не потрібує знати!... Я не можу.«

Пані Ганна кивнула Марії, щоб вона вийшла, і коли двері за нею зачинилися, вона взяла стілець, сіла проти Селєни, поклала свою руку на здорове коліно дівчини й промовила:

»Ну, тепер ми самі, мила дитино. Я не балакуча й напевно не зловживатиму твоїм довіррям. Скажи

мені спокійно, куди ти належиш. Не правда? Ти віриш мені, що я бажаю тобі добра!«

»Так«, — відповіла Селєна щиро і подивилась у цілком просто оточене русявим волоссям дуже пропорціональне обличчя, якого кожна риса носила знак приязної доброти серця. — »Так, ти нагадуєш мені навіть матір.«

»Я й могла б бути нею,« — зауважила Ганна.

»Я маю вже девятнадцять років.«

»Уже?« — сказала Ганна, усміхаючись. — »Моє життя треває вдвічи довше твого. Я мала також дитину, сина, його взяли у мене, коли він був ще маленький. Тепер він був би роком старіше тебе, моя дівчино; чи маєш ти ще свою матір?«

»Ні,« — відповіла Селєна з давньою, властивою їй терпкістю. — »Боги забрали її нам. Тепер вона була б така, як ти, ще не мала б сорока років, і була б така гарна і привітна, як ти. Коли вона вмерла, вона полишила окрім мене, ще семеро дітей, усі малі, і між ними одного сліпого. Я найстарша і роблю, що можу, щоб вони не загинули.«

»Бог поможе тобі виконати це гарне завдання.«

»Боги?« — скрикнула Селєна гірко. — »Вони дають їм змогу рости; про все инше мушу дбати я сама. О, моя нога, моя нога!«

»Тепер ми подумаємо найперше про неї. Твій батько ще живий?«

»Так.«

»І він не повинен знати, що ти працюєш тут?«

Селєна похитала головою з запереченням.

»Він незаможний, але шляхетного походження?«

»Так.«

»Я гадаю, там іде лікарь. Ну? Не можу я знати імени твого батька? Тебе ж буде треба одіслати додому.«

»Я донька Керавна, управителя палати, і наше мешкання знаходиться в замку на Льошії,« — відповіла Селєна, швидко зважившись, але так тихо, щоб лікарь, який відчинив двері залі, не зрозумів її. — »Ніхто, а найменше мій батько, не повинен знати, що ми тут робимо.«

Вдова кивнула, заспокоюючи її, привітала сивого лікаря, який вступив із своїм помічником до варстату, підвела його до хворої, намочила мокрою хусткою чоло і рану дівчини, підтримувала її і цілувала її щоки, коли біль загрожував перемогти Селєну, тим часом як лікарь досліджував хвору ногу і відрізав гострими ножицями ремінь з ушкодженого щиколотка.

Часом стогін з глибини грудей та раптовий крик зраджували, який надмірно великий біль витримувала Селєна.

Коли врешті її ніжна, гарно збудована, але знівечена великою опухлиною, нога увільнилася від ремнів і її щиколоток витримав пробуючий палець лікаря, він скрикнув, звертаючись до свого помічника, що помагав йому:

»Подивись, Гіпполіте! З оцею річчю ця дівчина йшла по вулиці. Коли б хтось инший оповів мені про цей випадок, то я сказав би йому, щоб він затримав свої брехні для себе. Фібула на суставі розірвана і дитина бігла з зламаним членом далі, більш ніж я зважуюся йти поза ношами. Клянусь

псом, дівчино, коли ти не лишишся на ціле життя калікою, то буде чудо.«

Селєна слухала лікаря з закритими очима і з погасаючою свідомістю. При цих останніх словах вона стиха порушила плечима із зневажливим виразом на устах.

»Ти не робиш собі нічого з кульгання?« — запитав лікарь, якого гострі очі помічали все на його пацієнтці. — »Це вже твоя справа, а моя запобігти тому, щоб ти в моїх руках не зробилась калікою. Нагода робити чудеса трапляється нам не що-дня, на щастя ти даєш мені доброго помічника; я гадаю, не коханого, чи щось подібне, хоч ти й дуже гарненька, але твою гарну, гарну цілючу молодість. Дірка в голові також гарячіша, ніж це потрібно. Її треба добре охоложувати свіжою водою. Де ти мешкаєш, дівчино?«

»Майже пів години звідси,« — відповіла пані Ганна за Селєну.

»Так далеко її неможна тепер нести навіть на ношах,« — відповів старий.

»Я мушу бути дома!« — скрикнула Селєна рішучо, намагаючись встати.

»Дурниця!« — скрикнув лікарь. — »Я мушу також попросити не робити таких рухів. Треба лежати спокійно, витримувати, бути слухняною, бо инакше цей поганий жарт матиме ще гірший кінець. Гарячка вже почалась, а сьогодня вечером вона буде ще більша. Від ноги вона не залежить, але тим більш від запалення рани на голові.«

»Чи не можна було б«, — казав він далі, звер-

таючись до пані Ганни, — »урядити тут ложе, на якім вона могла б лежати, поки відкриють знов фабрику?«

»Краще я загину!« — скрикнула Селєна і спробувала відтягти свою ногу від лікаря.

»Тихо, тихо лише, мила дитино,« — попросила вдова, заспокоюючи. — »Я вже знаю, куди ми тебе понесемо. Мій дім знаходиться в садку пані Павлини, вдови Пуденса, тут недалеко біля самого моря, ледви тисяча кроків звідси; там тобі не бракуватиме мягкого ліжка і дбайливої опіки. Добрі ноші стоять приготовані і я гадаю . . .«

»Все ж таки кавалок дороги,« — відповів старий; — »але розуміється, краще, ніж у тебе, пані Ганно, вона не матиме ніде. Спробуємо це, я провожатиму її і поперебиваю ноги клятим носіям, коли вони не будуть ступати рівномірно.«

Селєна не противилась цим зарядженням і охоче приняла напій, який подав їй старий; але вона плакала тихо, коли її посадили до нош і підкладали дбайливо подушки під її ногу.

На вулиці, куди вони незабаром вийшли крізь бічні ворота, її свідомість затемнилась знов і напів у сні чула вона голос лікаря, який нагадував їй носіям, щоб були обережні, та бачила, як минали її на вулиці люди, їздці і повози. Тоді вона помітила, що її несли через великий сад, і врешті вона неясно відчула, що її поклали на ліжко.

Від цього часу над душею Селєни панували сни, але болюче здрігання на її обличчі та від часу до часу швидкий рух її руки, якою вона хапалась

за поранену голову, доводили, що дійсність не втратила ще цілком права на неї.

Біля ліжка хворої сиділа пані Ганна і поводилась із нею, докладно додержуючись приписів лікаря, який полишив хвору аж тоді, коли він зміг погодитися цілком з ліжком і положенням хворої на нім.

Марія сиділа біля вдови і помагала їй мочити оклади й різати перевязки із старого полотна.

Коли Селена почала дихати спокійніше, пані Ганна кивнула своїй помічниці, щоб вона підійшла до неї цілком близько й запитала її стиха:

»Можеш ти лишитися тут до завтрашнього ранку? Ми мусимо зміняти одна другу, бо може доведеться не спати багато ночей. Яка гаряча рана на голові!«

»Так; тільки я мушу сказати матері, щоб вона не турбувалась.«

»Добре; а тоді може ти залагодиш по дорозі ще одну річ, бо я не можу тепер полишити бідної дитини.«

»Її рідні будуть турбуватися.«

»Саме до них ти повинна піти; але ніхто окрім нас двох не повинен довідатися, хто вона є. Спитай про сестру Селени і скажи їй, що сталося; коли ти побачиш її батька, то скажи йому, що я хожу за його донькою та що лікарь суворо заборонив їй ходити, заборонив також переносити її. Він не повинен знати, що Селена належить до наших робітниць, отже не згадуй перед ним ані словом про фабрику. Коли ані Арсіної ані батька не буде дома, ти скажеш тільки тому, хто відчинить тобі, що я

охоче приняла до себе хвору. Ти чуєш, про наші варстати не треба нічого казати. І ще одно: бідна дівчина напевно не пішла б, не зважаючи на свій біль, до фабрики, коли б її платня не була дуже потрібна її рідним. Дай їм ці драхми й скажи, як це є і справді, що ми знайшли їх у Селєни.

ДЕВЯТНАДЦЯТИЙ РОЗДІЛ.

Плютарх, один з найзаможніших громадян Александрії, до якого належала також і фабрика папірусу, де працювала Селєна й Арсіноя, запропонував добровільно подбати про »порядне« приняття жінок і доньок своїх співгромадян, які мали сьогодня зібратися в однім з менших театрів міста.

Кому він був відомий, той знав, що це »порядне« в його устах значило по-цісарськи, блискуче.

Донька будівничого кораблів приготувала Арсіною до великих річей, але її сподіванки були перевищені вже при вході до театру, бо коли батько назвав своє і її ім'я, хлопчик, що виглядав з коша цвітів, подав їй чудовий букет, а инший, що сидів на дельфіні, подав їй, замісць вхідної марки, гарно вирізьблену і оправлену в золото табличку з слонової кости; вона мала шпильку й запрошені могли й були повинні носити її як застібку на пеплюмі.

При кожнім вході до театру жінкам давали подібні подарунки.

Проходи, що провадили до переділу глядачів, були повні пахощів, і Арсіноя, яка вже кілька разів була в цім театрі, ледви пізнала його, так роскішно було його прикрашено тканинами і квітами.

Та й хто бачив колись на перших місцях жінок і дівчат замість чоловіків, як це було сьогодня? Донькам громадян було дозволено дивитися на вистави тільки при цілком особливих, рідких нагодах.

Посміхаючись, як до своїх старих товаришів, яких вона переросла головою, дивилась Арсіноя на порожні місця на найвищих, найдешевших рядах півкруглого приміщення для глядачів. Там вона, сягнувши в свій худий гаманець, мало не вмірала инколи від втіхи, страху чи співчуття, хоч протяг там угорі під вільним склепінням неба, що покривало театр, ніколи не хотів ущухнути. А літом було ще гірше там, а саме через полотна, які мали затінювати соняшний бік переділу глядачів. Цими великими заслонами керували при допомозі товстих линв, і коли їх протягали крізь персні, то вони скреготіли так, що треба було затикати вуха. Часто треба було також повертати голову, щоб не зачепити за тяжкі шворки або полотна.

Але про це все Арсіноя згадувала сьогодня тільки як метелик на сонці, що думає про гидку лялечку, яку він пробив і яка лежить тепер позаду нього.

Сяючи від радісного схвилювання, вона дала відвести себе з своєю товаришкою, чорнявою, кучерявою донькою будівничого кораблів на її місце.

Хоч вона помітила, що багато людей дивилось на неї, але це тільки побільшило її втіху, бо вона знала, що може дозволити дивитися на себе, а подобатися багатьом, думала вона собі, це ж найбільше вдоволення.

Сьогодня напевно!

Ті ж, що дивились на неї, були визначнішими громадянами міста. Вони стояли там на сцені, а між ними був і цей добрий, довгий Полюкс і вітав її рухом руки. Вона не могла вдержати ніг тихо, але рамена вона примусила бути непорушними, склавши їх на грудях, щоб не зрадити, яка схвильована була вона.

Поділ ріль уже почався, бо, чекаючи Селени, вони спізнились майже півгодини.

Помітивши, що очі, які дивилися на неї при її вході до театру, звернулися тепер до инших цілей, вона почала сама дивитися навколо.

Вона сиділа на одній з коротких лавок на найнижчім, найвужчім кінці клинів, які поширювалися вгору, і, поділені сходами для входячих і виходячих, творили півколо простороні для глядачів.

Її оточували тут самі молоді дівчата й жінки, які мали взяти участь у виставах.

Місця учасників були відокремлені від сцени орхестром, звідки можна було легко зійти до сцени сходами, якими звичайно користувалися хори.

Позаду Арсіної сиділи широким півколом матері, батьки і дружини тих, що брали участь у представленні; до них приєднався і Керавн у своїм паліюмі крокусової барви, а також досить багато цікавих матрон та старших громадян, що приняли запрошення Плютарха.

Між молодими жінками і дівчатами Арсіноя бачила багатьох, які кидалися їй у вічі своєю красою, але вона тішилася, не заздрючи їх виглядові,

і їй не впало на думку порівнювати себе з ними; бо вона добре знала, що вона дуже гарна і не потрібує ніде ховатися, навіть тут ні, і це вистарчало їй.

Гудіння багатьох голосів з місць глядачів, яке безупинно торкалось до її вуха, і тонкі пахощі, що піднімались із вівтаря в орхестрі, мали щось чаруюче. Їй не перешкоджав ніхто дивитися навколо, бо її супровідниця знайшла своїх товаришок, з якими вона балакала й сміялась. Інші дівчата й жінки дивились тихо перед себе або переглядали инших глядачів і глядачок, а инші знову звернули всю свою увагу на сцену.

Арсіноя пішла незабаром за прикладом цих останніх, і саме не тільки задля товариша своїх забав Полюкса, якого на бажання префекта Тіціяна, не зважаючи на противлення його майстера Папія, було приєднано до мистців, занятих уряджением представлення.

Чи раз бачила вона вже, як пополудневе сонце так ясно, як сьогодня, дивилось до театру і блакитне небо так само вільне від хмарок, як тепер, піднімалось над переділом для глядачів, але як же цілком инакше, ніж звичайно, виглядала висока площа поза орхестром!

Хоч ряд числених колюмн королівської палати, збудованої з ріжнобарвного мармуру, оздобленої золотом, творив як і раніше задню частину сцени, але цього разу від пілястри до пілястри перевивались привітно свіжі і запашні ґірлянди квітів. Багато найвизначніших у місті мистців ходило навколо з таблицями і оливцями в руках між

пятидесятьма дівчатами й жінками, а сам Плютарх і пани, що стояли навколо нього, творили показний хор, який то розходився то сходився.

З правого боку сцени стояли три пурпурні подушки.

На одній сидів, із своєю дружиною Юлією, префект Тіціян, який мав, як мистці, рильце у руках. На иншій лежав, простягнувшись, Верус, як звичайно, прикрашений рожами; третє ложе, призначене для Плютарха, було незаняте.

Претор перебивав без примусу кожну промову, ніби він був тут господарем, і де-які з його уваг викликали голосні вияви згоди або одобрюючий сміх.

Постать багатого Плютарха, яка лишалась незабутньою для кожного, хто її бачив колись, не була цілком невідома Арсіної, бо небагато днів тому, він від багатьох років вперше показався з одним будівничим у своїй фабриці папірусу, щоб зарядити, в який спосіб мали бути прикрашені її двори й залі для прийому цісаря.

При цій нагоді він прийшов також до її вартату і щипнув її в щоку, сказавши де-кілька жартовливих слів.

Тепер він хитався по сцені.

Казали, що він мав майже сімдесят років. Його ноги були напів паралізовані і все ж таки вони безупинно й швидко рухались без його бажання під тяжким, похиленим вперед тілом, яке підпірали праворуч і ліворуч показні хлопці.

Його шляхетно сформована голова була мабуть незвичайно гарна в молодости. Тепер його череп

був покритий перукою з довгими карими кучерями, його брови й вії були темно забарвлені, його щоки цілком розмальовані білою і рожевою фарбою, тому його обличчя виглядало так, ніби. закамяніло в посмішці. На своїх кучерях носив він вінок з квітів, подібних до грона. Маса білих і червоних рож виглядала із складок його просторої тоґи на грудях, де їх причеплено золотими застібками, на яких искрилось велике дорогоцінне каміння. Всі краї його загортки прикрашували пупянки рож, і над кожним з них був смараґд, що яснів, як блискучий жук.

Юнаки, що підтримували його, здавалися частинами його особи.

Він зважав на них так мало, ніби вони були його милицями, вони ж не потрібували ані слова, щоб знати, куди він хоче йти... де він бажає спинитися або відпочити.

Здалеку його обличчя виглядало як у юнака, але зблизу, як розмальована, рівномірно зроблена, ґіпсова маска з великими рухливими очима.

Софіст Фаворін казав про нього, що над цим гарним, дригаючим трупом можна було б сміятися, коли б не треба було плакати, а з його власних уст чули, що він примушує силоміць невірну молодість лишатися при нім.

З огляду на юнаків, на яких він спірався, без яких його не бачили ніде, і які навіть виїздили разом із ним, александрійці називали його шестиногим Адонісом. Коли він сам почув вперше це назвиско, промовив:—»Вони повинні були б краще називати мене шестируким,« — і справді він мав

добре серце, був дуже щедрий і добродійний, дбав по-батьківськи про своїх робітників, утримував добре невільників, збагачував своїх визволенців і наказував поділяти між народом великі датки грошима і збіжжям.

Арсіноя дивилась із співчуттям на нещасливого старого пана, який усіми вмілостями й усим своїм золотом не міг відкупити собі назад молодости.

В тендитнім чоловіці, який підійшов як-раз до Плютарха, вона впізнала торговця мистецькими річами Ґабінія, якого її батько вигнав з причини мозаїкового малюнку в їх кімнаті.

Тепер розмова обох перервалася, бо поділ жіночих ролей для ґрупи »Виїзд Александра до Вавилону« був закінчений. Приблизно пятьдесят дівчат і жінок відпущено із сцени і вони сходили до орхестру.

Екзеґет, найвищий урядовець міста, виступив тепер вперед і взяв з рук різбяра Папія нову лісту.

Пробігши по ній швидко очима, він передав її свому герольдові, що провожав його, а цей гукнув до глядачів:

»Від імени високого екзеґета прошу вашої уваги, ви зібрані тут жінки й доньки македонських мужів і римських громадян. Тепер ми переходимо до нової частини нашого представлення життя великого Македонця: ‚Весілля Александра з Роксаною‘ і я прошу вас, щоб зійшли на сцену ті, яких наші мистці призначили для цеї частини обходу.«

По цих словах виголосив він далеко чутним

низьким голосом довгий ряд імен, і поки він робив це, не було чути жадного иншого згуку у великій просторі для глядачів.

На сцені було також усе тихо; тільки Верус прошепотів до Тіціяна де-кілька уваг та торговець мистецьким річами, з властивою йому нервовою настирливістю, шепотів довгі речення у вухо багатому Плютархові. Старий пан відповідав йому згідливим хитанням голови то заперечуючим рухом руки.

Арсіноя прислухалась із затриманим віддихом та сильним биттям серця до голосу герольда. Червоніючи, вона здрігнулась і подивилась ніяково на букет квітів, який вона тримала в руці, коли зі сцени голосно і для всіх чутно було вигукнуто:

»Арсіноя, друга донька македонця і римського громадянина Керавна.«

Доньку будівничого кораблів викликали вже раніш і вона зараз полишила своє місце, а Арсіноя чекала скромно, поки підніметься й де-кілька матрон. Вона приєдналася до них і вступила разом з ними до одного з останніх гуртків, що сходили вниз до орхестра та йшли потім угору по сходах хору на сцену.

Там поставили жінок і дівчат у два ряди і мистці оглядали їх з ввічливою привітністю.

Арсіноя помітила незабаром, що пани дивилися на неї довше й більш, ніж на инших дівчат.

Також і тоді, коли впорядчики свята зібралися до купи на раду, вони пильно дивилися на неї, і як вона почувала, розмовляли про неї. Вона помітила також, що на неї дивилося багато глядачів,

і їй здалося, що на неї вказують з усіх боків пальцями.

Вона не знала більш, куди має дивитися, і почала соромитися. Але все ж таки вона тішилась, що так багато людей помітило її, і коли вона з ніяковости почала дивитися на підлогу, щоб заховати вдоволення, яке відчувала, Верус, що до нього наблизились мистці, скрикнув, штовхаючи префекта Тіціяна:

»Чудова, чудова! Роксана, ніби вискочила з малюнку!«

Арсіноя чула ці слова й тому, що вона прочувала, що вони могли відноситися до неї, її замішання ще зросло і її ніякова усмішка перетворилась у вираз радісного але і боязкого сподівання щастя, яке страшить її серце своєю величю.

Тепер один з мистців назвав її імя, й коли вона зважилась підняти свій погляд, щоб подивитися, чи це не Полюкс, помітила вона багатого Плютарха, який із своїми живими опорами та худим торговцем мистецькими річами, Ґабінієм, переглядав ряди її товаришок.

Незабаром він підійшов зовсім близько до неї, і, посуваючись до неї своїми танцюючими кроками, штовхнув торговця в бік та промовив, цілуючи свою руку, якою він привітав її, і моргаючи до неї своїми великими очима:

»Знаю, знаю! Щось таке не забувається. Слонова кість і червоні коралі.«

Арсіноя злякалась, кров відплила від її щок і радість зникла з її серця, коли старий пан дав поставити себе перед нею і промовив привітно:

»Дивись, дивись, пупянок з фабрики папірусу між такими гордими рожами і леліями! Дивись, дивись! Із варстату до моїх сходин. То нічого, то нічого не шкодить. Красу бачать усюди охоче. Я не питаю, як ти прийшла сюди, . . . я тішуся тільки, що ти тут.«

Арсіноя покрила пів обличчя рукою, а він доторкнувся своїм простягнутим середнім пальцем до її білого рамени і покульгав далі, сміючись сам до себе.

Торговець мистецькими річами почув слова Плютарха і запитав його з великим обуренням, коли вони відійшли де-кілька кроків від Арсіної:

»Чи я добре почув? Робітниця з твоєї фабрики тут, між нашими доньками?«

»О, так; дві працюючі руки між самими, що не знають праці,« — відповів весело старий.

»То вона втислась сюди і її треба видалити.«

»Зовсім ні, вона чудова.«

»Це обурююче; тут, на цих сходинах!«

»Обурююче?« — перервав йому Плютарх. — »Але ж ні! Неможна бути занадто вибагливим. Звідки ми візьмемо самих лише дітей продавців старовинних річей?«

Тоді він додав помирливо: — »Твому витонченому чуттю форм, гадаю я, мусіло б подобатися це миле єство; чи ти боїшся, що вона могла б показатися мистцям більш придатною для ролі Роксани, ніж твоя чудова донька? Послухай тільки тих панів там. Подивимось, що вони там мають.«

Ці слова відносились до голосної розмови, яка почалась біля подушок префекта і претора.

Ці обидва а з ними й більшість малярів та пластичних мистців були тої думки, що Арсіноя, як Роксана, справила б величезне враження.

Вони звертали увагу на те, що вона постаттю і обличчям чудово підходить до принадної доньки бактрійського князя, як її представив Еціон, якого малюнок був положений в основу цеї частини представлення. Тільки різбяр Папій і два його товариші висловлювались рішуче проти цього вибору й палко запевняли, що між усіми присутніми дівчатами тільки одна була б придатна до того, щоб виступити перед цісарем як наречена Александра, а саме донька торговця мистецькими річами Ґабінія, Праксіля. Всі три мали торговельні справи з батьком цеї стрункої, справді гарної дівчини, і хотіли викликати інтерес до своїх творів у цього багатого і зручного продавця. Їх запал прибрав навіть поривчастий тон, коли цей торговець, ідучи за Плютархом, наблизився до спорячих і вони були певні, що він почує їх.

»І хто є та дівчина там?« — запитав Папій, вказуючи на Арсіною, коли обидва наблизилися до них. — »Проти її краси неможна нічого сказати, але вона одягнена більш, ніж просто, не носить жадних прикрас, про які варто було б говорити, і можна закластися на тисячу проти одного, що її батьки не всилі оздобити її таким багатим одінням та дорогоцінними прикрасами, які напевно не повинні бракувати Роксані при її одруженні з Александром. Ця азіятка повинна виступити в шовку, золоті й дорогоцінних каміннях. Мій при-

ятель там зуміє прибрати свою Праксілю так, що блиск її прикрас здивував би навіть самого великого македонця; а хто ж батько тої гарненької дитини, якій досить добре до лиця з її блакитними стяжками у волоссі, її обома рожами і в її білій суконці?«

»Твої уваги, Папію, слушні,« — перервав торговець мистецькими річами слова різбяра з сухою гострістю, — »дівчини, про яку ви говорите, неможна брати під увагу. Я говорю це не з огляду на мою доньку, але тому, що я ненавижу все непорядне. Ледви можна зрозуміти, звідки це молоде сотворіння набралося відваги втиснутися сюди. Справді, гарненьке обличчя відкриває замки й засуви. Вона... але прошу не лякатися,... вона не що инше, як робітниця нашого дорогого господаря Плютарха.«

»Це не правда,« — заперечив обурено Полюкс.

»Здержуй свій язик, юначе,« — відповів торговець. — »Я кличу тебе свідком, шляхетний Плютарху.«

»Полиши її, нехай буде, чим вона є,« — відповів подражнено старий. — »Вона подібна до одної з моїх робітниць, але коли б вона прийшла й просто від столу до ліплення, то все ж таки з таким обличчям і постаттю вона була б усюди чудово на місці. Це моя думка.«

»Браво, гарний друже,« — скрикнув Верус і кивнув старому. — »Цісарь зважає значно більше на такі виїмково принадні сотворіння, як оте там, ніж на ваші старі громадянські грамоти та повні гамани.«

»Це так,« — ствердив префект його слова. — »А що вона вільна дівчина, а не невільниця, я готовий поклястися. Ти виступив в її обороні, друже Полюксе, — що ти знаєш про неї?«

»Що вона донька управителя палати Керавна; я знаю її від дитини,« — відповів молодий мистець голосно. — »Він римський громадянин, а до того ж із старої македонської родини.«

»А може навіть королівської крови,« — додав, усміхаючись, Тіціян.

»Я знаю цього чоловіка,« — відповів торговець мистецькими річами швидко. — »Він незаможний, бундючний дурень.«

»Я гадав би,« — перебив Верус схвильованому чоловікові з шляхетним спокоєм, більш нудьгуючи, ніж заперечуючи, — »я гадав би, що тут не місце робити виклади про вдачі батьків цих дівчат і жінок.«

»Але він убогий,« — скрикнув торговець подражнено. — »Де-кілька днів тому він запропонував мені купити свої злиденні рідкосні речі; але я міг лише . . .«

»Ми дуже шкодуємо тебе, що з цеї справи нічого не вийшло,« — промовив знову Верус, і на цей раз із найбільшою ввічливістю. — »Подумаємо спершу про особи, а потім про костюми. Отже батько цеї дівчини римський громадянин?«

»Член Ради і в свій спосіб шляхетний чоловік,« — промовив Тіціян.

»А мені,« — додала до цього його дружина Юлія, — »сподобалась ця чудова дівчина, і коли вона матиме головну ролю, а її батько є неза-

можний, як ти це твердиш, мій друже, то я беруся подбати про її одіння. Цісарь буде напевно захоплений цею Роксаною.«

Оборонці торговця мистецькими річами мовчали; він сам тремтів від розчарування і злости, але його гнів дійшов до найвищого ступня, коли Плютарх, якого він раніше вважав прихильником своєї доньки, постарався похилити ще більше горішню частину свого тіла в бік пані Юлії і промовив з гарним жестом пожалкування:

»Як могло помилитися моє старе око знавця! Ця мала подібна до моєї робітниці, дуже подібна, але тепер я помічаю добре, що вона має щось, чого тій иншій бракує. Я зробив їй кривду і я — її довжник. Дозволиш ти мені, шляхетна пані Юліє, щоб я доставив тобі до одіння нашої Роксани дорогоцінностей? Може мені пощастить знайти щось гарненьке... Мила дитина! Я піду зараз до неї попросити у неї вибачення і повідомити її про наше бажання. Можу я це зробити, шляхетна пані Юліє? Чи можу я, панове?«

Де-кілька хвилин пізніше по всій сцені і в переділі для глядачів було відомо, що доньку Керавна Арсіною вибрано, щоб представляла Роксану.

»Хто був Керавн?«

»Як могла ця видатна роля поминути дітей найзаможніших і найзначніших родин?«

»Так і мусіло статися, коли полишити вільну руку безоглядним мистцям!«

»Звідки може це бідне сотворіння взяти талантів, що коштує костюм азійської князівни, нареченої Александра?«

»Багатий Плютарх і дружина префекта подбають про це.«

»Злидарня!«

»Як до лиця було б нашим донькам дорогоцінне каміння наших власних родин!«

»Чи ми хочемо показати цісареві тільки гарненькі обличчя, а не те також, що ми маємо й чим ми володіємо?«

»Коли тільки Адріян спитає про цю Роксану, і йому скажуть, що для неї треба було збірати гроші на костюм?«

»Такі речі трапляються як-раз тільки в Александрії.«

»Говорять, що вона працювала у фабриці Плютарха. Це мабуть неправда, але старий нафарбований негідник любить усе ще гарненькі обличчя. Він очернив її тут. Вірте мені, де димить, там є й вогонь, а що вона одержує гроші від старого, це не підлягає сумнівові.«

»За що?«

»Коли ти хочеш знати, то мусиш запитати жреця Афродіти. Тут нема чого сміятися, бо це ганебне, обурююче!«

З такими й подібними увагами було принято вістку про вибір Арсіної для ролі Роксани; а в душі торговця мистецькими річами та його доньки вона викликала ненависть і гірку відразу.

Праксілю записали до товаришок Роксани й вона не перечила цьому; але по повороті до дому вона мовчки похилила голову, коли її батько промовив:

»Полиши тепер усе, як воно є, де-кілька годин

перед початком представлення я повідомлю їх, що ти занедужала.«

Там угорі в однім із середніх рядів сидів Керавн із широко розставленими ногами, червоний, тяжко дихаючи й сопучи від задоволення й занадто гордий, щоб відсунути ноги навіть тоді, коли брат архідіаста спробував пройти повз його постать, що займала два місця.

Арсіноя, якої гострого слуху не минуло ані оскарження торговця мистецькими річами, ані оборона доброго довгого Полюкса, спочатку мало не загинула від сорому та страху, а тепер їй було на душі так, ніби вона могла літати, як крилате щастя.

Так сердечно рада вона ще не була ніколи, і коли дійшла з своїм батьком до першої темної вулиці, вона обняла його за шию, поцілувала його щоки й оповіла йому, яка добра була до неї Юлія, дружина префекта та що вона з такою сердечною привітністю взялась доставити їй коштовне одіння.

Керавн не мав нічого проти цього й, на диво, він не вважав нижче своєї гідности дозволити багатому Плютархові, щоб прикрасив його доньку дорогоцінностями.

»Вони бачили,« — промовив він патетично, — »що ми не боїмося доконувати стільки, як інші громадяне, але щоб добути Роксані весільне убрання, для цього потрібні міліони, і я охоче готовий признатися моїм приятелям, що ми їх не маємо. Звідки буде добуто костюм, це однаково; ти будеш так чи так найперша між першими дівчатами міста, й тому я задоволений тобою. Завтра

відбудуться останні сходини й Селєна, може, одержить також визначну ролю. На щастя нам не бракує засобів гідно одягти її. Коли хоче приняти тебе дружина префекта?«

»Завтра, біля півдня.«

»То ми купимо завтра рано нове гарне одіння.«

»Чи не вистарчить також і на кращий браслєт?« — запитала Арсіноя, лащучись. — »Мій цей такий вузький і непоказний.«

»Ти повинна мати його, бо ти його заслужила,« — відповів Керавн з гідністю. — »До позавтра ти мусиш почекати; завтра золотарі не продають з нагоди свята.«

Таким веселим і балакучим Арсіноя ще ніколи не бачила управителя, хоч дорога від театру до Льошії була не коротка, а рання година, в яку він лягав звичайно спати, вже давно минула.

Коли батько з донькою наблизилися до палати, було вже досить пізно, бо після того, як Арсіноя зійшла із сцени, вибрали ще при світлі смолоскипів, лямп і свічок відповідних учасниць для трьох инших сцен із життя Александра, й перед тим, як зібрані мали розійтися, гостям Плютарха було подано вино, овочеві соки, солодке печиво, паштети з устриць та инші ласощі.

Управитель походив добре біля шляхетного напою та добрих страв і, коли він почував себе ситим, він був добріший, а по поміркованім ужитку вина він був веселіший, ніж звичайно. Тепер він був добрий і веселий, бо хоч він зробив усе залежне від нього, все ж таки гостина тревала значно менш часу, ніж він потрібував, щоб напи-

тися до хмілю, який робив його похмурим, або перетяжити собі шлунок.

При кінці дороги він замислився і промовив:

»Завтра Рада не відбуває засідання з приводу свята, і це добре. Завтра всі будуть вітати мене, розпитувати, звертати на мене увагу, а позолота мого обруча на чолі не витримує довше. В декількох місцях видно вже срібло. Твоє одіння не коштує тепер нічого, тож треба врешті перед найближчим засіданням піти до ювеліра й виміняти цю негідну річ на справжній обруч. Чим хто є, тим повинен і здаватися.«

Це слово дуже сподобалось йому і, коли Арсіноя жваво підтримувала його й проходячи крізь ворота просила тільки, щоб полишив досить на костюм Селєни, він засміявся стиха до себе й промовив:

»Ми не потрібуємо більш бути такі боязкі. Я хотів би знати Александра, який зажадає незабаром моєї Роксани за жінку. Єдиний син багатого Плютарха сидить уже в Раді і не має ще жінки в домі. Він уже не зовсім молодий, але все ще показний чоловік.«

Ці його мрії про майбутність перервала Доріс, яка вийшла з хатини воротаря й покликала його по імени.

Керавн спинився.

Коли стара промовила тоді: — »Я мушу з тобою говорити,« — він відповів неприхильно:

»Але я не слухатиму тебе, ані сьогодня ані коли-будь.«

»Я тебе покликала справді не для власної при-

ємности,« — зауважила Доріс. — »Я хотіла тільки сказати тобі, що ти не знайдеш своєї Селєни дома.«

»Що ти кажеш?« — спитав Керавн.

»Я кажу, що бідна дівчина з своєю хворою ногою не могла йти далі в місті й її мусіли принести до чужого дому, де за нею ходять.«

»Селєна!« — скрикнула перелякано й збентежено Арсіноя, впавши з усіх своїх небес. — »Знаєш ти, де вона перебуває?«

Раніш, ніж Доріс могла відповісти, Керавн загремів:

»В цьому виною цей римський будівничий і його куслива бестія! Добре так, добре так, бо тепер цісарь напевно поможе мені добути своє право. Він покаже вже тим, що кинули сестру Роксани на ложе й перешкодили їй показатися при обході. Слушно так, чудово!«

»Це сумно до плачу,« — відповіла воротарка прикро. — »Чи це твоя подяка за її опіку над її малими братами й сестрами? Як може тільки говорити так батько, якого найкраща дитина лежить у чужих людей із зламаною ногою!«

»Із зламаною ногою?« — промовила жалібно Арсіноя.

»Із зламаною?« — повторив Керавн повільно, щиро засмучений. — »Де я можу знайти її?«

»У пані Ганни, в маленькім будинку, при кінці саду вдови Пуденса.«

»Чому не принесли її сюди?«

»Бо лікар заборонив це. Вона має гарячку, але за нею ходять добре. Ця Ганна належить до хри-

стиян. Я не люблю цих людей, але за хворими вони вміють ходити краще, ніж інші.«

»У християн? Моя дитина у християн!« — скрикнув Керавн, не тямлючи себе. — »Зараз, Арсіное, зараз підеш ти зо мною. Селена не повинна лишатися ані хвилини довше у цеї проклятущої зволочи. Вічні боги! До цілого нещастя ще такий сором!«

»Так зле воно вже не є«, — промовила помірковано пані Доріс. — »Між християнами є цілком поважні люди. Вони у всякім разі чесні, бо бідне, горбате сотворіння, яке принесло цю злу вістку, передало мені також цю торбинку, повну грошей, яку пані Ганна знайшла в кишені Селени.«

Керавн узяв так зневажливо гірко запрацьовану платню своєї доньки, ніби він був призвичаєний до золота і не зважає на злиденне срібло; але Арсіноя, побачивши ці драхми, почала плакати, бо вона знала, що Селена вийшла з дому задля цих грошей, і прочувала, які страшні болі мусіла вона витерпіти по дорозі.

»Чесні — то чесні,« — скрикнув Керавн, завязуючи свій гаманець. — »Я знаю, як безсоромно поводяться ці банди на своїх сходинах. Цілуватися з невільниками, це було б як-раз відповідне для моєї доньки. Ходи, Арсіное, пошукаймо зараз якихось ношів!«

»Ні, ні!« — зауважила жваво Доріс. — »Щось такого замовчують краще перед батьком, але лікарь запевняв, що це може коштувати їй життя, коли її не полишать тепер у спокої. Із запаленою раною на голові, в гарячці й із зламаними членами не йдуть на сходини. Бідна, мила дитина!«

Керавн міркував мовчки, а Арсіноя скрикнула із слізьми:

»Але я мушу йти до неї, я мушу її бачити, Доріс!«

»Це я розумію, моя мила,« — промовила стара. — »Я була вже сама раніш у домі християн, але мене не пустили до хворої. Ти, розуміється, щось инше, бо ти ж її сестра.«

»Ходім, батьку,« — просила Арсіноя, — »тепер ми подивимося перш усього на дітей, а тоді ти проведеш мене до Селєни. Ах, чому я не пішла з нею! Ах, ах, коли вона нам умре!«

ДВАДЦЯТИЙ РОЗДІЛ.

Керавн і його донька верталися повільніше, ніж звичайно, до свого мешкання, бо управитель боявся нового нападу молосця, який був зрештою цю ніч у спальні Антіноя.

Вони знайшли стару невільницю, що не спала й була дуже схвильована, бо вона любила Селєну й турбувалась відносно її відсутности, та й у спальні дітей було також не так, як повинно було бути.

Арсіноя пішла зараз до малих, а чорна лишилась при своїм пані і тим часом, як він міняв свій крокусовий паліюм на старіший плащ, вона, плачучи, оповідала йому, що її сердечний листочок, малий сліпий Геліос захорував та не хоче спати й після того, як вона дала йому краплі, яких уживав звичайно сам Керавн.

»Дурна худоба,« — скрикнув управитель, — давати дитині мої ліки!« — При цім він скинув з ніг свої нові черевики, щоб узути більш скромні. — »Коли б ти була молодша, я дав би тебе вибатожити.«

»Ти казав, що тобі ці краплі помагали.« — бурмотіла стара.

»Мені,« — скрикнув управитель і побіг до кімнати дітей, не завязавши навколо щиколотків ремнів, які волочились за ним по підлозі.

Там сидів його сліпий улюбленець, його »наслідник«, як він охоче називав його, і тулив свою гарненьку біляву кучеряву головку до грудей Арсіної.

Малий пізнав зараз його кроки й почав скаржитися:

»Селєни тут не було, я боявся й мені було так зле, так зле.«

Управитель поклав свою руку на чоло дитини. Коли він почув, що воно гаряче, він почав ходити збентежено туди й сюди перед маленьким ліжком і промовив:

»От маємо. Біда не приходить сама. Подивись на нього, Арсіноє. Чи ти знаєш ще, як почалася гарячка у бідної Вероніки? Млість, страх, палаюча голова. Чи болить у тебе горло, мій хлопче?«

»Ні«, — відповів Геліос, — »але мені так зле.«

Управитель розстібнув сорочку малого, щоб подивитися, чи не має він на грудях плям, але Арсіноя сказала, нахиляючись до нього:

»Це нічого, він тільки попсув собі шлунок. Дурна стара робить усе, що він хоче, і дала йому половину печива з розинками, яке ми казали принести, відходячи.«

»Але у нього палає голова,« — повторив Керавн.

»Завтра ранком усе минеться,« — відповіла Арсіноя. — »Бідна Селєна потрібує нас більше, ніж він. Ходи, батьку; нехай стара лишається при нім.«

»Най прийде Селєна,« — плакав малий. — »Прошу, прошу не полишайте мене знов самого.«

»Твій татусь лишиться при тобі,« — промовив Керавн ніжно, бо страждання цеї дитини пекло

його серце. — »Ви всі не знаєте, що ми маємо в цім хлопці.«

»Він засне незабаром,« — запевнила Арсіноя. — »Ходім, бо буде запізно.«

»Щоб стара зробила якусь нову дурницю?« — скрикнув Керавн. — »Мій обовязок лишатися при цім біднім хлопці. Йди ти до сестри й най стара провожає тебе.«

»Добре. Завтра ранком я вернусь.«

»Завтра ранком?« — запитав Керавн, розтягаючи слова. — »Ні, ні, це неможна. Доріс казала ж, що християне ходять добре за нею. Подивись тільки, що вона робить, вітай її від мене й приходь.«

»Але ж, батьку . . .«

»Неможна забувати, що завтра опівдні тебе чекає дружина префекта, щоб вибрати для тебе матерії. При тім ти не повинна виглядати перетомлена й сонна.«

»Я відпочину трохи ранком.«

»Ранком? А мої кучері? А твоє нове убрання? І бідний Геліос? Ні, дитино, ти подивися тільки, як ведеться Селені, і вернися назад. Раннім ранком починається також свято, а ти знаєш, як це виглядає. Стара не поможе тобі в юрбі. Ти довідайся тільки, як почуває себе Селена, але не лишайся там.«

»Я побачу . . .«

»Нічого не побачиш. Ти вернися назад! Я наказую тобі це! По двох годинах ти повинна бути в своїм ліжку.«

Арсіноя порушила плечима й пару хвиль пі-

зніше вона вже стояла із старою перед хатиною воротаря.

Широке пасмо світла падало крізь відчинені двері кімнати, прикрашеної квітками і птахами; отже Евфоріон і Доріс не лягли ще спати й могли відчинити їй зараз ворота палати.

Ґрації забрехали, коли Арсіноя переступила поріг своїх старих приятелів, але не полишили своїх подушок, бо зараз пізнали її.

Багато років Арсіноя, слухаючи суворого наказу свого батька, не заглядала до цього затишного кутка, і їй зробилось так тепло на серці, коли вона побачила знов усе те, що вона любила дитиною й чого не забула дівчиною.

Тут були птахи, маленькі пси й лютні на стіні біля Апольона! На столі доброї пані Доріс стояло завжди щось смачне, і тепер також біля кухля з вином лежало велике жовте печиво. Як часто вона вбігала до старої, щоб дістати солодкий кавалок, часто також, щоб подивитися, чи нема там довгого Полюкса, якого відважні вигадки й жвава участь надавала їх вчинкам і забавам ознаки величности й особливої принади.

Тепер непогамований товариш її забав сидів у власній особі й, простягнувши довгі ноги далеко від себе, пильно оповідав.

Арсіноя чула ще кінець його справоздання про її вибір на ролю Роксани, і при тім своє власне імя, прикрашене такими прикметниками, які погнали кров до її щок і подвійно тішили її, бо він же не міг знати, що вона чує їх.

З хлопця зробився мужчина, показний муж-

чина й великий мистець, і все ж таки він був старим, добрим, непогамованим Полюксом.

Сміливий скок, яким він зірвався із свого місця, свіжий сміх, яким він инколи переривав свою мову, дитячий ніжний спосіб, як він тримав, обнявши, свою малу матір, коли він вітав Арсіною й питав про причину її пізнього виходу, здобуваючий серце низький тон його голосу, яким він жалкував нещасливого випадку з Селєною, це все впливало на Арсіною як щось знайоме, чого їй довго бракувало, і вона вдарила міцно в його обидві великі руки, які він простяг до неї.

Коли б він у цю хвилину підняв її й перед очима Евфоріона й своєї матері притиснув до серця, вона справді не могла б боронитися проти цього.

Арсіноя прийшла до пані Доріс із дуже засмученим серцем, але в хатині воротаря віяло повітря, в якім сум і турбота втрачали силу, й дивовижно хутко в уяві легковажної дівчини образ її страждаючої й загроженої важкою небезпекою сестри змінився в образ добре покладеної, тільки на нозі справді пораненої хворої. Місце гіркої турботи заступило сердечне співчуття, й це останнє звучало ще з голосу Арсіної, коли вона попросила співака Евфоріона, щоб відчинив їй ворота, бо вона хоче вийти з своєю невільницею й подивитися, як ведеться Селєні.

Доріс заспокоїла її, повторяючи запевнення, що хвора має в домі пані Ганни найкращу опіку, але знайшла зрозумілим її бажання побачити сестру, і жваво підтримувала Полюкса, коли він просив Арсіною, щоб дозволила йому провожати

себе, бо незабаром опівночи починається свято, вулиці наповняються свавільним народом, і від пяних невільників її так же добре оборонила б замітачка, як її старе чорне пугало, з якого вже сипався порох тоді, коли він поповнив найдурніший вчинок свого життя й обурив проти себе її батька.

В темній вулиці, яка тим більш наповнювалась народом, чим далі вони йшли, вони мовчали якийсь час. Тоді Полюкс промовив:

»Поклади ж твоє рамя на моє; ти повинна відчувати, що я бороню тебе, а я, я хотів би при кожнім кроці відчувати, що я знайшов тебе знов і можу бути близько тебе, ти, чудове сотворіння.«

Ці слова згучали зовсім не свавільно, а скорше поважно, і низький голос різбяра тремтів від хвилювання, коли він вимовив їх із щирою ніжністю.

Як стукаючий палець любови, доторкались вони до серця дівчини, яка, не вагаючись, поклала своє рамя на його рамя й відповіла тихо:

»Ти вже захистиш мене.«

»Так«, — відповів він твердо і схопив лівою рукою її маленьку руку, яка лежала на його правім рамені.

Вона не відібрала йому її і, коли вони пройшли так мовчки де-кілька кроків, він зітхнув і спитав:

»Знаєш ти, як мені на душі?«

»Ну?«

»Так, що я сам властиво не можу цього висловити. Приблизно так, ніби я олімпійський побідник, або як би мені цісарь подарував свій пурпур. Але кину вінок, кину пурпур! Ти спіраєш-

ся на моє рамя і я тримаю твою руку; в порівнянні з цим усе инше є для жебраків. Коли б тут не було людей, я . . . я . . . я не знаю, що я зробив би.«

Вона подивилася щасливо на нього, а він підняв її ручку до своїх уст і поцілував її довго й палко. Потім він випустив її й промовив із зітханням, що йшло з глибини серця:

»О, Арсіноє, гарна Арсіноє, як я тебе кохаю!«

Тим часом як ці слова тихо і все ж таки палко плили з його уст, дівчина притисла міцно його рамя до себе, притулила свою голову до його плеча, відкрила широко свої великі очі до його ніжних поглядів і промовила тихо:

»О Полюксе, я така щаслива, світ такий гарний.«

»Ні, я міг би його ненавидіти,« — скрикнув різбяр. — »Чути це й мати при собі чуйну стару та мусіти чемно йти вулицею повною людей, це незносно. Я й не витримаю цього довше. Дівчино над дівчинами, тут темно.«

Так, тут у куті, утворенім двома сусідуючими будинками, панувала глибока темрява, Полюкс притягнув Арсіною до себе й швидко поцілував вперше її чисті уста; у їх обох серцях було ясно, соняшно ясно.

Вона обняла міцно його шию й охоче тримала б його так до кінця днів; але тут до них наблизилась гамірлива юрба невільників.

Ці нещасливі почали свято бучно й із співами вже незабаром по півночи, щоб використати до крайніх меж святочний день, який увільняв їх на короткий час від усіх обовязків.

Полюкс знав, які непогамовані можуть вони бути у своїй втісі, і йдучи далі з Арсіноєю, він спонукав її, щоб трималася з ним можливо ближче домів.

»Які вони раді!« — промовив він, вказуючи на тих, що раділи. — »Їх пани будуть уже сьогодня їх трохи обслуговувати, як-раз тепер починається для них їх найкращий день у році; для нас почався найкращий у цілім житті.«

»Так, так,« — відповіла Арсіноя й охопила обома руками його міцне рамя.

Тоді вони засміялись обоє, бо Полюкс помітив, що стара невільниця проминула їх і йшла з похиленою головою за другою парою.

»Я покличу її«, — промовила Арсіноя.

»Ні, ні, лиши її«, — попросив мистець. — »Ті обоє там попереду потрібують зовсім певно її опіки більш, ніж ми.«

»Як це можливо, що вона переплутала того маленького чоловіка з тобою?« — засміялась дівчина.

»Коли б я був тільки менший,« — відповів Полюкс, зітхаючи. — »Подумай собі, яка маса палкого кохання і болючої туги може вміститися в такім великім начинні, як я.«

Вона вдарила його рукою по рамені, а він, караючи її за це, доторкнувся швидко устами до її чола.

Вона промовила докірливо: — »Але ж люди,« — а він промовив весело:

»То не біда, коли кому заздрять.«

Тепер вулиця кінчилась і вони стали перед садом.

Він належав до вдови Пуденса; Полюкс знав

це, бо його власниця, Павліна, була сестрою будівничого Понтія; вона мала також і в місті чудовий будинок.

Але чи ж це було можливо? Чи їх принесли сюди невидимі руки?

Ворота цеї посілости були заперті.

Різбяр збудив воротаря, зясував йому, чого він хоче, і цей чоловік, якому було наказано пускати рідних хворої також і в ночі, відвів його з Арсіноєю до того місця, де було видно ясне світло з хатинки пані Ганни.

Зростаючий місяць освітлював посипані мушлями стежки; кущі й дерева в садку кидали різко окреслені тіни на білі освітлені площі, море сяло ясно, і коли воротарь полишив обоє щасливих, що війшли до темного склепіння листя, Полюкс промовив, відкриваючи широко свої рамена:

»Ну ще один поцілунок, щоб я мав про що згадувати, чекаючи.«

»Не тепер,« — попросила дівчина, — »я вже більш не весела від того часу, як ми тут. Я мушу все думати про Селєну.«

»Проти того неможна нічого зауважити,« — відповів Полюкс, скоряючись. — »Але коли чекання минеться, тоді я дістану нагороду.«

»Ні, вже тепер«— скрикнула Арсіноя, кинулась на його груди й аж тоді побігла до хати.

Він пішов за нею, і коли вона спинилась перед ясно освітленим вікном невисоко над землею, він стримав також свої кроки.

Обоє подивились до високої, дуже чистої кімнати, що мала тільки одні двері, які відчи-

нялись просто до непокритих сіней. Стіни цеї кімнати були однобарвні, помальовані яснозеленою фарбою. Єдиний малюнок, що був у ній, знаходився над дверима.

В задній частині цеї кімнати стояло ліжко, на якім лежала Селєна. Де-кілька кроків від ліжка сиділа горбата Марія й спала, а пані Ганна наблизилась до хворої з мокрим вохким окладом і поклала його обережно їй на голову.

Полюкс доторкнувся до Арсіної й прошепотів до неї:

»Як твоя сестра лежить там! Аріядна полишена у сні своїм Діонісом. Який біль відчуватиме вона, прокинувшись!«

»Вона здається мені менш бліда, ніж звичайно.«

»Дивись лише, як зігнуто її рамя і як гарно притулена голова до руки.«

»Тепер іди,« — скрикнула Арсіноя тихо, — »ти не повинен тут підглядати.«

»Зараз, зараз. Коли б ти лежала там, мене не стягнув би ніякий бог із цього місця. Як обережно знімає Ганна оклад з бідного, хворого щиколотка! З нічиїм оком не поводилися обережніше, ніж ця матрона з ногою Селєни.«

»Відступи назад, вона дивиться як-раз сюди.«

»Чудове обличчя! Таке, може, як у Пенельопи, але в її очах є щось особливе. Коли б я знов мав формувати Уранію, що дивиться на зорі, або Сафо, яка дивиться на небо, повна поетичного одушевлення, я дав би їм це! Вона вже не зовсім молода, і все ж таки яке чисте її обличчя! Воно подібне до неба, з якого вітер зігнав усі хмарки.«

»Справді, тепер уже йди,« — промовила Арсіноя й вихопила від нього руку, яку він знов зловив.

Полюкс помітив, що їй не сподобалась його хвала красі иншої жінки, й, обнімаючи її, він прошепотів, задобрюючи:

»Будь спокійна, дитино, з тобою не зрівняється ніхто тут в Александрії й як далеко розуміють погрецьки. Зовсім чисте небо для мене напевно не найкраще. Саме світло, сама блакить мистцеві не потрібні. Де-кілька рухливих хмарок, позолочених і посріблених мінливим промінням, надають небові його справжню принадність, і коли твоє обличчя подібне також до неба, то на ньому справді ніколи не бракує милого, мінливого руху. Ця матрона...«

»Дивись лише,« — перебила йому Арсіноя, яка знов притулилась до нього. — »Дивись лише, як ласкаво схиляється пані Ганна над Селеною. Тепер вона цілує стиха її чоло. Ніжніше не могла б ходити жадна мати за своєю донькою. Я знаю її вже давно. Вона добра, дуже добра; це ледви можна зрозуміти, бо вона християнка.«

»Хрест там над дверима,« — промовив Полюкс, — »це знак, по якому ці дивні люди пізнають одні других.«

»Що значить голуб, риба і котва, які оточують його?« — запитала Арсіноя.

»Символи з містерій християн,« — відповів Полюкс. — »Я не розумію цього. Ці речі злиденно намальовані; прихильники розпятого бога й відносяться зневажливо до мистецтва, а особливо до мого, бо вони ненавидять усі статуї богів.«

»І між цими невірами бувають такі добрі люди!

Я зараз іду до середини: Ганна мочить тепер знов оклад.«

»І яка задовольнена й ласкава вона виглядає при тім; але все ж таки в цій великій кімнаті все щось чуже, порожнє, непринадне. Я не хотів би жити там.«

»Чи помітив ти легкий лавендовий дух, що йде крізь вікно?«

»Давно. Тепер твоя сестра ворушиться й відкриває очі. Тепер вона закриває їх знов!«

»Іди назад у сад і чекай мене«, — наказала Арсіноя рішучо. — »Я хочу тільки подивитися, як ведеться Селєні. Довго я не лишуся там, бо батько хоче, щоб я хутко вернулась, а краще, ніж Ганна, ніхто не може ходити за хворою.«

Дівчина витягла свою руку з руки свого приятеля і застукала в двері малої хатинки. Їй відчинили й вдова відвела її сама до ложа її сестри.

Полюкс сів спочатку на лавку в саду, але незабаром він скочив і почав міряти великими кроками дорогу, по якій він ішов з Арсіноєю.

На цім шляху його затримав камінний стіл і йому захотілось перескочити через нього.

Коли він втретє проходив повз нього, він зробив це й то величезним скоком. Але зараз по цім непогамованім вчинку він спинився, похитав головою відносно себе самого й пробурмотів до себе: »Як хлопчик!« ... Йому й було на душі так, ніби він був щасливою дитиною.

Чекаючи, він став спокійніший і поважніший. Вдячно промовив він до себе самого, що знайшов тепер жіночий образ, про який він мріяв у най-

кращі години творчости, що він належить йому, цілком йому самому.

Але хто був він властиво! Бідолаха, який мав напихати багато ротів, два пальці на руці свого майстра! Це повинно бути инакше. Від своєї сестри він не хотів нічого відтягати, але він мусить покінчити з Папієм і стати на власні ноги. Відвага сильно зросла в нім і коли Арсіноя врешті вернулась від своєї сестри, він уже знав, що у своїм власнім варстаті скінчить зпочатку з усією пильністю погруддя Бальбілі, а тоді буде моделювати свою найдорожчу. Ці дві голови не могли випасти зле. Цісарь повинен їх бачити, вони мусять бути виставлені, і він бачив уже в дусі самого себе, як він відхиляв одно замовлення за другим і з добрих приймав тільки найкращі.

Арсіноя могла спокійно вернутися додому.

Біль Селєни був уже значно менший, ніж вона побоювалася. Вона хотіла, щоб за нею ходила тільки пані Ганна. Можливо, що вона має трохи гарячки, але хто може так розважно говорити про кожну малу справу господарства та про те, що має статися з дітьми, той, — гадала Арсіноя, ідучи через сад і спіраючись на рамя мистця, — властиво не може бути хворий.

»Її мусіло підбадьорити й втішити, що вона є сестрою Роксани,« — скрикнув Полюкс; але його гарна супровідниця похитала, заперечуючи, головою й промовила: — »Вона завжди така своєрідна: що мене тішить найбільше, то їй не подобається.«

»Тому, що Селєна місяць, а ти сонце.«

»А ти хто?« — спитала Арсіноя.

»Я довгий Полюкс; а сьогодня мені здається, що я колись міг би зробитися великим.«

»Коли тобі пощастить це, я ростиму з тобою.«

»Це буде твоїм правом, бо тільки через тебе спроможуся я зробити те, чого хочу.«

»Як можу я, незручне сотворіння, помогти мистцеві?«

»Живучи й кохаючи його,« — скрикнув різбяр і підняв її до себе раніш, ніж вона могла ударемнити це.

Перед воротами саду сиділа стара невільниця й спала.

Вона довідалась від воротаря, що її молоду паню з її супровідником було впущено тут; їй самій не було дозволено вступити до садиби. Вона сіла на придорожній камінь і, не зважаючи на зростаючий гамір на вулиці, заснула.

Арсіноя не збудила її і спитала Полюкса з хитрою посмішкою:

»Не правда, ми знайдемо сами нашу дорогу?«

»Коли Ерос не попровадить нас манівцями,« — відповів мистець.

Ідучи, вони жартували й обмінювались ніжними словами.

Чим ближче вони підходили до Льошії та широкої вулиці, що перебивала під простим кутом Канопську вулицю, найдовшу й найбільшу в цілім місті, тим повнішою робилась течія людей, що йшли разом з ними. Але ця обставина була сприятлива для них, бо хто хоче лишитися непомічений, той повинен змішатися з юрбою, коли немає для нього самотного місця.

Юрба, що прямувала до осередку святкового руху, гнала їх вперед; вони тримались, обнявшись, щоб одного з них не пірвав із собою линучий, як хуртовина, похід екзальтованих фракійських жінок, які, згідно звичаям рідного свята, бігли з молодим бугаєм у цю ніч, що наступила по найкоротшім дні.

Вони були віддалені ледви сто кроків від Місячної вулиці, коли з неї, на зустріч їм, вирвався веселий, дико мрійний спів, приглушений згуками бубнів, флєйт, дзвінків та голосних вигуків.

На Королівській вулиці, що починається біля Льошії й перерізає Брухіюм, зустрілися вони з веселою юрбою.

Попереду всіх, між иншими знайомими, був різбяр їем Тойкер, молодший брат щасливого Полюкса. З вінком із плющу на голові, махаючи тирсовою палицею, танцював він попереду, а за ним стрибала і вигукувала юрба мужчин і жінок, всі вони були розпалені до несамовитости, танцювали, співали й кричали від втіхи.

Паростки винограду, плющу й асфоделюса повівали навколо соток голів; вінки з тополі, льотоса й лаврів гойдались на палаючих чолах, шкіри пантер, оленів і сарн висіли з голих плечей і вітер піднімав їх високо в повітря при швидкім бігу мужчин і жінок. Мистці й багаті пани, що верталися додому з своїми коханими з учти, відкрили цей похід орхестром. Кого стрічала ця весела купа, того вона поривала з собою. Поважні громадяне й громадянки, робітники, повії, невільники, солдати й матроси, офіцири, флєйтистки, ремісники, керма-

ничі кораблів, цілий хор театру, який гостював у якогось прихильника мистецтва, розпалені жінки, які тягли з собою цапа, що мав бути офірований Діонісові, ніхто з них не міг противитися повабі приєднатися до походу.

Тепер він звернув до Місячної вулиці й посувався по середині широкої дороги обсаженої вязами; з обох боків її були гостинці, якими в цю пору ніхто не їхав.

Подвійні флєйти згучали так голосно, ніжні дівочі кулаки вдаряли так міцно по телячій шкірі бубнів, вітер провадив таку веселу гру з розпущеним волоссям шаліючих жінок і димом смолоскипів, якими, голосно вигукуючи, високо махали свавільні хлопці, перебрані за сатирів і панів.

Тут якась дівчина на всім бігу високо піднімала тамбурин і стрясала дзвіночками на обручі так поривчасто, ніби порожні металічні кульки мали одірватися від нього й полетіти в повітрі власними шляхами. Там, біля розпаленої до меж божевілля жінки, стрибав чемненько гарний юнак, ніс із комічною обережністю під рукою довгий хвіст бугая, який він причепив собі, і дмухав у дудки своєї панівської флєйти від найдовшої до найкоротшої і назад. Із середини швидкого гамірливого походу згучало инколи ревіння, яке могло так само добре походити від утіхи як від болю. Але воно бувало швидко покрито несамовитим сміхом, свавільним співом і веселою музикою.

Старий і молодий, значний і низький, коротко кажучи, кожний, хто наближався до цього походу,

був охоплений непереможною силою й, гукаючи від втіхи, приєднувався до нього.

Полюкс і Арсіноя давно вже не йшли більш спокійним кроком чемно одно біля другого, але, сміючись, рухали ногами в такт веселої музики.

»Як це згучить!« — скрикнув мистець. — »Я хотів би танцювати й тішитися, Арсіноє, танцювати й тішитися з тобою, як несамовитий.«

Раніш, ніж вона мала час промовити »так« чи »ні«, він вигукнув голосно: — »Йо, Йо, Діонісе« — і підняв її високо в повітря.

Її охопило також упоєння й, махаючи рукою високо в повітрі, вона приєднала свій голос до його захопленого оклику й дала відпровадити себе на ріг Місячної вулиці, де продавщиця вінків пропонувала свої товари.

Там вона дозволила обвинути себе паростками винограду, поклала йому лавровий вінок на голову, обвинула йому шию і груди плющем, голосно засміялась, коли він кинув велику срібну монету на коліна садовниці, і сперлась міцно на його рамя.

Це все сталось без намислення, поспішно, як в упоєнні, тремтячими пальцями.

Тепер похід дійшов до свого кінця.

Шість прикрашених вінками жінок і дівчат з голосним співом приєдналися до нього, взявшись попід рамена.

Полюкс потягнув свою кохану за цим веселим рядом. Обнявшись, вони підняли високо вільні руки, відкинули голови назад, і, голосно співаючи та вигукуючи, посувались швидким рухом танцю вперед; вони забули все, що було навколо них, їм

здавалось, що вони злучені пасом, сплетеним із соняшного проміння, що якийсь бог піднімає їх на нім високо вгору і провадить їх скрізь саму радість і втіху повз тисячі зірок у ясних просторах етеру.

І вони віддалися поривові, що поніс їх по Місячній і Канопській вулиці а потім назад до моря, до храму Діоніса.

Тут вони спинились без віддиху й йому впало знов на думку, що він є Полюкс, а їй, що вона Арсіноя, та що вона мусить вернутися до свого батька та до своїх братів і сестер.

»Ходім додому«, — промовила вона тихо. При тім вона спустила руки і зібрала соромливо своє розпущене волосся.

»Так, так,« — відповів він, як у сні.

Тоді він пустив її, вдарив по своєму чолі рукою й скрикнув, звертаючись до відчиненого храму:

»Що ти, Діонісе, — могутній, що ти, Афродито, — гарна, що ти, Еросе, — принадний, — це знав я вже давно; але, що ваші дари так безмежно великі, це пізнав я аж сьогодня.«

»Ми захопилися цим богом«, — промовила Арсіноя, — »і це було чудово, але там підходить новий похід, а я мушу додому.«

»То ходім через малу вулицю коло пристані,« — відповів Полюкс.

»Так. Я мушу вибрати листя з свого волосся й там нас ніхто не побачить.«

»Я поможу тобі . . .«

»Ні, ти не доторкнешся до мене,« — відповіла Арсіноя суворо.

Тоді вона взяла масу свого мягкого, блискучого волосся і вибрала з нього листя, яке заховалося в ньому, як зелені жуки в квітках з численними пелюстками. Врешті вона заховала волосся під серпанком, який уже давно впав їй з голови й якимсь чудом затримався на застібці її пеплюма.

Полюкс дивився на неї й скрикнув, пірваний силою пристрасти, що наповнювала його:

»Вічні боги, як я тебе люблю! Моє серце було дитиною, що бавиться, але сьогодня воно виросло в героя. Чекай, чекай, він буде вже потрібувати своєї зброї!«

»А я буду боротися з ним,« — промовила вона радісно, поклала знов своє рамя на його рамя і обоє, більш танцюючи, ніж ідучи, подалися поспішно до старої палати.

Пізнє сонце короткого грудньового дня зазначувало вже свій близький схід зимною, сірою смугою, коли Полюкс з Арсіноєю пройшли крізь ворота давно вже відкриті для робітників.

В залі муз вони попрощалися вперше, в коритарі, що провадив до мешкання управителя вони попрощались удруге смутно і все ж таки радісно. Але це прощання було коротке, бо світло лямпки хутко розлучило їх.

Арсіноя побігла швидко геть.

Їх прощанню перешкодив Антіной.

Він чекав тут цісаря, що все ще дивився на зорі на вартівні, яку урядив йому Понтій, і пізнав її, коли вона проходила поспішно повз нього.

Коли вона зникла, він вернувся до Полюкса й промовив жваво:

»Я мушу просити у тебе вибачення, бо я перешкодив твому побаченню з твоєю коханою.«

»Вона моя наречена,« — промовив мистець гордо.

»Тим краще«, — відповів улюбленець і зітхнув так глибоко, ніби слова мистця увільнили його серце від тягару. — »Тим краще. Можеш ти сказати мені, як почуває себе сестра гарної Арсіної?«

»Розуміється,« — відповів мистець і дав бітинійцеві взяти себе під рамя.

В наступну годину Полюкс, з уст якого веселі й одушевлені слова шуміли, як потік, здобув ціле серце улюбленця.

Дівчина знайшла свого батька і свого брата Геліоса, який уже не виглядав хворий, у глибокім сні.

Невільниця прийшла додому де-кілька мінут пізніше. Арсіноя кинулась нарешті з розпущеним волоссям на ліжко, заснула зараз і сон попровадив її знов до Полюкса й поніс обоє високо при згуках бубнів, флєйт і дзвінків, як два схоплені вітром листки, високо понад порохом земних шляхів.

ДВАДЦЯТЬ ПЕРШИЙ РОЗДІЛ.

По сході сонця управитель палати Керавн прокинувся. Хоч він спав у своїм кріслі майже так міцно, як у ліжку, але він не почував себе відсвіженим. Всі члени його боліли.

В кімнаті все лежало навколо, як минулого вечора, і це розгнівало його, бо він був призвичаєний бачити цю кімнату в найкращім ладі, коли він входив до неї ранком.

На столі стояли рештки вечері дітей, навколо яких літали мухи, а між тарілками та скоринками хліба блищали прикраси його власні і його доньки.

Всюди, куди він дивився, він бачив частини одіння і речі, які не належали сюди.

Стара невільниця увійшла, позіхаючи, до кімнати. Її сиве шерстувате волосся висіло в неладі над обличчям, її очі дивились тупо, її ноги хитались туди й сюди.

»Ти пяна,« — гукнув на неї Керавн і не помилився, бо коли стара прокинулась перед домом вдови Пуденса й довідалась від воротаря, що Арсіноя вийшла з саду, її потягли инші невільниці до шинку.

Коли її пан схопив її рамя і струсив її, вона скрикнула з дурною посмішкою на мокрих устах:

»Свято. Сьогодня все вільно. Сьогодня свято.«

»Римські дурниці,« — перебив їй управитель. — »Чи моя зупа готова?«

Тим часом як вона бурмотіла незрозумілу відповідь, до кімнати увійшов невільник і промовив:

»Всі вони святкують сьогодня, можу я також вийти?«

»Цього мені бракувало б ще«, — скрикнув управитель. — »Ця потвора пяна, Селена хвора, а ти на вулиці.«

»Але малий лишиться сьогодня дома,« — відповів чорний несміливо.

»То забірайся!« — гукнув Керавн. — »Гоняй до півночи! Роби, що хочеш; але не чекай, що я триматиму тебе довше. До ворочання ручного млинка ти все ще здатний і напевно знайдеться ще дурний, який заплатить за тебе пару драхм.«

»Ні, не продавати,« — застогнав старий і підняв, благаючи, руки; але Керавн не слухав і лаяв його далі.

»Пес привязаний принаймні до свого пана, а ви, ви обїдаєте мене, а коли вас треба, вам хочеться бігти на вулицю.«

»Я залишуся,« — скавулів старий.

»Роби, що хочеш, ти вже давно є немічна коняка, що з її пана глузують діти, коли він їздить на ній. Коли ти виходиш зо мною, то це виглядає, ніби я маю пляму на паліюмі. І цей паршивий пес хоче святкувати свята і пишатися між громадянами!«

»Я лишуся; тільки не продавати!« — квилів жалісно перелякaний старий і намагався схопити руку свого володаря; але управитель відштовхнув

його й наказав йому йти до кухні, розпалити вогонь і полити водою голову старій, щоб вона віджила знов.

Невільник висунув свою товаришку за двері, а Керавн пішов до спальні своєї доньки, щоб розбудити її.

До кімнати Арсіної світло проходило тільки крізь маленький отвір під стелею. Скісні проміні ранішнього сонця падали тепер як-раз на ліжко, до якого наблизився Керавн.

Там лежала його донька в глибокім сні. Її гарна голова покоїлась на її кругло зігнутім правім рамені, її розпущене яснобрунатне волосся розпливалось, як потік, по її мягких плечах і через край її ліжка.

Такою гарною його дитина йому ще ніколи не здавалась, вигляд її зворушив його серце, бо Арсіноя нагадувала йому його вмерлу дружину, і це були не тільки пусті гордощі, але й рух справжньої батьківської любови, яка мимоволі перетворила в німу, але щиру молитву бажання його душі, щоб боги охоронили його дитину й дали йому можність зробити її щасливою.

Він не був призвичаєний будити своїх доньок, яких він бачив перед собою завжди жвавими й при роботі, і йому було тяжко переривати солодкий сон своєї улюблениці; але так мусіло бути, він гукнув Арсіною по імені, струсив її рамя й промовив, коли вона врешті піднялась і, запитуючи, дивилась на нього:

»Це я, вставай; згадай лише, що ми маємо ще сьогодня.«

»Так все ж таки,« — позіхнула вона, — »ще так рано.«

»Рано?« — спитав Керавн, посміхаючись. — »Мій шлунок твердить противне. Сонце стоїть уже високо, а я не дістав ще своєї зупи.«

»Нехай стара її варить.«

»Ні, ні, дитино, ти мусиш вставати. Чи ти забула, що ти повинна представляти! А мої кучері, а жінка префекта, а твоє убрання.«

»Ну, то йди лише, для мене нічого не значить Роксана й ціле переодягнення.«

»Бо ти ще не цілком прокинулась,« — засміявся управитель. — »Звідки дістався лист плющу до твого волосся!«

Арсіноя почервоніла, схопилась за місце, на яке вказував батько, і промовила незадоволено:

»З якогось паростка. Але тепер іди, щоб я могла встати.«

»Зараз, зараз. Як почуває себе Селена?«

»Їй ведеться не зле; але про це я оповім тобі опісля; тепер я хочу бути сама.«

Коли Арсіноя пів години пізніше принесла батькові зупу, він подивився здивовано на неї. Йому здалось, що з його донькою сталась якась зміна. З її очей світилось щось, чого він раніше ніколи не помічав і що надавало її молодим рисам щось таке значне, що він майже злякався.

Поки вона замішувала зупу, Керавн підняв при допомозі невільниці дітей з ліжка.

Тепер вони сиділи за сніданком, а між ними сліпий Геліос, свіжий і здоровий.

Тим часом, як Арсіноя оповідала своєму бать-

кові про Селєну й досконалу опіку вдови Ганни, Керавн безупинно дивився на неї.

Коли вона помітила це й нетерпеливо спитала, що особливого бачить він на ній, він відповів, хитаючи головою:

»Які ж ви, дівчата! Тобі зробили велику пошану, ти маєш представляти наречену Александра, і гордість та радощі з нагоди цього змінили тебе в одну, єдину ніч; але я гадаю не на гірше.«

»Дурниця,« — відповіла Арсіноя, червоніючи, і кинулась, витягаючись, на подушку.

Вона не почувала себе властиво стомленою, навіть млявість, яку вона почувала в усіх членах, наповнювала її своєрідною приємністю.

Їй було так, ніби вона вийшла з теплої купелі, і від того часу, як батько збудив її, вона все чула знов своїм внутрішнім вухом згук веселої музики, яка провожала її та Полюкса.

Инколи вона посміхалась, инколи дивилась непорушно перед себе і при тім вона казала собі, що коли б її найдорожчий покликав її в цю хвилину, їй не забракло б сили кинутися з ним зараз же знов у несамовитий танок.

Так вона мала відчуття цілковитого здоровля!

Тільки її очі горіли трохи, і коли Керавнові здавалось, що він помітив щось нове в своїй доньці, то це був палкий блиск, який приєднався тепер до веселого сяєва, що дивилось із них йому назустріч.

Коли скінчили сніданок, невільник повів дітей на двір, а Арсіноя почала припалювати кучері своєму батькові, Керавн прибрав одну з своїх найгідніших постав і промовив поважно:

»Моя дитино!«

Дівчина спустила зогріті кліщі й спитала, приготована почути одно з тих дивацтв, проти яких звичайно виступала Селена: — »Ну?«

»Слухай мене уважно.«

Те, що мало тепер прийти, впало на думку Керавнові за годину перед тим, як він зіпсував свому старому невільникові охоту вийти з дому, і все ж таки він казав, доторкаючись до чола рукою й прибіраючи міну мислячого фільософа:

»Вже від довшого часу ношуся я з тяжкою думкою. Тепер вона дозріла до рішення, й я повідомляю тебе про це. Ми мусимо набути нового невільника.«

»Але ж, батьку,« — скрикнула Арсіноя, — »подумай тільки, що це коштувало б. Ми мусіли б годувати ще одного чоловіка...«

»Про те нема мови,« — перебив їй Керавн. — »Я виміняю старого на нового, з яким можна показатися. Вчора я вже казав тобі, що від тепер ми будемо звертати на себе увагу більш, ніж звичайно, і коли ми зявляємося з цим чорним пугалом на вулиці чи де инде...«

»З Зебеком справді не можна робити жадної паради,« — перебила Арсіноя батькові, — »але лишаймо його на будуче дома.«

»Дитино, дитино,« — зауважив Керавн докірливо; — »чи ти ніколи не думаєш про те, хто ми? Хіба ж то лицює нам показуватися на вулиці без невільника?«

Дівчина порушила плечима й зауважила батькові, що Зебек же є старою власністю їх родини,

що діти його люблять, бо він піклується ними, як нянька, що новий невільник коштуватиме багато грошей і можна буде його тільки силою примусити виконувати де-яку службу, яку старий робить завжди охоче й добре.

Але Арсіноя промовляла до глухих вух.

Селєни не було, і Керавн, забезпечений від її докорів, жадібний до забороненого, як хлопчик без догляду, настоював на своїй постанові виміняти старого вірного чоловіка на показного невільника.

Він не думав ані хвилини про сумну долю, яка загрожувала кволому, посивілому в його домі, старому, коли б його продали, але він все ж таки мав відчуття, що не добре було витрачати останні гроші, що потрапили до його дому, на щось у ґрунті речі непотрібне.

Чим слушніші здавались йому уваги Арсіної, чим виразніше остерігав його внутрішній голос, щоб не приносив цієї нової жертви своїй суєтності, тим рішучіше виступав він в обороні свого бажання, і тим часом, як він боронив те, чого хотів, прибирало воно само перед ним вигляд необхідности, підсувало йому масу причин, які робили це розважним і легким до виконання.

Гроші були, по виборі Арсіної на ролю Роксани він міг сподіватися добути позичку, його обовязком було виступати показно, щоб не сполохати шляхетного зятя, про якого він мріяв, а на крайню потребу йому все ще лишалась колєкція рідких річей. Ходило тільки про те, щоб знайти відповідного покупця.

Коли за фальшивий меч Антонія заплатили так багато, скільки могли б дати охочі люди за инші значно цінніші речі!

Арсіноя червоніла й блідла, коли її батько починав наново говорити про її торг, але вона не зважувалась сказати йому правди; вона жалкувала своєї брехні тим щиріше, чим ясніше бачила своїм здоровим розумом, що пошана, яка припала їй учора, загрожувала збільшити в небезпечний спосіб слабости її батька.

Сьогодня їй вистарчало цілком, що вона подобалась Полюксові, і вона могла б без жалю передати иншій дівчині свою ролю й получені з нею оплески та подив, які здавалися їй учора такі безмірно цінні.

Вона висловила це, але Керавн не поставився поважно до її заяви, сміявся їй в обличчя, робив загадкові натяки на багатство, яке не мине їх; а тому, що неясне почуття наказувало йому прикрити чимсь суєтність і еґоїзм своїх вчинків, він виявив себе готовим принести велику жертву й заявив, що на ближчий час він задоволиться позолоченим обручем на чоло й відмовиться від золотого.

Він гадав, що цим актом зречення він набув повне право ужити гарненьку суму на купівлю показного невільника.

На прохання Арсіної він не зважав, і коли вона почала плакати, бо їй було шкода втратити старого слугу, він незадоволено заборонив їй плакати задля такої дурниці; це ж було по-дитячи й йому зовсім не хотілось провадити її з почервонілими очима до дружини префекта.

Протягом цих переговорів його кучері були закручені й він наказав Арсіної, щоб впорядкувала тепер гарно своє власне волосся і щоб ішла з ним. Вони хотіли купити нове одіння і пеплюм, відвідати Селену й дати тоді віднести себе до пані Юлії.

Ще вчора він вважав би легкодушним вчинком послуговуватися ношами, сьогодня він міркував уже, чи не лицювало б йому наняти повіз.

Коли він лишився сам, йому прийшла нова думка.

Той зухвалий будівничий повинен довідатися, що він не був чоловіком, якого можна було безкарно ображати і страхати. Тому він відтяв порожній кавалок папірусу від одного з писань у своїй скрині й написав на нім такі слова:

»Македонець Керавн до будівничого Клявдія Венатора з Риму.

»Моя старша донька Селєна через твою провину ранена так тяжко, що вона лежить загрожена великою небезпекою і терпить нечувані болі. Інші мої діти непевні в домі власного батька, тому я жадаю ще раз, щоб ти посадив свого пса на ланцюг. Коли ти відмовишся виконати це слушне бажання, я передам свою справу до рук цісаря. Довожу до твого відома, що сталися події, які спонукають Адріяна покарати кожного зухвальця, що не виявляє поваги, яка належиться мені й моїм донькам.«

Запечатавши цей лист своєю печаткою, він покликав невільника й промовив зимно:

»Віднеси це будівничому з Риму й приведи тоді двоє нош; поспішай і коли нас не буде дома,

уважай добре на дітей. Завтра або позавтра я тебе продам. Кому? Це залежитиме від того, як ти поводитимешся в ці останні години, поки ти ще наш.«

Чорний видав голосний, жалібний крик, що виходив з глибини серця, й упав перед управителем.

Це благання старого різало йому душу, але він рішив не зворушуватись і продати його.

Але чорний обняв міцніше його коліна, а коли діти, почувши скавуління свого бідного приятеля, почали голосно плакати разом з ним, і маленький Геліос почав гладити напів вилізлу бороду неґра, то цьому суєтному чоловікові зробилось важко на серці й, щоб урятуватися від своєї власної слабости, він закричав дуже голосно й гнівно:

»Забірайся геть і роби, що тобі наказано, бо я візьмусь за канчук.«

З цими словами він вирвався від нещасливого невільника, який з похиленою головою вийшов з кімнати й з листом у руці спинився перед покоями цісаря.

Єство Адріяна наповнило його страхом і повагою, і він не насмілювався застукати до його дверей.

Коли він чекав так усе ще з слізьми на очах, до коритару вийшов Мастор з останками сніданку свого володаря.

Чорний покликав його і подав йому лист управителя, пробурмотівши жалібно:

»Від Керавна до твого пана.«

»Поклади його тут, на цю підставку,« — сказав яциґієць. — »Але що сталося з тобою, мій старий?

Ти скавулиш і виглядаєш злиденно. Чи тебе набили?«

Старий похитав головою й відповів з плачем:

»Керавн хоче продати мене.«

»Знайдуться кращі пани, ніж він.«

»Але Зебек старий, Зебек кволий, Зебек не всилі більш піднімати й тягти, і при важкій роботі він загине, напевно загине.«

»Чи тобі було легко й добре в управителя?«

»Ані вина, ані мяса; багато голодувати,« — скаржився старий.

»То тішся, що підеш геть.«

»Ні, ні,« — стогнав старий.

»Дурний старий!« — промовив Мастор, — »отже чого хочеш ти ще від цього похмурого скупаря?«

Старий не дав якийсь час жадної відповіди на це запитання; тоді його запалі груди піднялись і спустились, і ніби, зірвавши греблю, яка затримувала це признання, він скрикнув, голосно хлипаючи:

»Діти, малі, наші малі! Вони такі милі, і наш Геліос, наш малий сліпий Геліос погладив Зебека по волоссі, бо він мусить іти геть, тут ... тут він погладив« — він показав на цілком лисе місце, — »а тепер Зебек мусить іти геть і не побачить їх ніколи знов, ніби вони всі повмирали!«

Ці слова котились з уст невільника як важкі тіла, які повільно несе геть течія сліз.

Вони зворушили серце Мастора, збудили в нім спомини про його власних дітей і бажання потішити свого нещасливого товариша.

»Бідолаха ти,« — промовив він із співчуттям.

— »Так, ці діти. Вони такі малі, а ворота, що провадять до серця такі вузькі; але вони проходять, граючись, крізь них, стократ лекше й краще, ніж дорослі. Я втратив також милих дітей, та й до того ще своїх власних. Я можу кожного навчити, що таке біль, але тепер я знаю також, де знайти втіху.«

При цих словах Мастор опер дошку, яку він ніс, правою рукою о стегно, а лівою він узяв старого за плечі й прошепотів до нього:

»Чи ти вже чув про християн?«

Зебек закивав жваво головою, ніби йому згадували про речі, про які він багато чув і сподівається чогось гарного, а Мастор сказав стиха далі:

»Приходь завтра рано перед сходом сонця у двір до хідникарів, там ти почуєш одного, що потішає працюючих і обтяжених.«

Слуга цісаря взяв знов свою дошку обома руками й відійшов швидко; а з очей старого світився легкий блиск надії. Він не чекав щастя, але може був якийсь спосіб для улекшення тягару життя.

Мастор передав свою підставку невільникам на кухні, які були тепер заняті на Льошії, вернувся до свого володаря й подав йому лист управителя.

Цю годину зле вибрав Керавн, бо цісарь був у сумнім настрої.

Він не спав до ранку, відпочив ледви три години й порівнював тепер з насупленими бровами наслідки своїх спостережень на зорянім небі в цю ніч з астрономічними таблицями, що лежали розгорнуті перед ним.

При цім він хитав часто незадоволено кучерявою головою; раз він кинув навіть на стіл оливець, яким він робив обчислення, відхилився на свою подушку й покрив очі обома руками.

Тоді він почав знов писати числа й цей новий вислід здавався йому зовсім не більш потішаючий, ніж попередній.

Лист управителя лежав уже довго перед ним, коли він врешті помітив його знов, беручи инше писання.

Потрібуючи відпочинку, він узяв цей лист, відкрив, прочитав і кинув незадоволено від себе.

В инший час він спитав би з співчуттям про хвору дівчину, посміявся б над чудернацьким чоловіком і вигадав би якийсь жарт, щоб налякати його або поглузувати з нього; але сьогодня його гнівали загрожуючі слова управителя й побільшували його неприхильність до нього.

Сприкрившись тишею, що панувала навколо, він покликав Антіноя, який дивився мрійно на пристань.

Улюбленець наблизився зараз до свого володаря.

Адріян подивився на нього й промовив, хитаючи головою:

»Ти виглядаєш також так, як би тобі загрожувало нещастя. Чи небо нахмарилось зовсім?«

»Ні, пане. Над морем воно блакитне, але на півдні купчаться чорні хмари.«

»На півдні?« — запитав Адріян замислено. — »Звідти ледви може нам загрожувати щось зле. Але воно підходить, наближається, буде тут раніш, ніж ми прочуватимемо його.«

»Ти довго не спав, і це псує тобі настрій.«

»Настрій? Що таке настрій?« — пробурмотів Адріян похмуро до себе. — »Настрій — це стан, який опановує разом усі порушення душі, і моє серце знесилене сьогодня турботою.«

»Отже ти бачив сьогодня злі знаки на небі?«

»Дуже злі!«

»Ви, мудрі мужі, вірите зорям,« — зауважив Антіной. — »Ви маєте напевно слушність, але моя немічна голова не може зрозуміти, що спільного мають їх рівномірні шляхи з моїм неспокійним хитанням туди й сюди.«

»Посивій,« — відповів цісарь. — »Вчись охопити всесвіт своїм духом, і аж тоді говори про ці речі, аж тоді зможеш ти пізнати, що кожна частина сотвореного, найбільше й найменше тісно злучена між собою, впливає одна на другу, залежить одна від другої. Що є й що буде в природі, що ми люди відчуваємо, мислимо й робимо, — це все залежить від твердо означених, вічних причин, а ці причини зазначили золотим письмом на блакитнім склепінні неба демони, що стоять між нами та божеством. Літери цього письма то зорі, яких шляхи так само незмінні й безконечні, як причини всього того, що істнує й стається.«

»Чи ти зовсім певний, що ти ніколи не помилявшся, читаючи це письмо?« — спитав Антіной.

»Я можу також помилятися,« — відповів цісарь, — »але цього разу я не помилився. Тяжке нещастя загрожує мені. Це чудний, жахливий, дивовижний збіг обставин.«

»Що?«

»З тої проклятущої Антіохії, з якої до мене ще ніколи не приходило нічого доброго, одержав я вислів пророчні, який . . . який . . чому я маю таїти це від тебе? В середині наступного року, як блискавка подорожнього, мусить вразити мене важке нещастя, а сьогодня вночі! Дивись на ці таблиці! Тут стоїть дім смерти, тут планети . . . Але що ти розумієш відносно цих річей! Коротко кажучи, в цю ніч, в яку раз уже сталося страшне, зорі ствердили нещасливу пророчню так недвозначно, так безсумнівно певно, ніби вони мали язики й накликували мені злі віщування до вуха. З такою метою перед очима мандрується зле. Що то принесе нам середина нового року?«

Адріян глибоко зітхнув, а Антіной наблизився до нього, став перед ним навколішки і спитав подитячому скромним тоном:

»Чи смію я, дурник, вчити великого мудреця, як збагатити життя шістьома добрими місяцями?«

Цісарь посміхнувся, ніби він знав, що має тепер прийти, але його улюбленець казав підбадьорений далі:

»Полиши ж, нехай майбутність буде майбутністю. Що мусить прийти, те прийде, бо навіть боги безсилі проти фатума. Коли наближається лихо, то воно кидає чорну тінь перед собою. Ти зважаєш на неї й даєш затемнювати собі ясний день, я плентаюся мрійно своїм шляхом і помічаю нещастя аж тоді, коли зустрічаюся з ним і коли воно бє по мені.«

»Таким способом тобі лишається чимало ясних днів,« — перебив цісарь свому улюбленцеві.

»Це я хотів сказати.«

»Твоя порада добра для тебе й для кожного иншого, що йде на прохід по базарі довільного життя,« — відповів цісарь; — »але чоловік, перед яким стоїть завдання — провадити міліони над безоднями, повинен бути завжди уважний, повинен дивитися поблизу й у далечінь, і не сміє закривати ока, коли він навіть бачить щось таке жахливе, як те, що мені було дано бачити сьогодня вночі.«

При цих останніх словах до кімнати вступив секретарь цісаря Пфлеґон з новими листами з Риму й наблизився до свого володаря. Він схилився низько й, навязуючи до останніх слів Адріяна, спитав:

»Непокоять тебе зорі, цезаре?«

»Вони вчать мене стерегтися,« — відповів Адріян.

»Будемо сподіватися, що вони брешуть,« — скрикнув грек з веселою жвавістю. — »Ціцерон мав напевно почасти слушність, коли він не довіряв астрольоґії.«

»Він був балакун,« — відповів Адріян і схмарив чоло.

»Але чи ж це не так,« — спитав Пфлеґон, — »що коли б гороскопи, поставлені для Ґайя і Кнейя, були слушні, то вони мусіли б мати однакові темпераменти й долю, бо вони випадково родились у ту ж саму годину?«

»Завжди старі загальники, завжди старі дурниці,« — перебив Адріян урядникові, подражнений до гніву. — »Говори, коли тебе питаються, і не

турбуйся про речі, яких ти не розумієш і які тебе не тичуться. Є важливі справи там між листами?«

Антіной подивився здивовано на свого володаря. Чому його обурили уваги Пфлеґона, коли на його власні уваги він відповів привітно?

Адріян не зважав тепер на нього, але читав лист за листом швидко й усе ж таки уважно, писав короткі замітки на краях, підписав твердою рукою де-кілька декретів, і скінчивши свою роботу, наказав грекові, щоб полишив його.

Ледви він остався з Антіноєм самий, як крізь відкриті вікна до нього донісся голосний гамір і веселі оклики багатьох людей.

»Що це значить?« — спитав він Мастора і, довідавшись, що як-раз тепер відпущено робітників і невільників, щоб вони потішилися святом, пробурмотів до себе:

»Вони шаліють, тішаться, прикрашують себе вінками, забуваються в упоєнні, а я . . . я . . . якому вони всі заздрять, я псую собі короткий час життя незначними справами, даю турботам гризти себе,... я . . . я . . .«

Тут він перебив себе й гукнув зовсім иншим голосом:

»Гей, Антіною, ти мудріший, ніж я! Полишимо майбутність. Нехай вона буде майбутністю! Свято є також і для нас! Використаймо цей день волі. Ми переодягнемося добре, я — як старий сатир, ти — як молодий фавн, чи щось подібне, і кинемось у вир свята, будемо спорожнювати чарки, мандрувати по місті й радіти всьому втішному!«

»О!« — скрикнув Антіной і заплескав радісно в руки.

»Евое Бахусе!« — скрикнув Адріян і підняв порожній пугар, що стояв на столі. — »Ти вільний до сьогодняшнього вечора, Масторе, а ти, мій хлопче, поговори з довгим різбяром Полюксом. Він повинен нас проводити й подбати про якесь божевільне убрання для нас. Я мушу бачити пяних людей, я мушу посміятися з веселими раніш, ніж зроблюся знов цісарем. Поспішай, друже, бо инакше нові турботи попсують мені святкову радість!«

ДВАДЦЯТЬ ДРУГИЙ РОЗДІЛ.

Антіной вийшов разом з Мастором з покою цісаря.

На коритарі юнак кивнув невільникові, щоб він підійшов до нього, і промовив тихо:

»Я знаю, що ти вмієш мовчати; хочеш ти зробити мені послугу?«

»Краще три, ніж одну«, — відповів Яциґієць.

»Сьогодня ти вільний. Ідеш ти до міста?«

»Я гадаю.«

»Ти не знаєш міста, але це нічого. Візьми ці золоті. За один з них купи на зеленім ринку найкращу китицю, яку знайдеш там, за другий забався, а з решти візьми драхму й найми собі осла. Погонич відпровадить тебе до саду вдови Пуденса, в якім стоїть будинок пані Ганни. Замітив ти собі імя?«

»Пані Ганна, вдова Пуденса.«

»В маленькім домі, не у великім, віддаси ти квіти для хворої Селєни.«

»Донька грубого управителя, на яку напав наш молосець?« — запитав Мастор цікаво.

»Вона чи инша«, — перебив йому Антіной. — »Коли тебе питатимуть, хто посилає квіти, то скажи тільки: — ‚Друг з Льошії!‘ — більш нічого. Зрозумів ти?«

Невільник кивнув головою і сказав тихо:

»Отже ти також! О ці жінки!«

Антіной зробив заперечуючий рух, хутко попросив ще раз Мастора, щоб мовчав і щоб подбав про найкращі квіти, та пішов до залі муз шукати Полюкса.

Він довідався від нього, де знаходиться хвора Селена, про яку він завжди й всюди мусів думати.

Антіной не знайшов різбяра поза його заслонами.

Бажання говорити з матірю попровадило його до хатини воротаря, і тепер він стояв перед нею і, жваво рухаючи своїми довгими руками, оповідав отверто все, що він пережив у минулу ніч.

Як радісна пісня згучало його справоздання, а коли він почав змальовувати, як святковий похід пірвав із собою його з Арсіноєю, пані Доріс скочила з свого місця, плеснула своїми малими округлими руками і скрикнула:

»От це радість, це втіха! Так я летіла також із твоїм батьком тридцять років тому.«

»Не тільки тридцять років тому,« — перебив їй Полюкс. — »Згадую ще зовсім добре, як ти в часі великого свята Діоніса, охоплена божескою силою, бігла по вулиці з шкірою сарни на плечах.«

»Це було добре, це було гарно!« — скрикнула Доріс із сяючими очима. — »Але тридцять років тому було ще инакше, зовсім инакше. Я вже оповідала тобі раз, як я пішла тоді з нашою служницею на Канопську вулицю, щоб з дому моєї тітки Архидики подивитися на великий святковий похід. Іти було недалеко, бо ми жили біля театру.

Мій батько був там доглядачем за сценою, а твій належав до головних співаків хору. Ми поспішали, бо всякий нарід затримував нас і пяні хлопці хотіли жартувати зо мною.«

»Ти ж і була гарна, як рожа,« — перебив їй син.

»Не така гарна, як твоя роскішна рожа,« — відповіла стара. — »В кожнім разі я виглядала так гарно, що хлопці, переодягнені фавнами й сатирами, й навіть сами облудники циніки в розідраних плащах вважали потрібним дивитися на мене й дістати по пальцях, коли вони намагались потягти мене з собою чи вкрасти мені поцілунок. Я не шукала найкращого, бо Евфоріон здобув мене своїми палкими поглядами, не словами, бо мене виховували суворо й йому ніколи не пощастило поговорити зо мною. На розі Канопської й Емпорійської вулиці ми не могли йти далі, бо маса народу скупчилась тут і ревучи й виючи дивилась на несамовитих клодонських жінок, які разом з иншими менадами в святій люті рвали зубами цапа. Мені зробилось моторошно від цього видовища, але я все ж таки мусіла дивитися й кричала та вигукувала радісно, як инші. Моя служниця, до якої я боязко притулилась, була охоплена сама цею люттю й потягла мене в середину кола аж до самої кривавої жертви. Тут скочили до нас дві несамовиті жінки й я чула, як одна з них схопила мене й намагалась повалити. Це була страшна хвилина, але я боронилась відважно й стояла ще на ногах, коли твій батько стрибнув до мене, увільнив мене й потяг із собою. Що сталось далі, про те я не могла б оповісти. Це було як пестрий, солодкий

сон, у якім треба стиснути серце обома руками, щоб воно не розірвалось від самої насолоди й не полетіло до неба, в самісіньку середину сонця. Я прийшла додому пізно увечері й наступного тижня я зробилась жінкою Евфоріона.«

»Ми пішли за вашим прикладом,« — скрикнув Полюкс, — »і коли Арсіноя буде така, як моя старенька, я буду задоволений.«

»Весело й щасливо,« — зауважила Доріс. — »Лишайся здоровий, роби пштирок смуткові й турботам, виконуй свої обовязки в будень і підхмелюйся весело во імя боже в свято, тоді все буде йти як найкраще. Хто виконує, що може, й тішиться, скільки є всилі, той користується своїм життям і не потрібує відчувати каяття в останню годину. Що минуло, то минуло, а як Атропос розтинає нитку, приходять інші на наше місце й радість може початися наново. Нехай боги благословлять їх нею.«

»Це слушно!« — промовив Полюкс, обнімаючи свою матір. — »І, не правда? Вдвох іде й творення лекше й роскошами життя користуються краще, ніж на самоті.«

»Це я гадаю, і ти вибрав собі відповідну товаришку,« — скрикнула стара. — »Ти різбяр і призвичаєний до простого життя, ти не потрібуєш багатої, тільки гарну, яка що-дня тішитиме твої почування, і ти знайшов її.«

»Кращої нема.« — перебив їй Полюкс.

»Ні, напевно ні,« — казала Доріс далі. — »Зпочатку я звернула свій погляд на Селену. На неї можна також подивитися й вона — взірцева див-

чина; але коли Арсіноя стала підростати й часто проходила тут, я думала собі: ‚Ця росте для твого хлопця‘; а тепер ти маєш її, і мені на душі так, ніби я ще раз зробилась така молода, як твоя наймиліша. Старе серце тут у середині стрибає так весело, ніби його лоскочуть ероси своїми крильцями та рожевими пальцями. Коли б ноги не зробились мені такі важкі від постійного стояння біля вогнища та ночв з білизною,... справді, я схопила б Евфоріона під рамя й потанцювала б із ним по вулиці.«

»Де батько?«

»Пішов. Він співає.«

»Ранком? А де?«

»Це одна секта, що святкує сьогодня свої містерії. Вони платять добре й за це він мусить гудіти за завісою сумні пісні; найбільші нісенітниці, з яких він не розуміє ані слова, а я й половини.«

»Шкода, я хотів з ним говорити.«

»Він вернеться пізно.«

»Ну, це має ще час.«

»Тим краще, бо инакше я могла б йому сказати це.«

»Твоя порада така ж добра, як його. Я хочу виповісти Папієві мою службу й стати на власні ноги.«

»Це слушно, римський будівничий сказав мені вчора, що перед тобою стоїть відкрита велика майбутність.«

»Тільки що буде з бідною сестрою та малими? Коли мені в перших місяцях буде йти зле...«

»То ми протягнемо її з собою. Для тебе наступає час жати також самому, що ти сіеш.«

»Я гадаю також так; з огляду на мене, але також і на Арсіною; коли б тільки Керавн . . .«

»Так, з ним буде ще боротьба.«

»Важка, важка,« — зітхнув Полюкс. — »Думка про старого каламутить мені щастя.«

»Дурниця«, — скрикнула Доріс. — »Не треба тільки зайвих турбот! Вони майже такі шкодливі, — як каяття, що гризе серце. Уряди собі власний варстат, сотвори з радісним серцем щось велике, що здивує світ, і я закладаюсь, що старий блазень буде ще сердитися, що він розбив першу негідну працю славетного Полюкса, а не поставив у своїй шафі з рідкісними річами. Забудь про його існування й насолоджуйся своїм щастям.«

»Я так і хочу робити.«

»Тільки ще одно, мій хлопче.«

»Що?«

»Ти добре вважай на Арсіною! Вона молода й недосвідчена й ти не повинен намовляти її до чогось, чого ти не міг би їй порадити, коли б вона була нареченою твого брата.«

Доріс не скінчила ще цих слів, як до хатини воротаря вступив Антіной і переказав Полюксові бажання будівничого Клявдія Венатора, щоб він проводив його по місті.

Різбяр вагався, що відповісти йому, бо він мав ще робити де-що в палаті та сподівався побачити протягом дня Арсіною. Що могли дати йому ще південь і вечір без неї після такого ранку?

Пані Доріс помітила його вагання й скрикнула:

»Іди ж, свята є для того, щоб бавитися. Будівничий може порадить тобі де-що й поручить тебе своїм приятелям.«

»Твоя мати має слушність,« — промовив Антіной. — »Клявдій Венатор може бути дуже вразливий, але також і вдячний. Я бажаю всього найкращого для тебе.«

»Отже добре, я прийду,« — сказав Полюкс бітинійцеві, бо він і без того почував, що його притягало могутнє єство Адріяна, і він вважав при всяких обставинах бажаним погуляти на святі. — »Я прийду, але я мушу все ж таки сказати будівничому Понтієві, що я маю намір сьогодня втікти на де-кілька годин з бою.«

»Це полиши Венаторові,« — відповів улюбленець. — »Ти мусиш для нього й для мене, а коли ти хочеш, і для себе самого добути якесь веселе убрання та маски. Він хоче взяти участь у походах, як сатир, а я — перебраний якось инакше.«

»Добре,« — відповів різбяр. — »Я піду зараз і принесу, що ми потрібуємо. В нашім варстаті лежить маса убрань для почоту Діоніса. За пів години я вернусь із цим лахміттям.«

»Поспішай,« — попросив Антіной. — »Мій майстер чекає не охоче. А тоді . . . тоді . . . ще одно . . .«

При цих останніх словах Антіной зніяковів і приступив цілком близько до різбяра. Він поклав йому руку на плечі й промовив тихо і з притиском:

»Венатор стоїть дуже близько до цісаря. Стережись говорити про Адріяна щось окрім доброго.«

»Чи твій майстер вивідувач цісаря?« — спитав

Полюкс, дивлячись недовірливо на юнака. — »Понтій дав мені вже подібну осторогу, і коли це так . . .«

»Ні, ні,« — перервав йому Антіной поривчасто, — »ні в якім разі, але обидва вони не мають один від другого жадних таємниць і Венатор говорить багато, не може нічого замовчати . . .«

»Я дякую тобі й буду стерегтися.«

»Роби це. Я гадаю це чесно.«

Бітинієць простягнув мистцеві руку невимовно принадним рухом, з виразом теплого почуття на гарних рисах.

Різбяр стиснув її, а пані Доріс, яка не відводила старих очей від Антіноя, схопила руку сина й скрикнула, цілком захоплена тим, на що вона дивилась:

»О ця краса! О ця, самими богами сотворена, свята краса! Полюксе, хлопче, можна було б думати, що один з богів зійшов на землю.«

»Дивись на мою стару,« — засміявся мистець. — »Але справді, друже, вона має причину захоплюватися й я роблю це з нею.«

»Тримай його міцно, тримай його міцно,« — промовила Доріс. — »Коли він дозволить тобі сформувати свою статую, тоді ти зможеш показати щось світові!«

»Хочеш ти?« — перебив Полюкс слова своєї матері, звертаючись до улюбленця.

»Я ще не хотів бути моделлю жадному мистцеві,« — відповів Антіной, — »але тобі я зроблю охоче цю послугу. Мені тільки прикро, що ви приєднуєтеся також до того, що інші завжди по-

вторяють. До побачення, я мушу йти до свого майстера.«

Коли юнак полишив хатину, Доріс скрикнула:

»Чи якийсь твір мистецтва чогось вартий чи ні, це я можу тільки прочувати; але, що гарне, то я знаю так само добре, як кожна александрійська жінка. Коли цей хлопець стоятиме тобі моделлю, то ти виконаєш щось, що захопить мужчин і закрутить голови жінкам, і тебе будуть відвідувати в твоїй власній майстерні. Вічні боги, мені на душі так, ніби я напилась вина! Така краса — то щось найвище! Чому тільки нема засобів захистити таке обличчя й тіло, як оце, від віку й його зморшок?«

»Я знаю, мати, один,« — промовив Полюкс, ідучи до дверей. — »Він зветься мистецтво; воно може надати цьому смертному Адонісові безсмертну молодість.«

Стара подивилась на свого сина з радістю й ствердила його слова притакуючим похитуванням голови.

Тим часом, як вона годувала своїх птахів, ласкаво розмовляючи з ними, і давала своїм особливим улюбленцям дзьобати крихти хліба з уст, молодий різбяр поспішав довгими кроками по вулицях.

У юрбі за ним чулась часом лайка і де-які »ах!« та »ох!«, бо він прокладав собі шлях своїм тілом, що було вище инших, та своїми міцними раменами, і бачив та чув при тім небагато з того, що оточувало його. Він думав про Арсіною, часом також про Антіноя, в якім положенні й в образі

якого героя чи бога було б найкраще представити його.

На ринку квітів поблизу ґімназії він позбавився на хвилину своїх думок, а саме коли побачив сцену, яка притягла до себе його очі, призвичаєні хутко хапати все незвичайне, що стрічалось їм.

На зовсім маленькім чорнуватім ослі сидів великий, добре одягнутий невільник і держав у правій руці незвичайно роскішну й гарну китицю. Біля нього йшов пестро прикрашений чоловік з великим вінком на голові й комічною маскою на обличчі, за ним ішли два величезні садові боги й чотирі чудерні хлопчики.

В невільникові Полюкс пізнав слугу будівничого Венатора, замаскованого пана, здавалось йому, він уже також бачив колись, але він не знав де, і не намагався згадати це.

У всякім разі їздець на ослі не чув нічого приємного, бо він дивився дуже боязко на свою китицю.

Минувши цю дивовижну ґрупу, Полюкс почав думати знов про інші, значно ближчі йому речі.

Заклопотане обличчя Мастора мало свої причини, бо пан, з яким він розмовляв, був не хто инший, як претор Верус, якого александрійці називали фальшивим Еросом.

Він бачив сто разів улюбленого невільника цісаря у його пана, пізнав його зараз і з його присутности в Александрії зробив простий правильний висновок, що його володарь мусить бути також тут.

Цікавість претора була збуджена й він напав

зараз на бідолаху з перехрестним допитом та зовсім змішав його.

Коли їздець дав йому гостру й грубу відправу, Верус вважав за найкраще дати пізнати себе.

Супроти великого пана, приятеля цісаревої, невільник втратив своє упевнене поводження. Він заплутався в суперечностях і, хоч не признавшись, все ж таки дав Верусові певність, що Адріян перебуває в Александрії.

Гарний букет, який звернув погляди претора на Мастора, не міг належати цьому останньому, це було ясно.

Яке призначення міг мати він?

Верус почав питати наново, але яциґієць не зраджував нічого, поки Верус не вдарив його злегка спочатку по правій, а потім по лівій щоці й промовив жваво:

»Масторе, добрий Масторку, слухай мене. Тепер я роблю тобі пропонування, а ти похилиш, згожуючись, свою голову ближче до подвійно двохногого осла, на якім ти їдеш, коли одно з них сподобається тобі.«

»Полиши мене, нехай я їду своїм шляхом,« — просив яциґієць із зростаючим страхом.

»Їдь, але я піду з тобою,« — відповів Верус, — »поки я знайду щось, що тобі подобається. Багато пропонувань перебуває в цій голові; про це ти довідаєшся. По-перше я питаю тебе, чи маю я відвідати твого володаря й сказати йому, що ти зрадив його побут в Александрії?«

»Цього ти не зробиш, пане,« — скрикнув невільник.

»Отже далі. Чи маю я з моїм почотом лишатися при тобі, поки наступить ніч і ти будеш примушений вернутися до свого пана? Ти робиш заперечуючий рух рукою, і слушно, бо переведення цього пропонування було б однаково неприємно як для мене так і для тебе й спричинить тобі кару мабуть. Отже прошепочи спокійно мені в ухо, де перебуває твій володарь і кому ти повинен принести ці квіти. Коли ти приймеш це пропонування, я лишу тебе й покажу тобі, що я в Африці так само мало привязаний до своїх золотих, як і в Італії.«

»Не хочу золота... я не візьму золота,« — скрикнув Мастор.

»Ти порядний хлопець,« — промовив Верус зміненим тоном, — »а ти знаєш про мене, що я повожусь добре з своїми слугами й роблю людям краще приємне, ніж зле. Отже задовольни спокійно мою цікавість і я пообіцяю тобі за те, що жадна людина, а найменше твій пан не довідається від мене, що ти скажеш мені.«

Мастор вагався трохи, але він не міг заховати від себе, що він врешті все ж таки мусить задовольнити бажання цього значного чоловіка, а разом з тим він знав, що свавільний і марнотратний претор був справді один з найдобріших панів, отже він зітхнув і прошепотів до нього:

»Ти не знищиш мене, бідолаху, це я знаю, тому ти можеш довідатися: ми мешкаємо на Льошії.«

»Там«, — скрикнув Верус і плеснув руками. — »Ну а квіти?«

»Забавка.«

»Чи Адріян у такім веселім настрої?«

»Досі він був дуже веселий, але від сьогоднішньої ночи . . .«

»Ну?«

»Ти ж знаєш, який він є, помітивши злі знаки на небі.«

»Злі знаки,« — повторив Верус поважно. — »І все ж таки він посилає квіти?«

»Він ні. Як ти тільки можеш думати це!«

»Антіной?«

Мастор кивнув, притакуючи, головою.

»Дивись« — засміявся Верус. — »Отже він починає вважати вдячнішим дивуватися иншим, ніж давати дивуватися собі! Якій красуні пощастило збудити це оспале серце?«

»Я пообіцяв йому не говорити про це.«

»І я пообіцяв тобі те ж саме. Моя мовчазність ще більша, ніж моя цікавість.«

»Отже задовольнись тим, що ти знаєш.«

»Знати половину більш незносно, ніж не знати нічого.«

»Я не можу сказати цього.«

»Чи я маю знов почати свої пропонування?«

»Ах, пане, прошу тебе щиро . . .«

»Говори й я піду своєю дорогою; коли ти будеш відмовлятися . . .«

»Тут ходить справді тільки о бліду дівчину, на яку ти й не подивився б.«

»Отже це якась дівчина?«

»Наш молосець повалив на землю бідне сотворіння.«

»На вулиці?«

»Ні, на Льошії, її батько управитель палати, Керавн.«

»І вона зветься Арсіноя?« — спитав із щирим жалем Верус, який охоче згадував про гарну дитину, вибрану для ролі Роксани.

»Ні, її імя Селєна; Арсіноя певно її молодша сестра.«

»Отже ти несеш цей букет на Льошію?«

»Вона вийшла й не могла йти далі; тепер вона лежить у чужім домі.«

»Де?«

»Це для тебе цілком байдуже.«

»Ні, зовсім ні. Я прошу тебе сказати мені всю правду.«

»Вічні боги, що тобі до хворого сотворіння?«

»Нічогісінько, але я мушу знати, куди ти їдеш.«

»До моря. Я не знаю цього дому, але той погонич осла там ззаду . . .«

»Чи він далеко звідси?«

»Пів години,« — сказав хлопець.

»Так отже добрий шмат дороги,« — зауважив Верус. — »І Адріянові залежить на тім, щоб не бути впізнаним?«

»Розуміється.«

»А ти, його улюблений невільник, якого знають з Риму окрім мене й инші люди, що перебувають тут, маєш намір їхати пів години з великою китицею в руці, яка притягає до себе погляди всіх, по вулицях, на яких сьогодня товчеться все, що має ноги? О Мастьре, це не мудро.«

Невільник перелякався, побачивши, що Верус має слушність, і спитав боязко:

»Але що я маю робити?«

»Злізти з цього осла,« — відповів претор, — »закритися й забавитися до схочу за ці золоті.«

»А ця китиця?«

»Про неї лиши мене подбати.«

»Ти зробиш це напевно й не зрадиш Антіноєві, до чого ти примущуєш мене?«

»Напевно ні.«

»Отже маєш квіти, але золота я не можу взяти.«

»Тоді я кину його в юрбу. Купи собі вінок, маску й вина за нього, скільки витримаєш. Де перебуває ця дівчина?«

»У пані Ганни. Вона живе в малій хаті, в саду вдови Пуденса. Хто передасть цю китицю, той повинен сказати, що її послав приятель з Льошії.«

»Добре. Іди тепер і дивись, щоб тебе ніхто не пізнав. Твоя таємниця є моєю, і приятеля з Льошії буде згадано.«

Мастор зник у юрбі; Верус дав одному з садових богів, що йшли за ним, китицю, скочив, сміючись, на осла й наказав погоничеві показувати собі дорогу.

На розі наступної вулиці він зустрів дві ноші, носії яких з великою бідою прокладали собі шлях крізь юрбу.

В перших сидів Керавн, якого крокусовий плащ було видно здалеку, товстий, як Сілєн, супровідник Діоніса, але з похмурим обличчям. З других весело поглядала навколо Арсіноя, така свіжа й гарна, що її вигляд погнав швидче вразливу кров римлянина.

Не надумуючись, він узяв від садового бога

китицю, призначену для Селени, поклав її до ног дівчини і промовив:

»Александер вітає найкращу від усіх Роксану.«

Арсіноя почервоніла, а Верус, подивившись якийсь час їй услід, наказав одному з своїх хлопчиків піти за її ношами й довідатись, куди вона подалась, сказати йому це на ринку квітів, де він чекатиме цього повідомлення.

Посланець пішов поспішно геть, а він завернув свого осла й незабаром спинився посередині півкруглої колонади на тіневій стороні великої площі, під якою найліпші садівники й торгівці квітами давали гарненьким дівчатам продавати свої барвисті, запашні товари.

Сьогодня на місці продажи було особливо багато товарів, але потреба у вінках і квітах від ранку зростала безупинно, і хоч Верус наказав звязати всі свіжі цвітучі рослини, які він знайшов, все ж таки китиця, яку виготували для нього, випала, хоч і більша, але й о половину не така гарна, як призначений для Селени подарунок, який він віддав иншій.

Це сердило римлянина.

Його почуття справедливости наказувало йому відшкодувати хвору дівчину. Навколо стеблин квітів, зложених у китицю, були завязані пестрі стяжки, яких довгі кінці спадали вниз. Верус узяв одну з застібок із свого одіння й встиркнув її в кокарду, що прикрашувала пучок стеблин.

Тепер він був задоволений і дивлячись на онікс у золотій оправі, на якім був вирізблений ерос, що точив стріли, він з приємністю уявляв

собі радість, яку мала відчути кохана гарного бітинійця, одержавши цей милий подарунок.

Його прикрашені, як садові боги, британські невільники дістали доручення йти за погоничем осла до пані Ганни, передати Селені китицю від приятеля з Льошії й чекати його перед домом префекта Тіціяна; бо туди, як він довідався від свого малого швидконогого посланця, віднесено Керавна і його гарну доньку.

Верус потрібував не більше часу ніж хлопчик, щоб прокласти собі шлях крізь юрбу.

Перед префектурою він зняв маску.

В передпокою, де управитель чекав на подушці своєї доньки, він впорядкував волосся й складки своєї тоґи й сказав відпровадити себе до пані Юлії, де він сподівався знайти чудову Арсіною.

Але в прийомній залі дружини префекта він знайшов замісць неї свою жінку й поетку Бальбілю з її супровідницею.

Він привітав жінок весело, приязно й принадно, як звичайно. Коли, не ховаючи свого розчарування, він подивився навколо у великій залі, до нього підійшла Бальбіля й спитала тихо:

»Можеш ти бути чесний, Верусе?«

»Так, коли обставини дозволяють цього.«

»А вони дозволили б цього тобі тут?«

»Я гадаю.«

»То відповідай мені щиро: прийшов ти сюди ради пані Юлії, чи ти прийшов . . .«

»Ну?«

»Чи ти сподівався знайти у дружини префекта гарну Роксану?«

»Роксану?« — спитав Верус і подивився поважно на поетку, тим часом, як його уста хитро посміхались. — »Роксану? Це ж була дружина Александра Великого й давно вже вмерла; а я тримаюсь із живими, і коли я полишив веселу метушню на вулиці, то це сталось єдине тільки тому . . .«

»Ти напружуєш мою цікавість.«

»То це сталось тільки тому, що моє чуйне серце пророкувало мені, що я знайду тут тебе, мою гарну Бальбілю.«

»І це ти називаєш бути чесним!« — скрикнула поетка і вдарила претора своїм вахлярем із струсового пірря по руці. — »Слухай лише, Люціле, твій чоловік говорить, що він прийшов сюди задля мене.«

Претор подивився докірливо на поетку, а вона прошепотіла до нього:

»Так карається нечесних чоловіків.«

Тоді вона казала далі, підвисшуючи голос:

»Знаєш ти, Люціле, коли я лишусь незамужня, то твій чоловік не буде зовсім вільний від вини за це.«

»Так, на жаль, я запізно уродився для тебе,« — перебив їй Верус, хоч він і знав, що хотіла сказати поетка.

»Тільки без непорозумінь!« — скрикнула Бальбіля. — »Як можна зважитися на подружжя, боючись віддатися за якогось Веруса!«

»І який мужчина«, — відповів претор, — »буде мати досить сміливости освідчитися Бальбілі, коли він почує, як суворо вона посуджує невинного прихильника краси?«

»Чоловік повинен шанувати не красу, тільки одну красуню, свою жінку.«

»Весталько,« — засміявся Верус, — »я покараю тебе тим, що не відкрию тобі таємниці, яка відноситься до нас усіх. Ні, ні, я не скажу нічого, але прошу тебе, жінко, візьми її в науку й навчи її бути вибачливішою, щоб її майбутньому чоловікові не жилося занадто важко з нею.«

»Бути вибачливою«, — відповіла Люціля, — »не вчиться жадна жінка, але ми буваємо вибачливі, коли нам не лишається нічого иншого й коли грішник примушує нас признати також у нім де-що.«

Верус схилився перед своєю дружиною, притис уста до її рамени й спитав:

»Де є пані Юлія?«

»Вона рятує овечку від вовка«, — відповіла Бальбіля.

»Себ-то?«

»Коли було повідомлено про твій прихід, вона сховала малу Роксану.«

»Ні, ні,« — перебила Люціля поетку. — »У внутрішніх покоях чекають кравці, які мають виготувати костюми для цеї чудової дитини. Подивись тільки на чудову роскішну китицю, яку ця дівчина принесла пані Юлії. Не дозволиш ти також і мені довідатися про твою таємницю?«

»Як міг би я?« — відповів Верус.

»Він дуже потрібує твого признання,« — засміялась Бальбіля, тим часом як претор наблизився до своєї дружини й тихо оповів їй, що він довідався від Мастора.

Коли Люціля здивовано сплеснула руками, Верус гукнув до поетки:

»Тепер ти бачиш, якої великої приємности позбавив тебе твій злий язик.«

»Як можна бути таким мстивим, найчудовіший Верусе!« — підлещувалась поетка: — »я вмираю від цікавости.«

»Лишися ще кілька днів жива, гарна Бальбіле,« — відповів римлянин, — »і причину твого завчасного кінця можна буде усунути.«

»Чекай, я вже помщуся,« — скрикнула дівчина й загрозила преторові пальцем, а Люціля забрала її з собою й промовила: — »Ходім тепер, уже пора помогти Юлії нашою порадою!«

»Зробіть це,« — скрикнув Верус. — »Я мушу й без того боятися, що я сьогодня тут нікому не потрібний. Вітайте пані Юлію.«

Відходячи, він подивився на китицю, яку Арсіноя подарувала так хутко після того, як вона дістала її від нього, і зітхнув:

»Старіючись, треба вчитися бути скромнішим.«

ДВАДЦЯТЬ ТРЕТІЙ РОЗДІЛ.

Пані Ганна до сходу сонця ходила за Селєною й охолоджувала безупинно її хвору ногу й її рану на голові. Старий лікарь не був задоволений станом своєї пацієнтки і наказав вдові лягти трохи й полишити опіку на де-кілька годин своїй молодій приятельці.

Коли Марія лишилась сама з хворою й поклала їй перший оклад, Селєна повернула до неї обличчя й промовила: — »Отже ти була вчора на Льошії. Скажи мені, як ти знайшла все там. Хто впровадив тебе до нашого мешкання і чи бачила ти також моїх маленьких братів і сестер?«

»Ти все ще не зовсім вільна від гарячки і я не знаю, чи я можу багато розмовляти з тобою; але я зробила б це дуже радо!«

Ці слова згучали дуже приязно й очі каліки мали щирий, ласкавий блиск, коли вона говорила це.

Селєна викликала в ній не тільки співчуття й жаль, але й подив, бо вона була така гарна, така зовсім инша, ніж вона сама, і при кожній послузі, яку виконувала вона, їй було на душі так, як упослідженому злидареві, якому князь дозволив ходити за собою.

Її спина не здавалась їй ще ніколи така гор-

бата, її брунатне обличчя ніколи й ніде таке бридке, як сьогодня біля цеї дівочої постаті, яка була так рівномірно збудована, з такими милими, ніжними закругленнями.

Але Марія не відчувала найменшої заздрости. Вона почувала себе тільки щасливою, що могла помагати Селені, служити їй, що могла дивитися на неї, хоч вона була поганка.

Вночі вона молилась також щиро, щоб Бог мав ласку до цього доброго, гарного сотворіння, щоб дав видужати хворій і наповнив її душу тою любовю до Спаса, яка ущасливлювала її саму.

Не раз хотілось їй поцілувати її, але вона не насмілювалась, бо їй здавалось, що хвора зроблена з иншої матерії, ніж вона.

Селена почувала себе кволою, дуже кволою, і коли біль стихав, вона мала в своїм тихім, ласкавім оточенні почуття мира й спокою, яке було їй нове й приємне, хоч його все переривала турбота про її рідних. Близість пані Ганни була їй приємна, бо тепер їй здавалось, що вона знайшла навіть у її голосі щось, що було властиве її матері, коли вона бавилась із нею й притискала її особливо ніжно до серця.

Біля столу до ліплення у фабриці папірусу вигляд горбатої був Селені огидний, тут вона помітила, які добрі очі й який привітний голос має вона, дбайливість же, з якою Марія так ніжно знімала й клала знов оклад на хворий щиколоток так ніжно, ніби її руки відчували біль, який терпіла Селена, будили вдячність хворої.

Її сестра Арсіноя була пуста александрійська

дитина й дала нещасливій назвиско »панна Терсіт« по найогиднішому з греків, що облягали Іліон, і Селєна сама инколи повторяла його.

Тепер вона не думала про це бридке слово й відповіла на сумнів своєї опікунки, кажучи:

»Гарячка не може бути дуже сильна. Коли ти мені будеш щось оповідати, то я не потрібуватиму все думати про ці незносні болі. Я тужу за домом. Чи бачила ти дітей?«

»Ні, Селєно, я дійшла не далі, як до вашого мешкання й привітна воротарка сказала мені зараз, що я не знайду там ані твого батька ані сестри та що ваша невільниця вийшла купити печиво для малих.«

»Купити?« — спитала Селєна здивовано.

»Стара казала також, що дорога до вас провадить крізь багато кімнат, де працювали невільники, і її син, який як-раз був у неї, мав відпровадити мене. Він і зробив це, але ваші двері були заперті, і він сказав мені, що я можу доручити все потрібне його матері. Я так і зробила, бо вона виглядала як разважна й привітна жінка.«

»Вона й є така.«

»І вона дуже любить тебе, бо коли я оповідала про твої страждання, їй текли рясні сльози по щоках і вона хвалила тебе так щиро та була така засмучена, неначе б ти була її власною донькою.«

»Ти не говорила нічого про нашу працю на фабриці?« — спитала Селєна боязко.

»Розуміється, ні, ти ж просила мене, щоб я мовчала. Я мушу сказати тобі багато привітного від імени цеї старої пані.«

Обидві дівчини промовчали кілька хвилин, потім Селена спитала:

»Чув також син воротаря, що провожав тебе, яке лихо сталося зо мною?«

»Так, по дорозі до вашого мешкання він був повний жартів, а коли я оповіла йому, що ти вийшла із скаліченою ногою й тепер не можеш вернутися додому та що лікарь непокоїться, він розсердився й казав безбожні речі.«

»Згадуєш ти це, що він сказав?«

»Не дуже, але одно все ж таки я ще знаю. Він скаржився на своїх богів, що вони творять гарне, щоб ушкоджувати його, так, він навіть лаяв їх...«

При цих словах Марія спустила очі, ніби вона оповідала щось непорядне; а Селена почервоніла трохи від радости й промовила палко, ніби бажаючи перебільшити блюзнірства різбяра:

»Він мав цілком слушність, ті вгорі справді виробляють таке...«

»Це не добре!« — скрикнула горбата докірливо.

»Що?« — запитала хвора. — »Ви живете тут тихо для себе в самім мирі й любови. Де-яке слово, що пані Ганна сказала при роботі, я затримала, і тепер я бачу, що вона поводиться згідно з своїми приязними словами. Для вас боги певно добрі.«

»Бог є для кожного.«

»І для тих,« — скрикнула Селена з палаючими очима, — »яким вони руйнують щастя? І для того дому з вісьмома дітьми, якому вони забірають матір? І для бідних, яким вони загрожують що-дня забрати кормителя?«

»Також і для тих бог добрий,« — перебила хворій пані Ганна, яка увійшла до кімнати, — »я покажу колись тобі ласкавого батька на небі, який дбає про всіх нас, немов би то ми були його дітьми, але не тепер ... Ти повинна відпочивати й не говорити та не слухати нічого, що може схвилювати тобі кров у гарячці. Тепер я покладу тобі наново подушку під голову, Марія зробить тобі свіжий оклад, і тоді ти спробуєш заснути.«

»Я не можу,« — відповіла Селєна, тим часом як Ганна поправляла й обережно перевертала її подушки під головою. — »Розкажи мені про твого привітного бога.«

»Пізніше, мила дівчино. Шукай тільки його й він знайде тебе, бо з усіх своїх дітей він любить найбільш тих, які страждають.«

»Які страждають?« — спитала Селєна здивовано. — »Що має бог при своїх олімпійських радощах до тих, які страждають?«

»Тихо, тихо, дитино,« — перебила Ганна хворій із заспокоюючим рухом руки, — »ти довідаєшся незабаром, як бог дбає про тебе й як инший любить тебе.«

»Инший?« — пробурмотіла Селєна до себе й її щоки почервоніли.

Вона думала про Полюкса й питала себе, чому схвилювала його так звістка про її страждання, коли він не любить її.

Вона почала шукати облекшуючих обставин для того, що чула за заслонами.

Він ніколи не казав їй виразно, що він її любить. Чому не міг він, мистець, свіжий, сва-

вільний хлопець, жартувати з гарною дівчиною, навіть коли б його серце належало иншій?

Ні, байдужа вона для нього не була; це вона відчула в ту ніч, коли стояла йому моделлю, це доводило й те, що оповіла Марія; вона гадала, що вона чує, відчуває, знає це.

Чим довше думала про нього, тим більшу тугу почувала по тім, до кого вона була рада вже дитиною.

Її серце ще ніколи не стукало для иншого мужчини, але від того часу, як вона зустрінулась знову з Полюксом у залі муз, образ його сповняв усю її душу, й те, що вона тепер відчувала, мусіло бути кохання, не могло бути ніщо инше.

У півдрімоті вона уявила собі, що він входить у тиху кімнату, наближається до горішнього кінця її ложа й дивиться в її очі своїми добрими очима. Ах, а тепер вона не могла инакше! Вона мусіла піднятися й простягти до нього свої рамена.

»Тихо, дитино, тихо,« — промовила Ганна, — »це не добре для тебе рухатися так багато.«

Селена відкрила очі, закрила їх зараз знов, і мріяла довгий час далі, аж поки її спокій було порушено грімкими голосами в саду.

Пані Ганна вийшла з кімнати, її голос змішався з голосами инших людей перед хатою, а коли вона вернулась до хворої, її щоки були червоні й вона не зараз знайшла відповідні слова, щоб сказати хворій про те, що вона ж могла їй оповісти.

»Один дуже високий чоловік у дуже жартовливім одінні,« — промовила вона врешті, — »жадав, щоб його пустили до нас, і, не зважаючи на проти-

влення воротаря, примусив його зробити це. Він питав про тебе.«

»Про мене?« — спитала Селєна червоніючи.

»Так, моя дитино. Він приніс велику, незвичайно гарну китицю й сказав до цього, що твій приятель з Льошії вітає тебе.«

»Мій приятель з Льошії,« — пролебеділа Селєна замислено до себе. Її очі засвітились радісно й вона спитала швидко: — »Ти казала, що чоловік, який приніс китицю, був дуже високий?«

»Так, він був такий.«

»О, прошу, пані Ганно,« — скрикнула Селєна й спробувала піднятися, — »покажи мені ці квіти!«

»Чи ти маєш нареченого, дитино?« — спитала вдова.

»Нареченого? Ні, але це один молодий чоловік, з яким ми бавились, коли були ще малі, мистець, і ця китиця від нього.«

Ганна подивилась із співчуттям на хвору, кивнула Марії й промовила:

»Китиця дуже велика. Ти можеш подивитися на неї, але її не можна лишати тут; пахощі такої маси квітів могли б бути шкідливі для тебе.«

Марія встала із стільця біля голови хворої й прошепотіла, питаючи її:

»Високий син воротаря?«

Селєна кивнула головою, посміхаючись, і коли жінки вийшли, вона повернулась із боку на спину, простяглась і, притиснши ліву руку до серця та глибоко дихаючи, дивилась угору. При тім в її вухах співало й дзвеніло, а її очі бачили, як крізь серпанок, пестрі, світлі тіла оточені гарним блеском.

Їй було важко дихати й все ж таки їй здавалось, що повітря, яке вона вдихала, було пронято пахощами квітів.

Ганна й Марія принесли величезну китицю.

Очі Селени засвітились ясніше й повна подиву вона зложила руки. Тоді вона дала показати собі цей роскішний, барвистий, запашний подарунок то з одного то з другого боку, притулила своє обличчя до квітів і поцілувала при тім нишком ніжний край одного гарного, напів відкритого пупянка рожі. Вона почувала себе, як упоєна й ясні сльози котились одна по другій по її щоках.

Марія була перша, що помітила шпильку, встромлену в стяжку на стеблинах китиці. Вона зняла її й показала Селені, яка хутко взяла її від неї. Все червоніючи, вона не відводила очей від вирізбленого на камні Ероса, що точив свої стріли. Вона не відчувала більш болю, почувала себе зовсім здоровою й при тім такою веселою, такою гордою й надмірно щасливою.

Пані Ганна дивилась стурбовано на її велике хвилювання, кивнула Марії й промовила:

»Ну, тепер досить, моя доню; ми поставимо китицю перед вікном, щоб ти могла дивитися на неї.«

»Вже?« — спитала Селєна з жалем і одірвала де-кілька фіялок і рож від надмірно повної китиці.

Коли вона була знов сама, поклала квіти на бік і роздивлялась із любовю у фіґурах на гарній застібці.

Їх зробив напевно брат її Полюкса, Тойкер, ритівник.

Яке гарне було це ритування, як добре вибрано предмет, представлений на нім! Її непокоїла тільки важка золота оправа, бо вона роками мусіла бути ощадна з грішми.

Вона казала собі, що з боку бідного хлопця, який мав також ще удержувати свою сестру, все ж таки було неслушно робити собі такі видатки. Але тому його подарунок тішив її не менш; з її власности їй також не було б ніщо занадто дороге для нього. Пізніше вона вже навчить його ощадности.

Жінки вернулись до неї, поставивши з великими зусиллями китицю перед вікном, і змінили їй оклади, не говорячи з нею. Вона й не хотіла зовсім розмовляти; вона так охоче прислухалась до гарних обіцянок, які робило їй її серце, й куди вона дивилась, там її очі зустрічали всюди щось миле. Квіти на її ліжку, китиця перед вікном, застібка в її руці, добротливе обличчя пані Ганни; вона дивилася охоче навіть на негарні риси Марії, бо горбата здавалась їй приятелькою, довіреною. Полюкс же не був чужий Марії й вона могла говорити з нею про нього.

Селена не пізнавала саму себе. Раніш у ній була зіма, тепер весна; в ній була раніш ніч, тепер наступив день; її серце було засохле, а тепер воно було подібне до саду, який готувався зеленіти й цвісти в цілій роскоші весни. Раніш їй було тяжко зрозуміти свавільну веселість Арсіної та дітей, вона навіть гнівалась на їх за неї і ганила їх, коли їх веселість не мала меж; сьогодня вона охоче тішилась би так захоплено, як вони.

Так лежало бідне гарне сотворіння й дивилося

щасливо на китицю за вікном, не припускаючи, що її міг послати їй не той, кого вона любила, инший, про якого вона питала так же мало, як про християн, що проходили в садку вдови Пуденса перед її вікном.

Тут лежала вона повна втіхи й певна відносно кохання, яке ніколи не було скеровано до неї, переконана, що володіє серцем чоловіка, який не мислив про неї й ще де-кілька годин тому, упоєний щастям і радістю, шалів з її сестрою.

Бідна Селєна!

Тепер вона мріяла про незахмарене щастя, але хвилини йшли за хвилинами, і кожна з них наближала її до пробудження, і якого пробудження!

Її батько не був у неї з Арсіноєю, як це хотів зробити, поки б пішов до префектури.

Його бажання відпровадити до пані Юлії свою дитину в одінні, гіднім її походження, сильно затримало його й йому не пощастило виконати свого наміру.

Всі ткальні й крамниці були замкнені, бо робітники, невільники й купці брали участь у святі, і коли година призначена префектом наблизилась, його донька все ще сиділа в ношах у своїм простім білім убранні та в звичайнім пеплюмі, оточенім блакитною стяжкою, який у день виглядав ще скромніше, ніж увечері.

Китиця, яку Арсіноя дістала від Веруса, зробила їй приємність, бо дівчат завжди тішать гарні квіти; вони ж мають також щось спільного з дівчатами.

Коли батько з донькою прибули до префектури,

Арсіної зробилось боязко, і її батько не зумів заховати свого незадоволення, що він мусів привести її до пані Юлії в простій сукні. Його похмурий настрій ніяким чином не покращав, коли його полишили чекати в передпокої, тим часом як пані Юлія з дружиною Веруса та Бальбілею вибірала для його доньки чудово пофарбовані, дорогоцінні матерії з найтоншої вовни, шовку й ніжної бомбіксової тканини. Цей рід праці має ту властивість, що потрібує тим більш часу, чим більш помічниць бере в ній участь, таким чином управителеві довелось чекати добрих дві години в передпокої префекта, який усе більш наповнювався клієнтами й відвідувачами... Врешті Арсіноя вернулась, зовсім розчервоніла, цілком захоплена блискучими речами, які були для неї приготовані.

Її батько піднявся повільно з своєї подушки й, коли вона поспішно йшла до нього, відчинились двері й крізь них був всунутий до кімнати своїми обоїми живими опорами багатий Плютарх, знов увінчаний, знов прикрашений коштовними квітками, які виглядали з складок його паліюма на грудях.

Кожний піднявся при його наближенні і, коли Керавн побачив, що перший справник міста, чоловік старого роду, схилився перед ним, він зробив це також.

Очі Плютарха були значно кращі, ніж його ноги, а найкращі завжди там, де можна було бачити гарних жінок.

Вже на порозі помітив він Арсіною й привітав її обома руками як стару милу знайому.

Чудова дитина подобалась йому. В молодших літах він зробив би все, щоб добути її ласку; тепер йому було досить, коли вона відчувала приємно його ласку.

По своєму звичаї він дав підвести себе зовсім близько до неї, доторкнувся де-кілька разів до її рамени й промовив весело:

»Ну, люба Роксано, чи пані Юлія подбала добре про одіння?«

»О, вони вибрали такі гарні, такі чудові речі!« — відповіла дівчина.

»Вибрали?« — запитав знов Плютарх, щоб заховати зайвим словом, що він щось міркує собі. — »Вибрали? А чому ж би й ні?«

Полиняле одіння Арсіної кинулось в очі старому, а тому, що торговець мистецькими речами Ґабіній був у нього сьогодня ранком, щоб вивідати, чи Арсіноя може таки справді належить до його робітниць, і повторював йому, що її батько є бундючний злидарь, а його рідкосний крам, з якого Ґабіній де-що зазначив глузливо, нічого не вартий, Плютарх спитав себе швидко, яким чином міг би він оборонити свою вродливу улюбленицю від заздрісних язиків її суперниць, бо до його вуха дійшли вже де-які з їх злобних уваг.

»Що шановна Юлія візьме до рук, то вже мусить вийти чудово«, — промовив він голосно й казав стиха далі: — »позавтра, коли золотарі відкриють свої робітні, я подивлюся вже, що можна буде знайти для тебе... Я падаю. Випростайте мене вище, Антею та Атлясе! Так... Так, моя ди-

тино, тут угорі виглядає ще краще, ніж там унизу. Чи той повний пан, що стоїть там за тобою, твій батько?«

»Так.«

»Чи ти вже не маєш матері?«

»Мати вмерла.«

»О,« — зауважив Плютарх, тоном пожалкування. Тоді він повернувся до управителя й промовив: — »Прийми моє поздоровлення з приводу такої доньки, Керавне. Я чую, що ти мусиш заступати їй також і матір.«

»Нажаль, пане! Моя бідна жінка була подібна до неї. По її смерти я проважу сумне життя.«

»Але я чую, що ти тішився збіранням гарних рідкосних річей. Ми поділяємо цей нахил. Чи розлучився б ти з пугаром мого одноіменника Плютарха? Торговець мистецькими річами Ґабіній говорить, що це гарна річ.«

»Така вона й є«, — відповів гордо управитель. — »Подарунок цісаря Траяна фільософові. Гарно вирізблена слонова кість. Мені тяжко розлучитися з цею перлиною, але« . . ., і при цих словах він понизив голос, . . . »але я зобовязаний тобі, ти ставишся прихильно до моєї доньки, і щоб віддячитися тобі . . .«

»Про те не може бути мови,« — перебив йому Плютарх, який знав людей і з напученого говорення управителя побачив, що торговець мистецькими речами мав слушність, називаючи його пихатою людиною. — »Ти робиш мені честь, дозволяючи долучити мою частину до оздоби нашої Роксани. Я прошу тебе послати мені цей пугар. На кожну

ціну, яку ти зажадаєш, я гожуся, розуміється, наперед.«

Керавн змагався одну хвилину з самим собою. Коли б він не потрібував грошей так пильно, коли б бажання бачити за собою нового показного невільника не було в нім так живо, він настоював би на тім, щоб Плютарх приняв його пугар як подарунок; але тепер він відкашлявся, подивився на підлогу й промовив ніяково та без жадного сліду попередньої певности:

»Я лишаюся твоїм довжником, але мені здається, що ти не бажаєш мішати цю справу з иншими речами. Отже добре! Я одержав за меч Антонія, яким я володів, дві тисячі драхм...«

»Тоді,« — перебив йому старий пан, — »пугар Плютарха, подарунок Траяна, має подвійну вартість, особливо для мене, бо я споріднений із цим великим чоловіком. Чи можу я запропонувати чотирі тисячі драхм за твій скарб?«

»Я хочу йти на зустріч тобі і говорю ‚так'«, — відповів управитель з гідністю й стиснув маленький палець Арсіної, яка стояла біля нього. Її рука давно вже доторкалась до його руки, щоб спонукати його лишитися при своїм першім намірі, подарувати пугар Плютархові.

Коли ця нерівна пара полишила передпокій, Плютарх дивився на них, посміхаючись, і думав собі:

»Так було добре. Як мало маю я загалом від свого багатства, як часто хотів би я, бачучи міцного носія, помінятися з ним; але сьогодня було все ж таки добре, що я маю, скільки я хочу. Чудова дитина! Для людей вона потрібує звичайно нову

сукню, але й цей полинялий прапорець справді не шкодить її красі. Вона ж належить до мене, бо я бачив її у фабриці між ліплячками; це я знаю.«

Керавн вийшов із своєю донькою на вулицю.

Перед префектурою він не міг вдержатися, щоб не засміятися голосно, погладити свою дитину по плечах і прошепотіти до неї:

»Я ж казав тобі, дівчино. Ми будемо ще багаті, ми йдемо знов угору й не потрібуємо лишатися позаду инших громадян.«

»Так, батьку, але як-раз тому, що ти гадаєш це, міг би ти властиво подарувати цей пугар старому панові.«

»Ні,« — відповів Керавн. — »Справа є справа; але пізніше я заплачу йому вдесятеро за все, що він робить для тебе, моїм малюнком Апелєса. Пані Юлія одержить ремінь оздоблений двома різбленими камнями, що походить від сандали Клєопатри.«

Арсіноя спустила очі, бо вона знала, чого були варті ці скарби, і промовила:

»Про це ми подумаємо пізніше.«

Тоді вона й її батько сіли до ношей, які чекали їх і які Керавн уже вважав необхідними для себе і наказали віднести себе до саду вдови Пуденса.

Ці відвідини перервали щасливі мрії Селєни.

Керавн поводився з панею Ганною з льодовою холодністю, бо йому робило приємність давати почувати їй свою зневажливість до всього християнського.

Коли він висловив свій жаль, що Селєна була примушена лишатися у неї, вдова промовила:

»Їй ведеться тут усе ж таки краще, ніж на вулиці.«

Коли Керавн сказав, що він не хоче, щоб йому щось дарували, та що він заплатить за опіку над своєю донькою, Ганна відповіла:

»Ми робимо охоче, що можемо, для твоєї дитини, за це заплатить нам хто инший.«

»Цього я просив би мені не говорити!« — скрикнув управитель обурено.

»Ми не розуміємо один другого,« — відповіла приязно християнка. — »Я не мала на увазі якоїсь смертної людини, і нагорода, до якої ми стремимо, не є гроші й скарб, але радісна свідомість, що ми зменшуємо біль страждаючих.«

Керавн порушив плечима й відійшов, наказавши Селєні запитати лікаря, коли її можна буде перенести знов додому.

»Я не полишу тебе ані хвилини довше тут, ніж це потрібно,« — промовив він так різко, ніби її треба було винести з зачумленого дому, поцілував Селєну в чоло, привітав пані Ганну з такою пихою, ніби він як-раз тепер подав їй милостиню, й відійшов, не дослухавши до кінця запевнення Селєни, що вона почуває себе дуже добре у вдови.

Земля пекла його вже давно під ногами, а гроші в кишені; він же мав досить грошей, щоб купити собі чудового нового невільника. Можливо, що йому навіть вистарчило б грошей, коли б він додав ще до цього старого Зебека, щоб набути добре ви-

глядаючого грека, який міг би вчити його дітей читати й писати. Головну увагу він хотів звернути на зовнішній вигляд нового члена дому; коли б він був також учений, то цим можна було б виправдати високу ціну, яку він був готовий заплатити.

Коли Керавн наблизився до ринку невільників, він не без зворушення промовив до себе про своє батьківське серце:

»Все на пошану дому, все тільки для дітей!«

Згідно його зарядженню Арсіноя лишилась у Селєни. Він хотів забрати її, повертаючись.

Коли управитель пішов, пані Ганна й Марія полишили сестер самих, бо вони гадали, що обидві будуть хотіти поговорити без свідків.

Коли дівчата були самі, Арсіноя промовила:

»Ти маєш червоні щоки, Селєно, і виглядаєш весела, ах і я також, я така щаслива... така щаслива.«

»Тому, що будеш представляти Роксану?«

»Це також гарно, і хто гадав би ще вчора ранком, що сьогодня будемо такі багаті! Ми не знаємо вже більше, що ми маємо робити з грішми.

»Ми?«

»Так, бо батько продав дві речі з свого краму за шість тисяч драхм.«

»О!« — скрикнула Селєна і вдарила злегка долонями. — »Тоді можна було б заплатити найбільш пильні борги.«

»Розуміється; але це ще далеко не все.«

»Ну?«

»Звідки я маю почати? Ах, Селєно, моє серце

таке повне, я втомлена, і все ж таки я могла б танцювати, співати й шаліти сьогодня й уночі і завтра. Коли я думаю про своє щастя, то мені шумить у голові, і мені здається, що я мушу здержувати себе, щоб не хитатися. Ти ще не знаєш, як буває на душі комусь, коли його поцілить стріла Ероса. Ах, я так дуже люблю Полюкса, і він любить мене!«

При цих словах уся кров відбігла від щок Селєни і з її блідих уст впали тихо слова запитання:

»Полюкс, син Евфоріона, різбяр Полюкс?«

»Так, наш милий, добрий, довгий Полюкс!« — скрикнула Арсіноя. — »Нагостри свої вуха й дай оповісти тобі, як це все сталось. У цю ніч, по дорозі до тебе, він признався мені, як дуже він любить мене, а тепер ти мусиш порадити мені, як нам можливо скорше прихилити батька на свій бік. Пізніше він уже згодиться, бо Полюкс може все, що тільки хоче, і буде колись великий, такий великий, як Папій, Арістей і Неалькес разом. Той молодечий жарт з дурною пикою ... але яка ти бліда, Селєно.«

»Це нічого, зовсім нічого. Я маю біль; кажи лише далі,« — промовила Селєна.

»Пані Ганна просила мене не давати тобі багато говорити.«

»Оповідай тільки все, я буду мовчати!«

»Ти ж бачила також гарну голову матері, яку він зробив,« — почала Арсіноя. — »При цій нагоді ми бачилися й говорили вперше по довгім часі, і тут я відчула зараз, що милішої, ніж він, людини

нема на цілій землі. Там задивився він також і на мене дурну. Вчора вечером він проводив мене до тебе. Коли я йшла в ночі по вулицях, опіраючись на його рамя, тоді... тоді... о, Селєно, як це було, як чудово; ти не можеш повірити!... Болить тебе дуже нога, ти бідна, ти маєш цілком вохкі очі?«

»Далі, оповідай тільки далі.«

І Арсіноя робила, що їй було наказано, і не заощадила нещасливій нічого, що могло поширити й поглибити рану в її серці.

Роскошуючи солодкими споминами, вона змалювала те місце на вулиці, де Полюкс вперше поцілував її, кущі в саду, в тіні яких вона впала в його обійми, їх солодку мандрівку крізь місячну ніч і людей, що збіралися на свято, і врешті вона оповіла, як, охоплена духом божим, приєдналась із ним до походу й шаліла по вулицях. Вона змалювала також із слізми на очах, як важко було їй розлучитися, та, сміючись, згадала, як один листок плющу в її волоссі мало не зрадив усього її батькові.

Вона говорила й говорила й упоювалась сама своєю власною мовою.

Як це впливало на Селєну, вона не помічала.

Чи вона ж могла знати, що її слова, а не якийсь инший біль, викликали болючі здрігання навколо уст її сестри?

Коли Арсіноя почала потім оповідати про чудові убрання, які зарядила виготувати для неї пані Юлія, хвора слухала тільки половиною вуха; але вона зробилась знов уважніша, коли почула,

як багато запропонував багатий Плютарх за пугар із слонової кости та що її батько хоче виміняти старого невільника на иншого міцнішого.

»Наш добрий, чорний линяючий бусел виглядає справді кострубато,« — промовила Арсіноя, — »але мені все ж таки шкода, що він мусить іти геть. Коли б ти була дома, батько може б ще надумався.«

Селєна засміялась сухо й її уста пересунулись глузливо на бік, коли вона говорила:

»Так лише, тільки так ще далі! Тоді станеться ще, що ви купите коней і повіз за два дні перед тим, як вас викинуть на вулицю.«

»Ти чекаєш завжди найгіршого,« — відповіла Арсіноя незадоволено. — »Я кажу тобі, все буде значно ліпше, краще й щасливіше, ніж ми чекаємо. Коли ми будемо багатіші, ми викупимо й старого назад і будемо годувати його до смерти.«

Хвора порушила плечима, а її сестра скочила з слізми на очах із свого місця.

Вона так тішилась, що могла сказати Селєні, яка щаслива вона, і міцно вірила, що її оповідання звеселить душу хворої, як промінь сонця по темній ночі. А тепер вона не має для неї нічого окрім глузливих слів і рухів.

Коли приятель відмовляється тішитися нашим щастям, він вражає нас не менш тяжко, ніж коли він полишає нас у нещасті.

»Ти можеш тільки зіпсути мені радість!« — скрикнула Арсіноя. — »Я знаю, що тобі нічого не подобається, коли я роблю щось; але ж ми сестри й ти не потрібуєш стискати зуби, заощаджувати слова й порушувати плечима, коли я оповідаю тобі

речі, які втішили б чужу дівчину, коли б я хотіла довірити їх їй. Ти така зимна, така безсердечна! Може ти зрадиш мене навіть батькові!«

Арсіноя не кінчила речення, бо Селєна подивилась на неї болісно, а разом з тим боязко й промовила:

»Я не можу радіти, я маю завеликий біль.«

При цих словах по її щоках текли сльози, і коли Арсіноя побачила це, відчула знову жаль до хворої, схилилась над нею й поцілувала її раз, удруге й утретє в щоки; але Селєна відсунула її від себе й простогнала тихо:

»Лиши мене, прошу тебе, лиши мене, йди геть, я не можу довше витримувати цього.«

Хлипаючи, вона повернулась до стіни; Арсіноя спробувала ще раз підійти до неї з виявленням любови, але хвора відхилила її цього разу ще ріжче й скрикнула голосно й розпачливо:

»Я вмру, коли ти не полишиш мене саму.«

Тоді щаслива, якої найкращий дар відкинула її єдина приятелька, повернулась, плачучи, до дверей, щоб чекати батька перед домом вдови.

Кладучи нові оклади Селєні, Ганна побачила, що вона плакала, але не спитала про причину її сліз.

Під вечір вдова сказала дівчині, що вона полишить її на пів години, бо вона й Марія хочуть піти, щоб помолитися з своїми братами й сестрами до свого бога.

»Лишіть тільки, лишіть,« — промовила Селєна, — »як воно є, так воно є; жадних богів нема.«

»Богів?« — зауважила Ганна. — »Ні, але є один

добрий, повний любови бог на небі, і ти вже навчишся знати його.«

»Я знаю його,« — пробурмотіла вона глузливо.

Коли вона лишилась сама, випросталась у своїм ліжку й кинула далеко в кімнату квіти, які вона поклала перед собою, крутила так довго голку, призначену для укріплення застібки, поки вона зламалась, і не порушила рукою, коли золота оправа з різбленим камнем впала між стіною кімнати та ліжком.

Тоді вона дивилась непорушно на стелю покою й не ворушилась.

Наступила ніч. Лілеї й цвіт козячого листу китиці біля вікна почали пахнути сильніше, і пахощі, що випливали з них, невмолимо проймали її, загострені гарячкою, почування; вона відчувала їх при кожнім віддиху й не проходило хвилини, щоб вона не згадувала про своє зруйноване щастя й біль свого серця. Таким способом солодкі пахощі квітів зробились їй незносніщими, ніж їдкий дим, і вона натягла ковдру на голову, щоб уникнути цеї нової муки. Але незабаром вона увільнилась знов від свого покриття, бо гадала, що задуситься під ним.

Незрівняний неспокій опанував нею, і при тім біль молотив по її хворій нозі, її рана горіла, незносний біль голови стукав у її чоло й щипав мускули над її очима.

Кожний її нерв, кожна думка, яку вона мала, завдавала їй муку, і вона почувала себе при тім зовсім нестійною, полишеною, зовсім відданою самим жорстоким силам, які сіпали туди й сюди її душу, як хуртовина верхи пальм.

Без сліз, не всилі лежати на тім самім місці, й покарана за кожний рух новими болями, збита з свого шляху, не маючи досить сили зібрати розсипані думки, і твердо переконана, що пахощі квітів, які вона мусіла безупинно вдихати, затроять її, згублять, позбавлять розуму, вона підняла свою хвору ногу з ліжка, потім другу й сіла на ліжку, не зважаючи на свої болі й остороги лікаря.

Її довге волосся спливало по раменах і руках, якими вона підтримувала голову.

В цім новім становищі прибрала діяльність її духа й серця новий напрям.

Закамянілим поглядом дивилась вона на підлогу й гірка ворожість проти сестри, ненависть до Полюкса, зневага до злиденної слабости батька й її власного засліплення провадили дику, мінливу гру в її душі.

На дворі все лежало в тихім мирі, і від дому вдови Пуденса вечірній вітер доносив часом до її вуха чисті згуки побожного співу. Селєна не зважала на них; але коли той самий подих вітру повіяв сильніше їй в обличчя пахощами квітів, вона вп'яла сильніше пальці у волосся й потягла його так міцно вниз, що мусіла голосно застогнати від болю, який вона сама собі завдала.

У неї виникло питання, чи її волосся менш гарне й буйне, ніж у її сестри, і як блискавка в ночі промайнуло в її затемненій душі бажання волочити Арсіною за волосся по підлозі рукою, якою вона сама завдавала собі тепер біль.

Ці пахощі, ці жахливі пахощі!

Вона не була всилі витримати їх довше!

Не тямлючи себе, стала вона на свою здорову ногу й маленькими, цілком маленькими кроками пересунулась, стогнучи, по кімнаті до вікна й перекинула китицю разом з великим кухлем з опаленої глини, в якім вона стояла, на землю. Начиння розбилось. Його купила бідна Ганна недавно за тяжко заощаджені гроші.

Стоючи на одній нозі, Селєна сперлась, щоб відпочити, на правий одвірок отвору кімнати й почула тут голосніше, ніж на своїм ложі, голос морських хвиль, що розбивались о камінний підмурок поза хатиною її опікунки.

Ці тони були добре відомі дитині Льошії, але на неї ще ніколи не впливав так плюскіт і удари вохкого й холодного елєменту, що ляскав по камнях.

Її кров палала від гарячки, її нога горіла, її голова була гаряча, ненависть їла її душу повільним вогнем, і їй здавалось, що кожна хвиля, яка розбивалась о берег, кликала до неї:

»Я зимна, я вохка, я можу погасити полумя, яке зїдає тебе, а можу підсвіжити й охолодити тебе.«

Що могла дати їй земля окрім нової муки й злиднів! Але море... синє, темне море було велике, зимне й глибоке; його хвилі обіцяли їй улеслівими тонами взяти від неї разом жар гарячки й тягар життя.

Селєна не мислила нічого, не зважала ні нащо, не згадувала ні про дітей, якими вона піклувалась так довго, як мати, ні про батька, якого вона берегла й підтримувала, глухі голоси в її душі ше-

потіли до неї, що злий і жорстокий світ є осідком муки й турбот, які точили її серце.

На душі в неї було так, ніби вона поринула до скрань у вогняне багно, і ніби її одіння, охоплене вогнем, гнало її у воду, на дні якої вона могла сподіватися осягти найвищу ціль своєї туги, гарну холодну смерть, кінець усього.

Хитаючись і стогнучи, просунулась вона крізь двері до саду й покульгала до моря, стискаючи скрані обома руками.

ДВАДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТИЙ РОЗДІЛ.

Александрійці мали тверду потилицю.

Тільки явище, що виходило далеко поза міру щоденности, могло спонукати їх повернути голову й подивитися на нього, незвичайні ж речі можна було бачити завжди й на всіх вулицях міста.

Сьогодня думав і без того кожний тільки про себе та про свою власну втіху.

Особливо гарна, показна або добре причепурена постать викликала тут хутко минаючу посмішку, там оклик одобрення; але раніш, ніж налюбуватися її виглядом, жадне нового око шукало вже щось иншого.

Отже на Адріяна та його супровідників, що без опору полишили течії юрби нести себе вулицями, не звертав ніхто особливої уваги, хоч кожний з цих трьох мав своєрідний вигляд. Адріян був одягнений як сілен, Полюкс як фавн.

Обидва мали маски, і струнκому рухливому юнакові відповідало його перебрання не гірше, ніж могутній постаті зрілого чоловіка біля нього.

Антіной ішов за своїм володарем, переодягнений як Ерос.

Він мав на собі червонувату загортку й був прикрашений рожами, а срібний сагайдак на його

спині та лук у руці зазначували алеґорично, якого бога хотів він представляти.

Він мав також маску, але його постать притягала до себе багато поглядів і часом йому згучало вслід: »Най живе кохання!« або »Будь ласкавий до мене, гарний сину Афродити!«

Полюкс узяв усі речі, потрібні для переодягнення, із складу одінь свого майстра.

Цього не було вдома, але молодий чоловік не вважав за потрібне просити дозволу, бо як він, так і инші помічники, з відома Папія уживали цих річей для подібних цілей.

Полюкс вагався трохи тільки тоді, як брав сагайдак, призначений для Антіноя, бо він був з чистого срібла й його подарувала майстрові жінка багатого торговця збіжжям, яку він вирізбив як Артеміду на полюванні.

»Гарний товариш римлянина,« — думав мистець, кладучи коштовний прилад разом з иншими речами до коша, який мав нести за ним його косооκий учень, — »товариш римлянина мусить бути чудовим Еросом, він потрібує сагайдака, а раніш, ніж зійде сонце, ця непотрібна річ висітиме знов на своєму старому гаці.«

Зрештою Полюкс мав мало часу тішитися чудовою постаттю бога любови, так роскішно прикрашеного ним, бо будівничий з Риму, якого він провадив, був одушевлений такою жадобою знання й такою, аж до подробиць ідучою, цікавістю, що молодий чоловік, який був уроджений і виріс із відкритими очима в Александрії, часто не знав, що відповісти на його невтомні запитання.

Сивобородий пан хотів усе бачити, про все бути повідомленим.

Йому було не досить зазнайомитися з головними вулицями й площами, публичними закладами й будинками, він заглядав також до гарних приватних домів і питав про імена, стан і заможність їх власників.

Рішучий спосіб, в який він наказував провадити себе по якійсь дорозі, доводив Полюксові, що він був добре обзнайомлений з пляном міста.

Коли мудрий, поважаний чоловік висловлював своє одобрення, а навіть свій подив з приводу широких чистих вулиць міста, привітних площ і показних будівель, яких ніде не бракувало, то це тішило молодого александрійця, що любив своє родинне місто.

Зпочатку Адріян дав провадити себе здовж моря, через Брухіюм до храму Посейдона, перед яким він помолився. Тоді він заглянув до садів королівських палат та до дворів сусіднього Музеума.

Цезареум із своїми єгипетськими воротами викликав його подив не менше, ніж великий театр, оточений багатьома поверхами опертих на колюмни аркад та прикрашений навколо численними статуями.

Звідти він звернувся знову ліворуч до моря, щоб подивитися на Емпоріон, ліс щоглів у пристані Евносту та гарно підмуровані пристані.

Будівлю моста Гептастадіона вони полишили праворуч. Пристань Кіботус, у якій роїлося від малих торговельних кораблів, затримала мандрівників тільки на короткий час.

Тут вони повернулись до моря спиною, пішли вулицею, що провадила просто до середини міста, і пройшли частиною міста, що звалась Ракотіс, де мешкали самі тільки єгиптяне й де римлянин побачив багато цікавого. Зпочатку він і його супровідники зустріли урочистий похід жреців, що служили богам долини Нілю; вони несли скрині з реліквіями, святі начиння, богів і фіґури звірят, та прямували до Серапеума, який значно перевищав сусідні вулиці. Адріян не відвідав його, але дивився на повози, які віздили дорогою на горб, де стояла святиня, і спостерігав прочан, що сходили призначеними для них величезними сходами. Вони поширювались угору й кінчились плятформою, на якій чотирі величезні колюмни тримали сміливо вигнуту баню. Небосяжна була будова храму, що з своїми залями, передвіррями й камерами піднімався за цим велитенським бальдахіном.

Жреці в своїх білих одіннях, худі, напів голі єгиптяне з своїми зложеними фартухами й хустками на головах, фіґури звірят і дивно розмальовані будинки в цій частині міста звертали на себе особливу увагу Адріяна й спонукали його до багатьох запитань, на які Полюкс не міг відповісти.

Вони мандрували все далі від моря аж до Мареотійського озера на південнім кінці міста. Нільські кораблі й човни, всяких форм і розмірів, стояли на котвах у цих глибоких річних просторах. Тут різбяр показав цісареві канал, яким перевозили на морські кораблі товари, привезені до Александрії рікою. Він звернув увагу римлянина також на блискучі сельські будинки й добре виплекані

виноградники на березі озера. Тоді промовив його товариш замислено:

»Тіло цього міста мусить добре розвиватися, бо воно має два шлунки і два роти, через які воно дістає поживу: я гадаю море і це озеро.«

»І пристані в обох,« — додав Полюкс.

»Зовсім слушно; але тепер уже час вертатися«, — зауважив Адріян, і мандрівники пішли вулицею, що провадила на схід. Не спиняючись, пройшли вони тихими вулицями, де мешкали християне й нарешті через живівський квартал. У середині його багато домів було замкнено й не було помітно нічого з того святкового руху, який давав про себе знати у поганських частинах міста, бо правовірні ізраелитяне трималися зовсім далеко від свята веселого дня, в якім брала участь більшість їх одновірців, що жила між еллінами.

Адріян перейшов із своїми супровідниками втретє через Канопську вулицю, що була найбільшим річищем руху міста, яке вона перетинала на північну й південну половину, бо він бажав оглянути з горба Панеума поодинокі частини, котрі він бачив перед тим, у їх обопільнім відношенні та в їх цілости.

В дбайливо виплеканім саді навколо цього підвищення роїлось від людей, і покручена дорога, що провадила до його верху, була переповнена жінками й дітьми, які хотіли бачити звідси блискуче видовище дня, після якого увечері мали відбутися у всіх театрах представлення.

Раніш, ніж цісарь із своїми супровідниками дійшов до Панеума, юрба скупчилась тісніше й

один кликав до другого: »Вони йдуть!« »Сьогодня починається рано!« »Он вони тут!«

Ліктори з жмутами лозин на плечах прокладали шлях по широкій вулиці, яка проходила від префектури в Брухіюмі повз Панеум, своїми паличками й не зважали на глузливі й дотепні слова, які гукали до них усюди, де вони показувались.

Одна жінка, яку римський сторож безпеки відсунув своїм жмутом лоз, промовила глузливо:

»Подаруй мені твої лози для моїх дітей і не уживай їх проти спокійних громадян.«

»Між лозами стирчить сокира«, — зауважив, остерігаючи, один єгипетський писарь.

»Давай її сюди,« — гукнув один різник, — »я потрібую її, щоб рубати моїх волів.«

При цих словах римлянам кинулась кров до обличчя, але префект, який знав своїх александрійців, наказав їм бути глухими, бачити все, але не чути нічого.

Тоді показалась когорта дванадцятої залоги, перебуваючої в Єгипті, роскішно озброєна й святочно прикрашена.

За нею виступав подвійний ряд особливо показних, прикрашених вінками лікторів. За ними йшли темношкірі єгиптяне й провадили багато соток звірів нетрів — леопардів і пантер, жіраф, ґазель, антільоп і оленів. Потім зявився роскішно прикрашений і пестро увінчаний діонісійський хор у супроводі тамбуринів, лір, подвійних флейт і трьохкутників. За ними посувався врешті великий, позолочений, поставлений на колеса корабель, який тягло десять слонів і двадцять білих коней.

Він мав представляти судно, на яке тиренські пірати забрали молодого Діоніса, побачивши на березі гарного юнака з чорними кучерами в пурпурнім одінні. Але міт оповідав далі, що злочинці не довго тішились своїм грабунком, бо ледви вони виїхали у відкрите море, як кайдани впали з бога додолу, виноград хутко обвинув вітрила буйними паростками, коріння обкрутило реї й весла, ґрона обтяжили линви, і п'лющ поріс буйно на лавках і стінах корабля. Діоніс однаково могутній на землі й морі. На кораблі піратів він прибрав постать лева. Охоплені жахом, пірати кинулись у воду й, обернуті в дельфінів, плили за своїм втраченим судном.

Тіціян наказав виготувати його згідно з гомерівськими гимнами, з легких матеріялів, гарно й роскішно оздобити, щоб урядити видовище александрійцям, і потішитися на нім разом із своєю дружиною та найшляхетнішими римлянами з почоту цісаревої, дивлячись на святковий рух на головних вулицях міста.

Молоді й старі, великі й малі, чоловіки й жінки, греки, римляне, жиди, єгиптяне, чужинці з ясною й темною церою, гладким і кучерявим волоссям, тислись однаково завзято до краю вулиці, щоб побачити блискучий корабель.

Адріян значно цікавіший, ніж його молодий, флеґматичний улюбленець, протисся у передні ряди, і коли Антіной намагався пройти за ним, один грецький хлопець, якого він відсунув на бік, зірвав йому маску з обличчя, кинувся на землю й зник зручно з своєю здобичю.

Коли Адріян обернувся до бітинійця, від цісаря

був уже зовсім близько корабель, на якім стояв префект між статуями цісаря й цісаревої, і сиділа пані Юлія, Бальбіля з своєю супровідницею, та инші римляне й римлянки. Його гостре око пізнало їх і він боявся, що непокрите обличчя його улюбленця зрадить його, тому він гукнув до нього:

»Обернись і відступи назад у юрбу!«

Улюбленець виконав зараз цей наказ і радий, що визволився з тісноти, яка дуже не подобалась йому, сів на лавку біля Панеума, дивився мрійливо на землю, думав про Селєну й китицю, яку він послав їй, і не чув та не бачив, що відбувалося довкола нього.

Коли оздоблений корабель префекта полишив сад Панеума й звернув у Канопську вулицю, юрба з криком посунула збитою масою за ним.

Як потік, що набух високо по зливі, потягла вона з собою, шаліючи й стало зростаючи, навіть тих, що противились цьому.

Адріян та Полюкс були також примушені йти разом з нею.

Аж на широкій Канопській вулиці пощастило їм спинитися.

Безмежно довга кольонада оточувала праворуч і ліворуч широку, славетну вулицю, що провадила від одного кінця міста до другого. Сотки коринтських колюмн підтримували стелю кольонади. Біля одної з них пощастило цісареві й Полюксові спинитися й віддихнути.

Першою думкою Адріяна було подбати про свого улюбленця, але він боявся потрапити знов у юрбу й попросив різбяра знайти його й привести до нього.

»Хочеш ти чекати мене тут?« — спитав Полюкс.

»Я знаю приємніші місця,« — зітхнув цісарь.

»Я також«, — відповів мистець. — »Але високі двері, прикрашені тополею й плющем, там з того боку провадять до варні, в якій самі боги почували б себе добре.«

»То я лишуся там.«

»Але я остерігаю тебе, що їсти там забагато годі, бо ‚олімпійський стіл' коринтця Лікорта є найдорожча гостинниця в цілім місті. Тільки найбільші дуки бувають там гостями.«

»Добре вже,« — засміявся Адріян. — »Добудь лише моєму помічникові нову маску й приведи його до мене. Я певно тоді не збіднію, заплативши обід за нас трьох. У свято можна вже де-що й переплатити.«

»Щоб тобі тільки не було шкода,« — зауважив різбяр. — »Такий довгий чоловік, як я, може вже походити біля мисок та кухля з мішаним вином.«

»Покажи тільки, що ти можеш,« — гукнув цісар Полюксові, що поспішно відійшов. — »Я винен і так ще тобі обід за капустяну страву твоєї матері.«

Тим часом як Полюкс шукав бітинійця поблизу Панеума, цісарь увійшов до гостинниці найкращої в місті, що було відоме вмілістю своїх кухарів.

Більшість відвідувачів цього дому їла в просторім великім дворі, який з трьох боків був оточений кольонадами закритими ззаду. В них стояли ложа, на яких гості лежали по одинці, парами або більшими ґрупами, і споживали страви та напої, які ставили перед ними на маленьких, низьких

столиках услуговуючі невільники, гарненькі хлопчики з кучерявим волоссям у гарних одіннях.

Тут було весело й гамірно, в однім місці якийсь ласун віддавався мовчки споживанню дбайливо приготованих смачних страв; там з другого боку велике коло мужчин при учті здавалось було занято значно більше розмовами ніж їдою та питтям, з де-яких покоїв, що межували в задніми стінами кольонад, чути було музику й співи та свавільний сміх мужчин і жінок.

Цісарь зажадав окремої кімнати, але всі були вже віддані, і його попросили трохи почекати, бо незабаром мав увільнитися один з бічних покоїв.

Він зняв маску й хоч не особливо боявся, що його пізнають у його перебранні, все ж таки вибрав він собі ложе захищене широкою кольоною в залі, положеній на заднім кінці двору, яка з наближенням вечора вже почала темніти.

Там він казав дати собі зпочатку вина й декілька устриць на закуску. Споживаючи їх, він казав покликати до себе вищого доглядача й обговорював з ним вечерю, яка мала бути незабаром подана йому й його обом гостям.

В часі цеї розмови дбайливий господарь відвідав нового гостя, і коли побачив, що має діло з паном обзнайомленим з усіми насолодами столу, він лишився при нім і з ввічливою готовістю відповідав на численні запитання Адріяна.

В залях, що оточували двір, були також де-які речі, що могли викликати охоту до запитань у цього найбільш цікавого й пожадливого до знання чоловіка свого часу.

Перед очима гостей у великій просторі готували на пательнях і огнищах, на рожнах і в печах страви, які гості замовляли у невільників, що прислугували їм.

На великих чистих столах кухарі робили свою роботу, а навколо цього місця їх діяльности, що було відмежоване линвою й відкрите для поглядів усіх гостей, було уміщено невеликий ринок але тільки з найкращими товарами.

Тут були чепурно зложені всі ґатунки городини, що росла на єгипетській та грецькій землі, там бездоганні овочі всіх барв і розмірів, на иншім місці були уставлені готові золотожовті паштети. Ті, що були наповнені мясом, рибою й канопськими мушлями, були виготовані в самій Александрії, инші ж, що містили в собі овочі й пелюстки квітів, походили з Арсіної біля Мерійського озера, в околицях якого з найбільшим успіхом займались плеканням овочів та садівницькими вмілостями. Мясні товари всяких родів лежали й висіли на окремім місці. Там були сочисті шинки з Киренеї, італійські ковбаси й сирі частини зарізаних звірят. Поблизу лежала й висіла дичина та дріб до вибору, а в окремім великім переділі двору були басейни з водою, де плавали найшляхетніші покриті лускою мешканці Ніля й краєвих озер північного Єгипту, також як і коштовні мурени та инші риби італійського плекання. Александрійські раки, мушлі, устриці й лянґусти з Канопа й Клізми трималися свіжими в особливих заглибленнях. Вуджені товари з Мендесу й околиці Мерійського озера висіли на металевих жердках, а в критім але повнім чистого по-

вітря покої лежали, охоронені від сонця, свіжі риби, зловлені в Середземнім та Червонім морі.

Кожний гість ‚олімпійського столу' міг вишукати тут собі сам мясо, овочі, шпараґи, рибу або паштети, які мали бути приготовані для нього.

Господарь Лікорт вказав цісареві на одного старшого пана, який вишукав у дворі, прикрашенім де-якими гарними взірцями безживної природи, сирі продукти для учти, яку цісарь хотів урядити увечері цього дня своїм приятелям.

»Все гарно, все чудово,« — промовив Адріян, — »але комарі та мухи приваблені цею роскішю тут унизу є незносні. Сильний дух наїдків псує мені також приємність їди.«

»В бічних покоях,« — промовив господарь, — »буде краще. В покої, призначенім для тебе, готуються вже йти геть. Там ззаду тутешні софісти Деметрій і Панкрат приймають де-кілька великих панів з Риму, реторів, фільософів і подібних їм. Тепер їм подають уже перші лямпи, а вони бенкетують і сперечаються там від сніданку. Тепер виходять гості з сусіднього покою; хочеш ти мати його?«

»Так,« — відповів цісарь. — »Коли високий молодий чоловік питатиме архитекта Клявдія Венатора, то відпровадь його до мене.«

»Отже будівничий, а не софіст ані ретор,« — промовив доглядач, дивлячись уважно на цісаря.

»Сілен, . . . фільософ!«

»Обидва приятелі, що кричать там зпереду, ходять також звичайно голі і з розідраними плащами на худих плечах. А сьогодня вони полишають багатому Йосифові добре годувати їх.«

»Йосиф? Це ж має бути жид, а тут він ріже відважно шинку.«

»В Киренеї було б більше свиней, коли б не ці ізраілитяне! Вони живуть по-грецьки й їдять, що їм смакує.«

Адріян увійшов до вільного покою, ліг на подушку, поставлену біля стіни сусідної кімнати, й підгоняв невільників, що прибірали начиння уживане його попередниками, над якими крутились мухи. Лишившись насамоті, він почав прислухатися до розмов, які провадили Фаворін, Фльор та їх грецькі господарі.

Він знав добре двох перших і не втрачав ані слова з того, що вони говорили.

Фаворін хвалив александрійців високим голосом, але гарно пливучою грецькою мовою з добре поставленими наголосами.

Він походив з Арела в Ґалії, але жадному еллінові не могла б текти мова Демостена з уст чистіше.

Здані на самих себе, гострі й працьовиті мешканці цього африканського світового міста подобались йому значно більше, ніж атенці. Ті жили тільки минувшиною, а александрійці могли тішитися теперішністю. Тут був ще живий незалежний світогляд, а на Ілісусі жили тільки слуги, що торгували знанням, як александрійці товарами Африки й скарбами Індії. Коли він, — мовить Фаворін, — попав раз у неласку в Адріяна, атенці поперекидали зараз його статуї. Ласка й неласка маючих владу стояли у них вище, ніж духова велич, значні твори й висока заслуга.

Фльор погожувався цілком з Фавориною і за-

явив, що Рим повинен визволитися від духового впливу Атен; але Фаворін не погожувався з цим і заявив, що кожному, хто стоїть поза межами молодости, важко вчитися нового, і звернув таким чином, легко глузуючи, увагу присутніх на найбільш відомий твір свого товариша при столі, у якім Фльор намагається поділити історію Риму згідно з чотирьома головними частинами людського життя, але забуває старечий вік і займається тільки дитинством, юнацтвом і зрілим віком людини. Фаворін закинув йому, що він, як і його приятель Фронто, занадто високо цінує гнучкість римського ґенія й недоцінює гнучкість еллінського духа.

Фльор відповів ґалійському промовцеві низьким голосом, грубо й такими піднесеними словами, що цісарь, який прислухався до нього, охоче висловив би йому своє одобрення й мусів спитати себе, скільки чарок випив від сніданку його флеґматичний земляк.

Коли Фльор спробував довести, що Рим під владою Адріяна стоїть на верху своєї мужеської сили, йому перебив його господарь Деметрій з Александрії й попросив його оповісти щось про особу цісаря.

Фльор виконав дуже охоче це прохання й розгорнув блискучий образ керовницької мудрости, знання й здібностей цісаря.

»Тільки одного«, — скрикнув він жваво, — »я не можу одобрити! Він перебуває замало в Римі, який все ж таки є серцем світу. Він мусить все бачити сам і тому мандрує невтомно по провінціях. Я не хотів би помінятись з ним.«

»Цю думку ти висловив також і у віршах,« — перебив йому Фаворін.

»Це жарт при учті. Поки я перебуваю в Александрії, чекаючи цісаря, я прихожу що-дня до ‚олімпійського столу' цеї чудової варні.«

»Як згучить твій вірш?« — спитав Панкрат.

»Я забув його й він не заслуговує кращої долі,« — відповів Фльор.

»А я,« — засміявся ґалієць, — »затримав у памяти початок. Перші вірші, мені здається, згучать так:

‚Я полишаю иншому бути цісарем:
Щоб мандрувати по Британії
І скефськими снігами,
Я не хотів би ніколи бути цісарем.'«

При цих словах Адріян вдарив себе в лівий бік, і тим часом як гості обмінювались припущеннями, чому він так довго не приїздить до Александрії, він узяв подвійну табличку, яку він завжди носив у своїм гаманці з грошима, і виритував хутко на воску оці вірші:

»Я полишаю иншому бути Фльором:
Бо мандрувати по шинках
Перебувати і ховать себе
В бараках варні,
Де нас кусають товсті комарі,
Це Фльорові подобається,
а я не хочу мати цього.«

Ледви він закінчив ці слова, тихо посміхаючись до себе, як доглядач привів до нього різбяра Полюкса.

Мистець не знайшов Антіноя, висловив припущення, що молодий чоловік пішов певно до дому, і попросив цісаря, щоб не затримував його довго при вечері, бо він стрінув свого майстра Папія, який був дуже незадоволений його довгою відсутністю.

Адріян не потрібував більше товариства мистця. Розмови в сусіднім покої були для нього значно інтересніші, ніж розмова з цим добрим хлопцем. Він хотів також вчасно вернутись додому, бо почував неспокій. Антіной міг звичайно легко знайти дорогу до Льошії, але спомини про злі знаки, які він бачив у цю ніч на небі, пролітали, як кожани по святочній залі, крізь веселість, якій він стало намагався віддатися, щоб використати свою волю.

Полюкс не був також так щиро веселий як звичайно. Він був дуже голодний від довгої мандрівки й захожувався біля добрих страв, які на розказ цісаря подавали хутко одну по другій, так добре та опорожнював чарки так пильно, що цісарь дивувався; але чим більше він мав до міркування, тим менше він розмовляв.

На закиди свого майстра Полюкс відповів найперше тим, що він коротко й ясно виповів йому свою службу, не розважуючи, як легко було б для нього розлучитися з ним по-доброму.

Тепер він стояв на власних ногах і йому хотілось сказати Арсіної й своїм батькам, що він зробив.

При їді він згадав пораду своєї матері подбати о ласку й поручення будівничого, гостем якого він був; але він полишив це, бо був призвичаєний завдячувати все собі самому, і хоч він усе ще почував

духову вищість цього могутнього чоловіка, то мандрівка по місті не наблизила його до римлянина. Між ним та між невтомним цікавим сивобородим, який вимагав стільки відповідей, що ніхто инший не мав часу на запитання, і який, коли він мовчав, то виглядав такий неприступно глибокодумний, що ніхто не зважувався перешкоджати йому, піднімалась непереможна стіна. Сміливий мистець все ж таки намагався инколи проломити її, але кожного разу потім не міг увільнитися від неприємного почуття, що він зробив щось невідповідне. Він здавався собі в товаристві будівничого як досить показний пес, який грається з левом, а ця гра не могла допровадити ні до чого доброго. Таким чином гість і господарь з ріжних причин були вдоволені, коли забрано останню тарілку.

Перед тим, як Полюкс опустив покій, цісарь передав йому табличку з своїми віршами, і, посміхаючись, попросив його передати її воротареві Цезареума для римлянина Анея Фльора. Він доручив ще раз пильно різбяреві пошукати його молодого приятеля, і коли він знайде його на Льошії, сказати йому, що він, Клявдій Венатор, незабаром вернеться додому.

Мистець пішов своєю дорогою.

Адріян прислухався ще якийсь час до того, що говорилось біля нього. Прочекавши даремно годину, щоб згадали знов його особу, він заплатив за вечерю й вийшов на святково освітлену Канопську вулицю. Там він замішався до веселої юрби й, ідучи повільно вперед, він шукав неспокійно й незадоволено свого зникшого улюбленця.

ДВАДЦЯТЬ ПЯТИЙ РОЗДІЛ.

Шукаючи свого володаря, Антіной блукався в юрбі.

Де він тільки бачив дві особливо високі мужеські постаті, він ішов за ними, але помічав завжди, що він був на фальшивім сліді.

Поважні й витревалі напруження не були його справою, і почавши стомлюватися, він перестав шукати й сів на камінній лавці в саду Панеума.

Два цинічні фільософи з скуйовдженим волоссям, кострубатими бородами й пірваними плащами на мерзнучих тілах, сіли біля нього й почали голосно лаяти ушанування, уряджене сьогодня зовнішнім річам та низьким втіхам, і злиденних слуг почувань, які вважали не чесноти, але втіху й блиск остаточною метою істнування.

Щоб ті, що стояли навколо, могли їх чути, вони говорили голосно, і старший з них махав при тім своїм суховатим дручком так дуже, ніби він потрібував боронитися від якогось напасника.

Антіноя вражав неприємно бридкий вигляд, груба вдача й пронизливі голоси цих людей.

Промови циніків, здавалось, зверталися особливо проти нього і, коли він встав, вони все ще

глузували з нього й висміювали його одяг і намащене волосся.

Бітинієць не відповів нічого на їх лайки. Вони були йому огидні, але він гадав, що вони може забавили б цісаря.

Без думок плентався він далі.

Вулиця, на якій він знаходився, провадила до моря, а коли він дійде до нього, то він не зможе вже проминути Льошії.

Коли почало темніти, він опинився справді перед хатиною воротаря й довідався тут від Доріс, що римлянин і Полюкс ще не вернулись.

Що мав він робити самий у цій просторій, порожній палаті?

Хіба сьогодня не були навіть невільники вільні?

Чому він не міг хоч раз, зданий на самого себе, вільно користуватися життям?

Зовсім пронятий приємним почуттям, що він є сам своїм паном і може мандрувати довподоби, куди хоче, він пішов вперед і, проходячи повз крамницю з вінками, почав знов живо думати про Селену й китицю, яка вже давно повинна була бути в її руках.

Сьогодня ранком він почув від Полюкса, що християне ходять за донькою управителя, в однім маленькім домі, недалеко від моря, в саду вдови Пуденса. Так, різбяр дуже оживився, коли оповідав йому, що він заглянув в освітлену кімнату й побачив її. Вона чудове сотворіння, скрикнув, і він ніколи не бачив її кращою, ніж у спокійній позі на її ложі.

Антіной згадав собі тепер це справоздання й

захотів спробувати побачити знов дівчину, образ якої наповнював його серце й розум.

Вже стемніло й те ж саме світло, яке дозволило різбяреві подивитися на риси Селєни, могло показати її цього вечора також і йому.

Схвильований, охоплений тугою, він сів до перших нош, які зустрілись йому.

Чорні носії були для нього занадто повільні, і не раз кидав він їм стільки грошей, скільки вони звичайно заробляли в тиждень, щоб спонукати їх до швидчого бігу. Нарешті він осягнув свою ціль; але коли він побачив, що багато одягнених у біле чоловіків і жінок входило до саду, він наказав чорним нести себе далі.

Біля вузької, темної вулиці, яка обмежувала східній бік великої посілости вдови Пуденса й провадила до моря, він спинив носіїв, висів з нош і наказав їм чекати себе.

Перед воротами саду стрінув він знов двох одягнених у біле мужчин і одного з тих цинічних фільософів, з якими він сидів на лавці біля Панеума.

Нетерпеливо ходив він туди й сюди, щоб дочекатися, поки ці люди підуть геть, при тім він часто проходив просторінь освітлену смолоскипами на воротях.

Вирячені очі худого циніка були всюди, і помітивши бітинійця, що проходив повз нього, він підняв свою костисту руку в повітря й гукнув, вказуючи на нього своїм далеко простягнутим указовим пальцем, напів до християн, з якими він розмовляв, напів до юнака:

»Що хоче цей чепурун, цей прибраний блазень? Я знаю цього хлопця! З своєю гладенькою пикою та срібним сагайдаком гадає він, що є коханням у власній особі. Геть звідси, ти щуре. Жінки й дівчата тут у середині вміють стерегтися баламутів у рожевім шматті. Геть звідси, бо инакше ти зазнайомишся з невільниками й псами шляхетної Павлини. Гей, воротарю, гей! Вважай трохи на цього хлопця!«

Антіной не відповів нічого на ці слова, але вернувся повільно до своїх нош.

»Може завтра, коли сьогодня не йде,« — думав він, ідучи вперед, і не міркував про жадний инший засіб осягти свою мету, за якою він чув таку щиру тугу.

Перешкода, що стала на його шляху, не була вже жадною перешкодою, коли він уступився з шляху, і як це бувало часто, так і сьогодня поводився він згідно з цим міркуванням.

Носії не стояли вже там, де він їх полишив. Носії пішли з ними до вулиці, що провадила до моря, бо єдина хата положена на її східнім боці належала до рибалки, якого жінка продавала рідке пелузинське пиво.

Антіной пішов до проходу, покритого шпалєрами зігнутих фіґових галузей, щоб покликати чорних, які сиділи під ними при тмянім світлі димлячої олійної лямпи.

В цій вулиці було темно, але на її кінці блищало ясно освітлене місяцем море. Плюскіт хвиль привабив його і він поплентався до каменястого берега. Коли він побачив там човен, що гойдався

між двома палями, йому впало на думку, що може буде можливо побачити дім, у якім перебувала Селєна, з моря.

Линви, на яких тримався човен, було легко розвязати.

Він зробив це, сів до човна, поклав до нього сагайдак і лук, відіпхнувся від берега веслом, яке він знайшов на дні човна, і поплив, рівномірно рухаючи веслами, здовж берега до світлого пасма, яким місячне сяєво оздобило верхи трохи розколиханих хвиль, ніби неспокійно тремтячими блискітками.

Там лежав сад вдови Пуденса!

У білій хатинці там з того боку мусіла певно лежати гарна, бліда Селєна; але хоч він веслував туди й сюди, вперед і назад, він все ж таки не міг знайти вікна, про яке оповідав йому Полюкс.

Чи не можна було б знайти місця, де він міг би причалити й пройти звідти до саду?

Там стояли два човни, але маленький обмурований канал, у якім вони знаходились, був замкнений залізними ґратами.

Там та, висунута в море й оточена балясами з чепурних кольонок, плятформа мала високі, гладкі, стрімко спадаючі в море, стіни. Але те, що блищало під двома струнками пальмами, які піднімались з одного корня, чи не були це сходи з ясного мармуру, що провадили в низ до моря?

Антіной окинув праве весло в хвилі, щоб надати вправною рукою свому човнові инший напрям, і зменшив кут свого зігнутого рамени, щоб

притягти до себе держальце весла, яке відпирало воду. Але він не допровадив свого руху до кінця, він ударемнив його навіть ударом весла в протилежнім напрямі, бо дивне явище притягло до себе його увагу.

На плятформі, ясно освітленій місяцем, показалась біла постать з довгим, спадаючим хвилями волоссям.

Як чудно вона ворушувалась!

Вона хиталась то сюди то туди, то спинялась і піднімала руки до обличчя.

Антіной здрігнувся, бо він мусів думати про демонів, про яких цісарь часто говорив йому. Вони мали належати напів до роду людей напів до богів і показувалися инколи смертним.

Чи може Селена вмерла й ця біла постать там угорі була її коливаюча тінь?

Антіной притис свої пальці міцніше до весел, що лежали над водою, вихилившися далеко вперед, глибоко дихав і дивився на таємниче єство, яке дійшло тепер до кольонкових баляс плятформи, тепер... він ясно бачив це... притисло обидві руки до обличчя, похилилось низько над балясами і...

Як в ясні ночі котиться зірка з неба, як в-осени падає овоч з дерева, так впала тепер з плятформи біла жіноча постать. Голосний крик жаху прорізав спокій тихої ночи, що покрила світ своїм серпанком, і майже в ту ж саму мить плеснув і задуднів вохкий елемент, і зимне та блискуче, як завжди, проміння місяця відбилось у тисячах крапель, що приснули до неба.

Чи був це оспалий мрійник Антіной, що миттю окинув тепер свої весла у воду і потягнув міцно до себе, а коли постать потопаючої де-кілька хвилин після того, як вона впала, виринула як-раз біля його човна, відкинув від себе весло, що перешкаджало йому?

Вихилившись далеко понад краєм човна, схопив він одіння потопаючої, що була жінкою, а не демоном ані тінню, і притягнув її до себе.

Йому пощастило підняти її над водою; він намагався вирвати її з текучого ложа й покласти до човна, але тягар на однім боці човна був завеликий, він перевернувся й Антіной ховзнув у море.

За ним упав і срібний сагайдак та лук.

Бітинієць був добрий пловець.

Раніш, ніж біла постать могла пірнути у воду, він схопив її знов правою рукою, і вважаючи, щоб її голова не доторкалась поверхні води, він погнав її до того місця, де він гадав знайти сходи, розрізуючи воду лівою рукою й ногами.

Коли його ноги знайшли твердий ґрунт, він узяв урятовану обома раменами.

Радісне »Ах!« зазгучало з його уст, коли він побачив, що мармурові сходи були як-раз перед ним.

Хутко вийшов він до них і пішов швидко й елястично з своїм мокрим, неживим тягарем до плятформи, на якій він помітив лавки.

Широка, виложена гладкими мармуровими плитами поверхня показної, виступаючої в море альтанки була ясно освітлена й білість камня збільшувала своїм відблиском світло місячного проміння.

Тут стояли лавки, які Антіной помітив здалеку.

Він поклав свій тягар на першу з них, і почуття вдячної радости проняло теплом його змерзле тіло, коли витягнута з води видала тихий, болісний згук, який показав йому, що його усилля не пропало даремне.

Він просунув обережно своє рамя між твердим бічним опертям мармурової лавки й її головою, щоб покласти її мягче.

Буйне волосся покривало її обличчя мокрими пасмами як густим, розірваним серпанком.

Він відгорнув його повільно спочатку з правого, потім з лівого боку, а тепер... тепер він упав, ніби його вдарила блискавка з синього неба, перед нею на коліна, бо це були її риси, це були риси Селени, і бліда жінка, перед якою він стояв тут навколішках, була вона, яку він кохав!

Не тямлючи себе, тремтячи від голови до пяток, притягнув він її до себе правою рукою, наблизив своє вухо до її уст і прислухався, чи не помилився він, чи не зробилась вона таки жертвою хвиль, чи віє теплий подих з її зимних, блідих, непорушних уст.

Так, вона дихала, вона жила!

У вдячнім хвилюванні притулив він свою щоку до її щоки.

О яка зимна була вона, яка льодова, яка смертельно холодна!

Смолоскип її життя погасав, але він не хотів, не міг, не смів дати йому погаснути, і діючи так розважно, швидко й рішучо як найдіяльніший з мужчин, він підняв її знов, поклав на рамена,

ніби вона була дитина, й поніс її до дому, якого біла стіна виглядала понад кущами за платформою.

В кімнати пані Ганни, яку Селєна недавно полишила, горіла ще лямпка; перед вікном, з якого мерехтіло тмяне світло до місячної ночи, лежали ще на землі квіти, пахощі яких мучили хвору, разом з глиняним кухлем Ганни.

Чи була ця китиця його власний подарунок? Можливо.

Але освітлений покій, до якого він дивився, міг бути тільки кімнатою хворої, про яку згадував йому різбяр.

Двері дому стояли відчинені так само як і двері кімнати, в якій стояло її ліжко, були не заперті.

Він відчинив двері ударом ноги, увійшов до кімнати й поклав Селєну на порожнє ліжко.

Тут лежала вона, як вмерла, і коли він подивився на її тихі, повагою великого болю освячені риси, його серце охопило безмірне горе, співчуття й зворушення. Він нахилився до Селєни, як брат до дрімаючої сестри, і поцілував її в чоло.

Тоді вона поворушилась, відкрила очі, подивилась непорушно йому в обличчя, її погляд був при тім такий повний жаху, такий збентежений, шкляний і моторошний, що він, здрігаючись, відступив від неї й спромігся тільки, піднімаючи руки, тихо пролебедіти:

»О Селєно, Селєно, чи ти не пізнаєш мене?«

При цім питанні він подивився боязко в обличчя урятованої; але вона, здавалось, не чула його, і

в ній не порушувалось нічого, окрім очей, які слідкували повільно за кожним його рухом.

»Селєно!« — скрикнув він ще раз, схопив її мляво звисаючу руку й підніс її поривчасто до уст.

Вона застогнала голосно, її тіло здрігнулось, із зойком і зітханням вона повернулась, і в ту ж мить двері відчинились, до кімнати увійшла горбата Марія й, перелякана, голосно крикнула, побачивши Антіноя біля ложа своєї приятельки.

Юнак перелякався, і як злодій злапаний при грабунку, вискочив на двір в темряву ночи, і побіг, не задержаний ніким, через сад до воріт, що провадили на вулицю.

Тут заступив йому дорогу воротарь, але він відштовхнув його міцним ударом назад; коли Антіной відчиняв ворота, цей чоловік, що посивів на своїй службі, схопив його за край хітона, але він побіг далі й потяг якийсь кавалок свого гонителя за собою; почувши, що воротарь, у руках якого залишилась частина його одягу, вже не гониться за ним, він понісся далі довгими скоками вниз по вулиці, як на перегонах у ґімназії.

Крик воротаря скаламутив побожний спів християн, що збіралися у віллі вдови Павлини, і деякі з них вибігли, щоб затримати напасника.

Але молодий бітинієць був швидчий, ніж вони, й міг вважати себе забезпеченим, замішавшись до якогось святочного походу. Напів з власної волі, напів примушений до цього, він пішов разом з упоєною юрбою, яка прямувала з середини міста до моря, щоб святкувати на

березі нічні містерії в однім самотнім місці на схід від Нікополіса.

Ціль цеї юрби, що співала, вила та шаліла і потягла з собою й Антіноя, лежала між Александрією й Канопом, далеко від Льошії. Таким чином сталось так, що північ вже давно минула, коли улюбленець у пірванім одязі, брудний і задиханий спромігся врешті зявитися знов перед своїм володарем.

ДВАДЦЯТЬ ШОСТИЙ РОЗДІЛ.

Андріян чекав уже Антіноя де-кілька годин, і нетерпеливість та незадоволення, які його так довго сповнювали, відзеркалювалися досить виразно на його гнівно насупленім чолі та в грізнім погляді його очей.

»Де ти був?« — гукнув він до Антіноя.

»Я не міг знайти вас, тоді я взяв човен і виїхав в море.«

»Ти брешеш.«

Антіной порушив замісць відповіди плечима.

»Самий?« — запитав Адріян мягче.

»Так.«

»Для чого?«

»Я дивився на зорі.«

»Ти?«

»Чи я не можу раз також слідити за їх шляхами?«

»Чому ж ні? Ті світила там угорі світять так же добре для дурнів, як для мудрих. Осли родяться також під добрими або злими звіздами. Одно сіре звіря купує голодний граматик і годує його зужитим папірусом, друге дістається на службу до цісаря, його годують добре й воно має час вночі дивитися на небо. Як ти виглядаєш!«

»Човен повернувся зо мною й я впав до води в море . . .«

Адріян злякався, і коли він помітив скуйовджене волосся свого улюбленця, в якім нічний вітер висушив солену воду, та його розідраний хітон, він скрикнув стурбовано:

»Іди зараз і скажи Масторові, щоб висушив і намастив тебе. Той вернувся також як побитий пес і з почервонілими очима. Все перевертається догори ногами в цей проклятий вечір . . . Ти виглядаєш також як невільник, якого цькували доґами. Випий кілька чарок вина й лягай спати.«

»Як ти наказуєш, великий цезаре.«

»Так урочисто? Мій осел подражнив тебе?«

»Звичайно ти мав для мене ласкавіші слова.«

»Я вже знайду їх, знайду вже знов. Тільки не сьогодня; тепер іди до ліжка.«

Антіной відійшов, а цісарь почав ходити великими кроками туди й сюди по кімнаті, зложивши руки на грудях і дивлючись похмуро на підлогу. Його забобонна душа була глибоко схвильована цілим рядом злих знаків, які показались йому не тільки в останню ніч на небі, але й стрінулися йому також на його шляху до Льошії й почали тепер збуватися.

Він залишив варню в злім настрої, злі віщування лякали його, і коли він по своїм повороті зробив речі, які йому вже тепер не подобались, то в цім були повинні напевно не злі демони, але його, затемнений побоюванням, розум.

Це були розуміється зовнішні обставини, які зробили його свідком нападу схвильованої юрби

на дім одного багатого ізраілитянина, і це був тільки неприємний випадок, що при цій нагоді він зустрівся з Верусом, який помітив і пізнав його.

Злі духи провадили сьогодня свою гру, але те, що він зробив і пережив пізніше на Льошії, це певно не сталось би в щасливіший день чи краще сказати при спокійнішим настрої його духа, в цім був винен він самий, тільки він, а не якийсь злий випадок, чи підступ злісних демонів. Адріян відсував розуміється все на їх карб, і тому вважав це незмінним. Це розуміється добрий засіб ухилитися від тяжкого обовязку направити доконану кривду; але совість є таблиця, на якій таємнича рука записує неприкрашуючи кожний наш вчинок і на якій буває немилосердно названо справжнім іменем усе, що ми чинимо.

Инколи щастить справді затерти або затемнити на коротший або довший час письмо, що покриває її, але часто спалахують літери на цій таблиці моторошно ясним блиском і примушують внутрішне око дивитися й зважати на них.

Адріян почував себе примушеним у цю ніч читати зазначення своїх вчинків, і між ними знаходились де-які криваві злочини, де-які дрібничкові пошкоди, негідні й значно меншої людини. Але письмо на цій таблиці оповідало також про суворо виконаний обовязок, про чесну працю, про невтомну боротьбу за великі цілі та про постійне стремління простягти чуйність духа до найдальших меж, які може тільки осягти людське чуття й мислення.

В цю годину Адріян думав тільки про свої

погані вчинки й давав обітниці богам, з яких він глузував разом із своїми фільософськими приятелями й до яких він все ж таки звертався, коли відчував брак власних сил і засобів; тут вибудував храм, там приніс жертви, щоб спокутувати старі злочини й притишити гнів богів.

Йому було так на душі, як якомусь великому чоловікові, котрому загрожує неласка його володаря і котрий намагається прихилити його до себе подарунками. Відважний римлянин боявся невідомих небезпек, але цілющого болю каяття він зовсім не почував.

Ледви година тому, він в самозабутті зловжив свою владу проти слабшого й йому було прикро, що він зробив так, а не инакше; але йому не впало на думку понизити свої гордощі й мовчки признати доконану кривду, задовольнивши ображеного.

Він почував часто глибоко свою людську слабість, але йому було також можливо вірити в божество своєї цісарської особи, і це було йому завжди найлекше, коли він топтав когось, що насмілювався вразити його або не признати його вищости...

Хіба боги не карали також тяжко своїх зневажників?

Сьогодня цей смертний Юпітер звалив знов на землю своєю блискавкою одного занадто сміливого сина землі, і його жертвою був цього разу син воротаря.

Різбяр мав справді нещастя не досить ніжно доторкнутися до найвразливішого місця Адріяна; але так швидко не перетворюються з приязного

прихильника в немилосердного противника, коли хтось, як це було з цісарем, не був призвичаєний кидатися з одного настрою до другого, та не мав свідомости влади повертати зараз у вчинок волю як до доброго так і до злого.

Здібність різбяра викликала у цісаря повагу до нього, його свіже, вільне єство спочатку подобалось йому й тішило його; але вже в часі мандрівки з ним по вулицях цісареві заважало сміливе поводження молодого чоловіка, який ставив себе нарівні з ним.

У варстаті Полюкса він бачив у нім тільки мистця, якого сочиста, кипуча сила тішила його; але поза варстатом, між звичайними людьми, від яких він був призвичаєний мати вияви поваги, йому здавалось говорення й поводження Полюкса непристойним, нахабним і незносним.

Коли у варні Полюкс їв і пив добре та заохочував, жартуючи, також цісаря братися краще до їди та пиття, щоб не дарувати нічого господареві, то це викликало в цісарі відразу.

Коли Адріян потім вернувся назад на Льошію в злім настрої, настрашений злими віщуваннями, без Антіноя, і не знайшов його там, він почав нетерпеливо ходити туди й сюди по залі муз і не вважав за потрібне привітати різбяра, який гамірливо порався за своїми заслонами.

Полюкс перебув також, як цісарь, злі години.

Коли він дійшов до порога мешкання управителя, щоб побачити знов Арсіною, Керавн заступив йому дорогу й, вилаявши, вигнав його.

В залі муз він зустрів свого майстра і попав

у палку суперечку з ним. Папій, якому він знов виповів свою службу, розсердився й наказав йому, щоб зараз же вилучив своє знаряддя від його власного, щоб відніс це до нього й на будуче не зявлявся ані в його домі, ані на роботах у Льошії.

Гнівних слів не бракувало з обох боків і коли його бувший майстер полишив палату, Полюкс пішов шукати будівничого Понтія, щоб поговорити з ним про свою будуччину, але довідався, що він недавно відійшов і вернеться аж наступного ранку.

По короткім міркуванні, він рішив виконати наказ Папія й спакувати своє власне знаряддя.

Не помічаючи присутности цісаря, кидав він молотки, різці й лопатки до моделювання до скринь, і поводився при тім з ними так немилосердно, ніби він хотів покарати невинне знаряддя за те зло, що сталося з ним.

Врешті йому кинулось в очі погруддя Бальбілі, сформуване Адріяном.

Ця гидка пика, з якої він учора сміявся, сердила його сьогодня, і коли він подивився на неї де-кілька хвилин, у нім схвилювалась гнівно кров, він вирвав раптом дошку з заслони й вдарив нею так люто по карикатурі, що суха глина розлетілась і кавалки її розсипались далеко по варстаті.

Дикий гамір за загородками різбяра спонукав цісаря спинити своє ходження й подивитися, що там виробляє мистець.

Непомітно дивився він на руйнування і при тім кров кинулась йому до голови, гнів насупив його брови, напружив синю жилу на його чолі й поклав грізні зморшки над його очима.

Великий майстер державного мистецтва зніс би лекше, коли б його назвали злим правителем, ніж відкидали його мистецькі твори.

Хто впевнений, що він творить велике, той посміхається, коли його ганять; але хто почуває себе непевно, має причину боятися закидів, і починає легко ненавидіти того, хто висловлює їх.

Адріян тремтів від гніву й його кулаки були стиснуті, коли він підняв їх проти Полюкса, і підійшовши до нього зовсім близько, запитав гнівним голосом:

»Що це значить?«

Різбяр оглянувся на цісаря й відповів, піднімаючи дошку, щоб ударити знов:

»Я усуваю з світу цю карикатуру, бо вона сердить мене.«

»Ходи сюди!« — скрикнув цісарь, схопив своєю нервовою рукою за пас на хітоні різбяра, притяг враженого цею несподіванкою мистця до його Уранії, вирвав йому дошку з правої руки, відбив ледви викінченій статуї плечі від тулуба й гукнув при тім, наслідуючи голос юнака:

»Я усуваю з світу цю партацьку річ, бо вона сердить мене.«

Мистцеві опустились рамена.

Здивовано, обурено подивився він на руїнника своєї праці, і гукнув йому в обличчя:

»Божевільний, тепер досить. Ще один удар і ти зазнайомишся з моїми кулаками.«

Адріян засміявся зимно й різко, кинув дошку до ніг Полюкса й промовив:

»Присуд за присуд; це по правді.«

»По правді?« — скрикнув Полюкс, не тямлючи себе. — »Це злиденне партацтво, яке мій косоокий учень міг би зробити так само добре, як ти, і це тіло, що повстало в святочну годину! Ганьба тобі! Але кажу тобі ще раз, ти не доторкнешся до моєї Уранії, бо инакше ти побачиш . . .«

»Що?«

»Що в Александрії вважають на сиві бороди тільки доти, доки вони цього заслуговують.«

Адріян схрестив рамена, підійшов цілком близько до Полюкса й промовив:

»Обережно, хлопче, коли твоє життя тобі миле.«

Полюкс відступив перед могутнім чоловіком і ніби полуда впала з його очей.

Мармурова статуя цісаря в Цезареумі представляла його в цій позі. Будівничий Клявдій Венатор був Адріян і ніхто инший.

Молодий мистець зблід і промовив тихо з похиленою головою, повертаючись, щоб пійти геть:

»Хто має більш влади, той має завжди слушність. Полиши мене, щоб я пішов собі геть. Я тільки бідний мистець, а ти щось инше. Тепер я знаю це: ти цісарь.«

»Я є ним,« — проскреготів Адріян, — »і коли тобі здається, що ти як мистець є більший, то я покажу тобі, хто з нас є горобець і хто орел.«

»Ти маєш владу знищити мене, і я хочу . . .«

»Єдиний, що має тут хотіти, є я«, — скрикнув володарь. — »І я хочу, щоб ти не вступав більш до цеї палати й не показувався мені, поки я тут. Що станеться з твоїм кодлом, я подумаю. Ані слова більше! Геть, кажу тобі, і дякуй богам, що я осу-

жую злочини хлопчаків инколи мякше, ніж ти насмілився осужувати твір більшого ніж ти, хоч ти знав, що він зробив його в довільну годину декількома рухами. Геть, хлопче, мої невільники розібють цілком твою статую, бо вона не заслуговує кращої долі, і тому ... як ти сказав це? Так, я вже знаю, ... бо вона мене сердить!«

Сухий сміх згучав за юнаком, коли він вийшов із залі.

Біля вихідних воріт у глибокій темряві зустрів він свого майстра Папія, який чув усе, що сталось між ним та цісарем.

Коли Полюкс увійшов до пані Доріс, він скрикнув до неї:

»О, мати, мати! Який ранок і який вечір! Щастя — це тільки поріг нещастя.«

ДВАДЦЯТЬ СЬОМИЙ РОЗДІЛ.

Тим часом, як Полюкс із своєю засмученою матірю чекав повороту Евфоріона, а різбяр Папій намагався здобути ласку цісаря, удаючи, що він вважає Адріяна все ще за будівничого Клявдія Венатора, Аврелій Верус, якого александрійці називали »фальшивим Еросом«, переживав поважні речі.

По обіді він був у цісаревої, щоб спонукати її подивитися, не давши пізнати себе, на веселу метушню народа; але Сабіна була зле настроєна, вона заявила, що вона нездорова, і запевняла, що гамір шаліючої юрби позбавить її життя.

Хто має такого жвавого справоздавця, як вона Веруса, казала вона, той може заощадити собі наражатися у власній особі на порох, випари міста та ревіння людей.

Коли Люціля попросила дружину, щоб подумав про свою гідність і принаймні вночі не міпався до розюшеної юрби, цісарева виразно доручила йому, щоб оглянув усе, що свято має цікавого, і особливо щоб зважав на такі речі, які є властиві Александрії й не бувають у Римі.

По заході сонця Верус відвідав зпочатку ветеранів дванадцятого леґіону, з якими він відбув похід проти нумідійців, і яким він справив учту

в одній варні, як своїм старим товаришам по зброї.

Цілу годину він пив разом з хоробрими старими солдатами, потім він полишив їх, щоб подивитися вночі на Канопську вулицю, яка була віддалена небагато кроків звідти.

Вона була ясно освітлена світичами, смолоскипами й лямпами й великі будинки поза кольонадами пишались багатими святочними прикрасами; тільки найкращий і найпоказніший з них не був прикрашений.

Він належав до жида Апольодора.

В минулі роки з його вікон висіли найкращі килими, він був так само роскішно прикрашений квітами і лямпами, як доми инших ізраілитян, що жили на Канопській вулиці й святкували це веселе свято з своїми поганськими співгромадянами так само жваво, ніби намагались не менш, ніж ті, ушанувати Діоніса.

Апольодор мав цього разу свої особливі причини триматися здалеку від цілого урочистого поганського руху. Не припускаючи, що його здержливість може загрожувати йому поважною небезпекою, він перебував спокійно у своїм мешканні, прикрашенім з князівською роскішю, яке значно більше лицювало якомусь грекові ніж ізраілитянинові. Це відносилось особливо до залі мужчин, у якій перебував Апольодор, бо малюнки на стінах та на підлозі цього гарного покою, якого напів відкриту стелю підтримували кольони з шляхетного порфіру, представляли Ероса й любов Псіхеї, між кольонами стояли погруддя великих погран-

ських фільософів, а в задній частині залі було видно гарну статую Плятона.

Між статуями самих еллінів та римлян була лише одна, що представляла ізраілитянина, а саме Фільона, значні й чисті риси якого рівнялись із найшляхетнішими обличчями його грецьких родичів по духу.

В цім гарнім покої, освітленім срібними лямпами, не бракувало спокійних подушок, і на одній з них лежав Апольодор, чоловік у віці пятидесяти років, що добре виглядав на свій вік, і дивився добрими й розумними очима на показного старого єдиновірця, який, жваво розмовляючи, ходив перед ним туди й сюди. При тім руки цього старого не були ані хвилини спокійні. Він то швидко рухав ними, то гладив свою довгу, сніжнобілу бороду.

Один молодий, худий чоловік з блідими, незвичайно рівномірно й тонко сформованими рисами й чорним, як воронове крило, волоссям на голові й на підборідді сидів на кріслі насупроти господаря, дивився своїми темними, палкими очима на підлогу й креслив по ній лінії й круги палицею, яку він тримав у своїй правій руці, тим часом як схвильований старий, його дядько, напірав на Апольодора поривчасто, рівно пливучою промовою.

Цей хитав часто головою до слів старого й відповідав инколи на них короткими запереченнями.

Видно було, що Апольодорові було неприємно те, що він слухав, та що ці так ніжно успособлені люди провадили суперечку, яка не могла довести до вдоволяючого кінця. Бо хоч вони говорили на тій самій грецькій мові й були тої ж самої віри,

то все ж таки у всім, що вони почували й думали, вони виходили з так далеко один від другого положених світоглядів, ніби вони належали до зовсім ріжних кол.

Коли два борці стоять задалеко один від другого, то вони бють один другого по зброї, але при тім не приходить до крівавих ран, до поразки чи до перемоги.

З огляду на старого й його небожа, не був сьогодня прикрашений дім Апольодора, бо раббі Ґамаліель, який прибув учора з Палестини до своїх александрійських родичів, кляв кожну спільність з поганами й полишив би напевно дім свого господаря, коли б він насмілився прикрасити його в свято фальшивих богів... Небіж Ґамаліеля, раббі Бен Іохай мав славу, яка тільки незначно стояла позаду слави його батька, Бен Акіби. Як цей був найбільший мудрець і товмач законів ... так його найстаріший син був великий астроном і найкращий у своїм народі знавець містичного значіння стану небесних світил ...

Приняти під своїм дахом велемудрого старця Ґамаліеля та славетного сина великого батька було високою честю для Апольодора, який у свої довільні години охоче займався вченими річами, і він зробив усе, що міг, щоб зробити їм побут у своїм домі приємним.

Він купив спеціяльно для них ортодоксального жидівського невільника кухаря, добре обзнайомленого з ізраілитянськими приписами відносно їди, і той мусів в часі присутности цих гостей поратися біля огнища замісць грецьких кухарів, які зви-

чайно варили Апольодорові, і готувати тільки чисті страви згідно з жидівським ритуалом.

Дорослим дітям Апольодора було заборонено, в часі присутности цеї славетної пари приводити в дім своїх грецьких приятелів і говорити про свято. Треба було також уникати в розмові імен поганських богів, але він сам був перший, що грішив проти цих приписів.

Він, як і всі його александрійські єдиновірці, товариші по стану, мав грецьку освіту, почував і думав по-грецьки й лишався тільки з імени ще жидом; бо хоч вони вірили не в богів Олімпу, а в свого власного бога їх батьків, то все ж таки був той, якому вони молились, не могутній, гнівний бог їх народу, а дух, який творив і одушевлював світ і якого греки пізнали через Плятона.

З кожною годиною їх перебування разом зростала безодня, яка відокремлювала Апольодора від Ґамалієля, і відносини між александрійцем та мудрецем з Палестини зробились майже прикрі, коли виявилось, що старий, споріднений із своїм господарем, прибув із своїм небожем до Єгипту, щоб висватати для нього доньку Апольодора.

Бо гарна Ісмена зовсім не була прихильна до цього поважного, ортодоксального претендента. Батьківщина її народу здавалась їй варварською країною, молодий вчений страшив її, окрім того її серце не було вже вільне. Воно належало синові Алябарха, що був головою всіх ізраілитян у Єгипті, цей хлопець мав найкращих в цілім місті коней, здобув ними кілька перемог у гіпподромі й відзначав її перед усіми иншими дівчатами.

Коли вже комусь, то вона хотіла віддати йому свою руку.

Вона заявила це свому батькові, коли він повідомив її про сватання Бен Іохая, і Апольодор, який багато років тому втратив свою дружину, не мав ані сили ані волі примушувати до чогось своєї гарної улюбленицї.

Справді для посередницької вдачі спокійного чоловіка було дуже важко сказати поважному старому рішуче »ні«; але колись воно мусіло бути вимовлено, і сьогодняшній вечір здавався йому придатним для того, щоб виконати це неприємне завдання.

Він був сам тільки із своїми гостями.

Його донька дивилась із дому одної приятельки на барвистий рух на вулиці, його три сини не були також дома, всі невільники одержали дозвіл користатися своєю волею до півночи, жадної перешкоди не можна було чекати, і він знайшов відвагу, по де-яких теплих запевненнях своєї глибокої поваги до гостей, заявити їм, що він не в силі підтримувати сватання Бен Іохая.

Його дитина, сказав він, занадто призвичаєна до Александрії, щоб полишити її, і його молодому вченому приятелеві не подобалась би жінка, призвичаєна до вільнішої моралі й побуту, вона ледви чи почувала б себе добре в домі, в якім суворо додержуються законів батьків і в якім тим самим не одобрюють вільного руху життя.

Ґамаліель дав виговоритися александрійцеві. Але коли його небіж хотів тоді виступити проти сумнівів свого господаря, він забрав слово й про-

мовив, випроставши свою трохи зігнуту постать і гладячи по синіх жилах та малих зморшках свого високого чола:

»В часі наших війн проти римлян наш рід зменшився, і з крови наших предків Бен Акіба не знайшов у Палестині дівчини, яку він вважав би гідною зєднати з оцим моїм небожем. Але відомість про александрійську галузь нашого роду й його щастя дійшла до нас в Юдею; отже Бен Акіба думав зробити так як Авраам і послав мене, свого Єліезера, в чужу країну, щоб висватати для свого Ісаака доньку свого родича. Хто є цей тут, що значить він і його батько між людьми . . .«

»Це я знаю«, — перебив йому Апольодор, — »і ніколи ще мій дім не зазнав більшої чести, як через ваші відвідини.«

»І все ж таки,« — казав раббі далі, — »ми відійдемо додому так, як ми прийшли сюди, і таким чином буде вволена не тільки твоя воля, але також і моя, і того, хто післав мене, бо по тім, що я почув від тебе в останню годину, мусимо ми відмовитись від нашого сватання. Не перебивай мене! Твоя Ісмена не вважає потрібним закривати серпанком свого обличчя, і на його справді приємно подивитися; . . . ти плекав її вдачу як мужеську, і тепер вона йде своїм власним шляхом. Це може лицює грекині, а в домі Бен Акіби жінка повинна без власної волі слухатися чоловіка як корабель керми, а воля чоловіка є завжди рівнобіжна з тим, що наказує закон, якого слухатися ви відвикли.«

»Ми признаємо його слушність,« — відповів Апольодор; — »але хоч заповіти, які Мойсей одер-

жав на Сінаї, мають значіння для всіх смертних, то все ж таки приписи, які були дані мудро, щоб керувати зовнішнім життям наших батьків, не підходять уже сюди до дітей наших днів. Найменше можна жити в згоді з ними тут, де ми, вірні нашій старій вірі, є греками між греками.«

»Це я бачу,« — відповів йому Ґамаліель. — »Ви змінили навіть мову, одяг думок, мову батьків, святого письма, закону.«

»Ти й твій небіж, ви говорите також по-грецьки.«

»Ми робимо це тут, бо погане, ти й твої не розуміють уже мови Мойсея й пророків.«

»Всюди, куди великий Александер простягнув свою зброю, говорять по-грецьки, і хіба ж грецький переклад святого письма, зроблений з божою помічю сімдесятьома перекладчиками, не вірний з гебрейським ориґіналом?«

»Чи ти проміняєш камінь вирізблений Бріяксісом, який ти з гордістю показував мені вчора на своїм пальці, на його восковий відбиток?«

»Мова Плятона — це не низький матеріял, але остільки ж шляхетний, як найдорожчий сафір.«

»Але наша мова походить з власних уст Найвищого. Як називатимеш ти дитину, що зневажає мову батька, слухає тільки сусіда й послуговується перекладчиком, щоб зрозуміти заповіти батьків?«

»Ти говориш про батьків, які давно полишили батьківщину. Предок не повинен сердитися на нащадків, які користаються мовою своєї нової батьківщини, коли тільки вони діють згідно з його світоглядом.«

»Треба жити не тільки в розумі, але й словом Найвищого, бо жадний згук не виходить даремне з його уст. Чим вище зміст якоїсь мови, тим більше значіння мають також слова й склади. Одна єдина літера міняє инколи значіння речень... Як шалію́ть люди там на дворі! Цей дикий гамір доходить навіть до цього покою, що знаходиться далеко від вулиці, а твому синові подобаються ці вибрики поган; і ти не стримуєш його силоміць, щоб він не збільшував числа божевільних слуг втіхи!«

»Я сам був колись молодий і гадаю, що то не гріх брати участь у загальних радощах.«

»Скажи краще в ганебних забобонах приклонників Діоніса. Тільки по імени належиш ще ти й твоя родина до народу вибраного богом; по єству ви — погане!«

»Ні, батьку!« — скрикнув жваво Апольодор. — »Навпаки. Серцем ми жиди, але ми носимо грецьке одіння.«

»Ти звешся Апольодор... подарунок Апольона.«

»Імя вибірають, щоб відріжняти одного від другого. Хто питає завжди про значіння якогось слова, яке згучить приємно?«

»Ти, ви, кожний, хто не дурний«, — скрикнув раббі. — »Ви гадаєте так, чи потрібує Гермоґен чи Зенодот, грек, з яким ви стрічаєтеся в купелі, зараз знати, що цей заможний пан, з яким він розмовляє про найновіше вияснення еллінських мітів, є жид? І як приємно буває вам, коли цей чоловік питає вас, чи не походите ви з Атен, бо ваша грецька мова має такий чистий аттицький згук? Що нам самим приємно, того ми бажаємо також

і нашим дітям, і тому ви вибіраєте для них імена, які підхліблюють вашій власній суєтности.«

»Клянусь Гераклем, батьку.«

Навколо розумних уст Ґамалієля промайнула глузлива усмішка переможця, і перериваючи александрійцеві, він спитав:

»Чи зветься Гераклем якийсь особливо поважний з наших александрійських єдиновірців?«

»Ніхто,« — скрикнув александрієць, — »не думає при цій клятві про сина Алькмени; це значить теж саме що ‚справді'.«

»Розуміється, ви поводитеся з словами й назвисками не дуже то точно, а де можна так багато побачити та насолодитися, як тут, там тримають думки не завжди в купі. Це зрозуміло, цілком зрозуміло! В цім місті люди також такі ввічливі, що вони дуже охоче прикрашують правду. Чи можу я, варвар з Юдеї, сказати її тобі голу й неприкрашену?«

»Прошу тебе, говори.«

»Ви жиди, але ви хотіли б краще не бути ними, й зносите ваше походження як неминуче зло. Тільки там, де ви відчуваєте могутню руку найвищого, ви признаєте його й покликаєтеся на своє право належати до його вибраного народу. В рівнім перебігу щоденного життя ви гордо зачислюєте себе до його ворогів. Не перебивай мені й дай щиру відповідь на те, що я спитаю тебе. В яку хвилину твого життя ти почував себе зобовязаний до найтеплішої вдячности богові твоїх батьків?«

»Чому я маю таїти це? Тоді, коли моя покійна жінка подарувала мені мого первенця.«

»І ти назвав його?«

»Ти ж знаєш, що він зветься Венямін.«

»Як улюблений син прабатька Якова, бо в цю годину, в яку ти назвав його так, ти був тим, чим ти є, ти почував вдячність, що тобі було дано долучити до ланцюга твого роду новий член, ти був жидом, і наш бог був напевно також твоїм богом. Народження твого другого сина зворушило вже не так глибоко твою душу й ти дав йому імя Теофіль. Коли тобі був подарований твій останній мужеський наслідник, ти вже не думав більш про бога твоїх батьків, бо цей син має імя поганського божища Гефестіона. Отже висновок з цього всього той: ви — жиди, коли бог показує вам свою найбільшу ласку чи загрожує поставити вас на найтяжчу пробу; погане ви є завжди, коли ваш шлях не провадить вас найвищими верхами й найглибшими безоднями життя. Я не можу змінити вас, але жінка сина мого брата, донька Бен Акіби повинна почувати себе дитиною свого народу ранком, опівдні і ввечері. Я шукаю для свого Ісаака — Ребеки, а не — Ісмени.«

»Я не кликав вас до нас,« — відповів Апольодор; — »але коли ви завтра полишите нас, то наша повага провожатиме вас. Не думайте про нас гірше через те, що ми може більш, ніж то належалось би, зжились із працею й мисленням народу, між яким ми зробились великими й посеред якого нам ведеться добре. Ми знаємо оскільки наша віра вища їхньої віри. В серці ми лишаємося жидами, але чи ж ми не повинні намагатися загострити, вправити й ушляхетнити нашого духа, якого бог

сотворив справді не з гіршого матеріялу як духа инших народів, де й як ми тільки можемо? І в якій же школі мислення виховується він краще й на міцніших основах, ніж у нашій... себ-то я гадаю, у еллінських учителів? Пізнання Найвищого...«

»Це пізнання,« — скрикнув старий, поривчасто рухаючи руками, — »пізнання Найвищого й усього, що може дослідити наймудріша фільософія, до чого можуть дійти мисленням і міркуванням наймогутніші й найчистіші з тих мислителів, яких ти маєш на увазі, це подаровано богом кожній дитині нашого народу. Скарби, яких инші народи тяжко шукають, маємо ми в нашім святім письмі, в наших заповідях і в нашій моралі. Ми — нарід народів, первенець бога, і коли з нашого осередку повстане Месія...«

»Тоді«, — перебив йому Апольодор, — »станеться те, чого я хотів разом з Філоном, щоб ми зробилися священиками й пророками для всіх націй. Тоді ми будемо справді народом священиків, покликаним вимолити у найвищого благословення для всіх людей.«

»Для нас, для нас самих, зявиться посланець божий, щоб зробити нас із слуг королями народів.«

Апольодор подивився здивовано на схвильованого старого й спитався, посміхаючись неімовірно:

»Розпятий назареєць не був справжнім Месією; але коли ж зявиться справжній?«

»Коли він зявиться?« — скрикнув старий раббі. — »Коли? Чи можу я сказати це? Я знаю тільки одно. Хробак піднімає вже жало, щоб уколоти

в пятку того, хто наступає на нього. Чи чув ти імя Бар Кохби?«

»Дядьку,« — перебив Бен Іохай мову старого раббі, вставочи з свого місця, — »не говори того, чого може будеш жалувати.«

»О ні«, — відповів Ґамаліель поважно, — »ці люди тут понижують божеське до ступня людського, але вони не зрадники.«

Тоді він повернувся знов до Апольодора й промовив:

»Пануючі в Ізраелі ставлять ідолів на наших святинях, вони хочуть знов примусити нарід молитися їм, але ми скорше дамо зломити собі спину, ніж зігнемо її.«

»Ви думаєте знов про повстання?« — спитав александрієць боязко.

»Скажи мені: чи чув ти імя Бар Кохби?«

»Так; це імя відважного ватажка озброєних відділів.«

»Він герой, може визволитель.«

»І ти доручив мені навантажити для нього на мій корабель із збіжжям, що пливе по Йоппи, мечі, щити й вістря списів?«

»Чи самі тільки римляне мають право носити зброю?«

»Ні, але для мене було б зле, забезпечувати приятеля зброєю, яку він хоче ужити проти сильнішого противника, що знищить його.«

»Бог ратей сильніший, ніж тисяча леґіонів.«

»Стережись, дядьку!« — скрикнув знов Бен Іохай остерігаючим голосом.

Ґамаліель повернувся гнівно до свого небожа,

але раніш, ніж він міг відповісти на осторогу молодого чоловіка, він здрігнувся, бо до залі увірвалось дике виття та стукіт сильних ударів у мосяжні ворота дому й струсили його мармурові стіни.

»Вони напали на мій дім,« — скрикнув Апольодор.

»Це подяка тих, для яких ти зламав вірність богові твоїх батьків,« — промовив старий глухо. Тоді він підняв руки й скрикнув: — »Почуй мене, Адонаю! Я маю багато років, я зрілий для ями, але ти оборони цього тут, май жалість до нього!«

Бен Іохай простягнув, благаючи, так як його дядько, руки в гору й його чорні очі блищали при цім грізним вогнем на блідім обличчі.

Молитва його й раббі була коротка, бо небезпека все наближалась.

Апольодор ламав руки й бив кулаком у чоло. Кожний його рух був порівчастий і корчевий. Страх позбавив його цілком того гарного спокійного поводження, яке він прибрав між своїми еллінськими співгромадянами.

Він кидався туди й сюди, мішаючи грецькі прокльони й клятьби з благаннями до бога своїх батьків.

Він шукав ключів до підземних приміщень свого дому, але не міг знайти їх, бо його каштелян тримав їх у себе, і, як усі його слуги, бавився на вулиці чи в якімсь шинку при повній чарці.

До кімнати кинувся куплений недавно жидівський кухарь, для якого це діонісівське свято було жахом, і, рвучи свою бороду й волосся, голосив:

»Филистиняне напали на нас, рятуй нас, раббі, великий раббі! Благай за нас бога, божий чоловіче! Вони йдуть із жердками й списами, вони розтопчуть нас як траву й спалять у цім домі як сарану, яку кидають до печи.«

В смертельнім страсі невільник вився біля ніг Ґамалієля, охопивши їх руками; а Апольодор гукнув:

»Ходіть лише, ходіть за мною на дах!«

»Ні, ні«, — скавулів невільник, — »амалекієць готується кинути вогонь у наші шатри. Погане скачуть і шаліють, полумя, яке вони кидають, пожре нас. Раббі, раббі! заклинай ти божі раті! Великий боже, тепер вони висажують ворота. Пане! Пане! Пане!«

Зуби перестрашеного стукали швидко й, стогнучи та виючи, він закрив свої очі руками.

Бен Іохай був цілком спокійний, але він тремтів од гніву. Він кінчив свою молитву й промовив глибоким голосом, звертаючись до Ґамалієля:

»Я знав, що це прийде й не затаїв від тебе. Ми розпочали свою мандрівку під злими зорями. Будемо ж тепер терпіти, що бог посилає нам. Йому належиться помститися за нас.«

»Помста належить йому,« — повторив старий і загорнув голову своїм білим одягом.

»До спальні! За мною! Заховаймося під ліжками!« — кричав Апольодор, відкинув ногою кухаря, який охопив ноги раббі, і схопив старого за плечі, щоб потягти його з собою.

Але вже було запізно, бо двері передпокою відскочили й почувся брязкіт зброї.

»Пропало, все пропало!« — закричав Апольодор.

»Адонаю, поможи, Адонаю!« — пробурмотів старий і притулився до свого небожа, що був о голову вище його й тримав його, обнявши своєю правицею, ніби хотів оборонити його.

Небезпека, що загрожувала життю Апольодора й його гостей, була нагла й виникла наслідком гніву схвильованої юрби, викликаного неприкрашеним домом багатого ізраілитянина.

Тисячу разів було досить одного слова, щоб запалити гарячу кров александрійців, спонукати їх зломити межі закону й хопитися за меч.

Криваві сутички між поганським та жидівським населенням, що дорівнювало йому числом, були на деннім порядку в місті; й одні й другі часто бували винні в порушенні спокою.

Від того часу, як у багатьох провінціях держави, особливо в Киренайці та на Кипрі ізраілитяне кинулись із жорстоким гнівом на своїх співгромадян, що гнобили їх, злоба й недовірря инакшевіруючих александрійців до них зробилися живішими, ніж раніш.

Окрім того добробут багатьох і великі скарби поодиноких жидів сповнювали заздрістю серця бідніших поган і викликали в них бажання захопити собі власність тих, які — це не можна було заперечувати — не раз ставилися до їх богів з отвертою зневажливістю.

Як-раз в останні дні поріжнення відносно свят, що мали бути уряджені з нагоди відвідин цісаря, загострили стару злобу, і таким чином могло статися, що позбавлений прикрас дім Апольодора на

Канопській вулиці спонукав нарід до нападу на його палату.

І знов було це одно єдине слово, що збудило лють юрби.

Зпочатку ґарбар Мелямпус, заниділий у своїм ремеслі піяк, проходив на чолі своїх пяних бенкетарів по вулиці й гукнув, показуючи тирсовим дрючком на цілком неприкрашений дім:

»Дивіться на цей голий барак! Що цей жид видав раніш на прикрашення вулиці, то зберігає він тепер у своїх скринях там, у середині!«

Це слово запалило й потягло за собою инші:

»Цей негідник окрадає нашого батька Діоніса,« —крикнув другий громадянин; а третій заверещав, піднімаючи високо смолоскип:

»Заберім у нього драхми, які він відтягає богові; ми ж потрібуємо їх!«

Ковбасник Ґлявк вирвав у свого сусіда насмолену палаючу линву й заревів:

»За мною, ми запалимо йому дім над головою.«

»Чекай, чекай!« — гукнув один швець, який працював для невільників Апольодора, заступаючи дорогу лютому різникові. — »Може вони сумують там у середині над мерцем. Цей жид прикрашував завжди свій дім.«

»Нічого такого там нема!« — крикнув хрипким голосом флєйтист. — »Син старого скупаря проходив недавно з веселими товаришами й гуляющими дівчатами через Брухіюм і його пурпуровий плащ віявся далеко за ним.«

»Ми подивимось, що червоніше, фінікійська матерія молодого чи полумя, яким ми запалимо

дім старого!« — закричав один худий кравець і оглянувся, щоб переконатися, як вплинув його дотеп.

»Спробуймо!« — зазгучало спочатку з одних, а потім з де-кількох уст:

»До середини!«

»Хай цей негідний дука памятає сьогодняшній день!«

»Давайте його сюди!«

»Виволікти його на вулицю!«

Так кричали тут і там у юрбі, яка зростала в-одно у більше збіговище.

»Виволікти його сюди!« — крикнув іще раз один єгипетський доглядач за невільниками й зараз по нім якась жінка заверещала те ж саме слово. Вона стягла шкіру сарни з своїх плеч, закрутила нею над своїм розпатланим чорним волоссям і заревіла тоді люто:

»Розірвіть його в шматки!«

»Зубами на шматки,« — закричала одна пяна менада, яка, як більшість тих, що збіглися тут, не мала найменшого поняття про причину народньої люті проти Апольодора й його дому.

Від слів перейшли вже до чину. Ноги, кулаки й дрючки тупали, колотили, били по міцно замкнених мосяжних воротах неприкрашеного будинку, й один чотирнадцятилітній корабельний хлопець скочив на плечі великого чорного невільника й намагався злізти на дах кольонади, щоб кинути смолоскип, який подавав йому ковбасник, до непокритого передпокою тяжко загроженого будинку.

ДВАДЦЯТЬ ВОСЬМИЙ РОЗДІЛ.

Брязкіт зброї, який Апольодор і його гості почули в передпокої, походив не від противників ізраілитян, а від римських вояків, що прийшли визволити їх.

Від учти ветеранів Верус пішов з одним військовим трибуном і своїми британськими невільниками по Канопській вулиці, де його затримало збіговище біля дому Апольодора.

Претор стрічався з ним у префекта й зазнайомився з ним як з одним з найзаможніших та найрозумніших александрійців.

Напад на його власність обурив претора, але він напевно не дивився б спокійно й тоді, коли б загрожений дім належав не цьому поважаному чоловікові, а найбіднішому й найбільш зневажаному християнинові.

Кожне беззаконня, кожне порушення істнуючого ладу було ненависне й незносне цьому римлянинові, й він не був би той, хто він був, коли б він спокійно дивився, як юрба загрожує життя й власність спокійних і поважних громадян.

Непогамований, відданий кожній присипляючій втісі чоловік був на війні й усюди, де це було треба, обачним і мужнім.

Він довідався, які наміри мала ця схвильо-

вана юрба, і подумав зараз про те, щоб ударемнити їх.

Вже стукали у двері до жида, багато хлопців вже стояло на даху кольонади з палаючими смолоскипами.

Що мало бути зроблено, мусіло статися зараз; на щастя Верус мав здібність хутко думати й робити.

Коротко й рішучо попросив він свого супровідника, військового трибуна Луціля Альбіна, щоб поспішив до ветеранів і привів їх йому на поміч. Тоді він наказав своїм невільникам, щоб проклали йому дорогу своїми міцними постатями. В короткім часі це завдання було виконано; але як велике було його здивування, коли він знайшов тут цісаря .

Адріян стояв посередині юрби й вирвав як-раз із рук розлюченого кравця смолоскип, коли зявився Верус.

Зараз по цім наказав він далеко чутним голосом александрійцям, непризвичаєним до могутнього цісарського слова, щоб вони полишили свої дурні заміри.

Свищики, рохкання й глузливі слова покрили сказане володарем.

Коли Верус із своїми невільниками дістався до його боку, де-кільки пяних єгиптян уже наблизилось до нього, щоб накласти руку на небажаного нагадувача.

Претор заступив їм дорогу.

Зпочатку він прошепотів до Адріяна: — »Зевесе, керуй світом; рятувати жидівський дім по-

лиши меншому. В небагато хвилин будуть тут солдати.«

Тоді він гукнув голосно:

»Геть звідси, софісте! Твоє місце в музеумі або в храмі Серапіса при твоїх книжках, але не між розважними людьми. Чи маю я слушність, македонські громадяне, чи ні?«

Похвальне бурмотіння піднялось і повернулось у сміх, коли Адріян відійшов, а Верус казав далі:

»Він має таку бороду, як цісарь, і поводиться тому так, як би мав на собі пурпур! Ви маєте слушність, бо його жінка й діти чекають його при зупі.«

При веселих авантурах Верус часто замішувався до народу, й умів тому поводитися з ним. Коли йому пощастить тепер задержати юрбу до приходу солдатів, його гра буде виграна.

Адріян був герой, де цього було треба; але тут, де неможна було набути жадної слави, він полишив охоче Верусові завдання заспокоїти нарід.

Коли він відійшов, претор наказав своїм невільникам підняти його на плечі.

Його гарне, привітне обличчя значно перевищало юрбу.

Його хутко пізнали й з народу почулось багато голосів:

»Божевільний римлянин! Претор! Фальшивий Ерос!«

»Це я, македонські громадяне, це я,« — відповів голосно Верус, — »і я хочу оповісти вам одну історію.«

»Слухайте, слухайте!« ... »В середину, в хату до жида!«

»Пізніше, пізніше; дайте тепер слово фальшивому Еросові,« ... »Я повибиваю тобі зуби хлопче, коли ти не мовчатимеш тепер!« — чулись з юрби перемішані люті оклики.

Цікавість почути шляхетного пана й мало обґрунтована лють народу змагалися якийсь час.

Врешті, здавалось, перемогла перша з них, гамір ущух і претор почав:

»Була раз одна дитина, їй подарували десять овечок з бавовни, гарненькі речі, такі, як старі баби продають на емпоріумі.«

»В середину, до жида! Ми не потрібуємо дитячих байок.« ... »Тихо там!« ...»Вважайте, від овечок римлянин перейде зараз до вовків.«

»Не вовк, це буде вовчиця!« — гукнув хтось голосно з юрби.

»Не кличте волохатого,« — засміявся Верус, — »і слухайте мене далі... Отже хлопець поставив гарненько своїх овечок тісно одну біля другої. Він був син ткача. Чи є тут ткачі між вами? Ти? Ти? І ще ти там позаду? ... Коли б я не був сином свого батька, я хотів би бути александрійським ткачем. Ви не потрібуєте сміятися! Але вернімся назад до овечок... Всі ці гарненькі сотворіння були біленькі; тільки одно мало огидні чорні плями й зовсім не подобалось хлопчикові. Тоді він пішов до вогнища, взяв палаючу жарину й хотів спалити малу потвору, щоб мати самих лише білих овечок. Ягня загорілось, і як-раз коли полумя охопило деревляну основу забавки, загудів крізь вікно протяг, погнав полумя на инших овечок і в одну мить спопелив їх. Тут хлопець подумав собі, коли б

я лише дав спокій цій огидній овечці! Чим я буду тепер бавитися? І він заплакав. Але сталося ще гірше, бо тим часом, як малий хлопець витирав собі очі, полумя пішло далі й пожерло ткацький станок, вовну, лен, готову матерію, увесь будинок його батька, місто, в якім родився цей хлопчик, і разом з ним, я гадаю й самого хлопця... Ну, любі друзі й македонські громадяне, подумайте трохи. Хто з вас володіє чимсь, той розуміє мою історію.«

»Геть із смолоскипом!« — заверещала жінка якогось вугляра.

»Він має слушність; задля жида ви наражаєте ціле місто на небезпеку!« — закричав швець.

»Ті дурні кинули вже вогонь.«

»Коли ви там угорі кинете ще раз, то я поперебиваю вам кости,« — загрожував продавець льону.

»Полишіть паління,« — зажадав кравець, — »виламайте двері й видобудьте жида.«

Ці слова викликали бурю одобрення й юрба посунулась до дому ізраілитянина.

Ніхто не слухав більш Веруса.

Він ховзнув з плечей своїх невільників, став як-раз перед воротами Апольодора й гукнув:

»Во імя цісаря, во імя закону! Не зачіпайте цього дому.«

Візвання римлянина згучало дуже поважно, і фальшивий Ерос виглядав так, ніби в цю хвилину було небезпечно жартувати з ним.

Але тільки де-які почули його слова в загальнім гаморі, а палкий кравець відважився схопити його за пас, щоб при допомозі своїх товаришів

відтягти його від воріт. Але він заплатив дорого за свою відвагу, бо кулак претора вдарив його так міцно в чоло, що він упав на землю, як поцілений блискавкою. Один з британців повалив на землю ковбасника, і тут дійшло б до страшної бійки, коли б до римлянина, що опинився в скрутнім становищі, не прийшла з двох боків поміч.

Ветерани підтримані багатьома ліктарами зявились перші, а незабаром по них найстарший син Апольодора Венямін, який проходив із своїми товаришами по Канопській вулиці й побачив, яка небезпека загрожувала домові його батька.

Солдати розтяли юрбу, як вітер летючі хмари, а молодий ізраілитянин на чолі своїх товаришів гатив своїм тяжким тирсовим дрючком, так відважно й міцно прокладаючи собі шлях крізь охоплену раптовим страхом юрбу, що він лише трохи пізніше, ніж ветерани, дістався до дверей свого батьківського дому.

Ліктори постукали в двері, а коли ніхто не відчинив їм, вони виломали їх при допомозі солдатів, щоб вартувати в загроженім домі й боронити його від лютої юрби.

Трибун і Верус увійшли з вояками до мешкання жида, а трохи пізніше й Венямін із своїми приятелями, молодими греками, з якими він сходився що-дня в купелі чи в ґімназії.

Апольодор і його гості висловили Верусові свою подяку, а коли стара жидівська служниця, що заховалась під дахом і чула та бачила все, що відбулось перед домом її пана, увійшла до кімнати мужчин та оповіла про початок і кінець

заворушення, претора засипали виявами подяки. І якими ж живими барвами зуміла стара прикрасити своє оповідання...

Тим часом вернулась гарна донька Апольодора, Ісмена, і коли вона, плачучи від хвилювання, обняла свого батька, економка схопила її за руку й підвівши до Веруса скрикнула:

»Цей шляхетний пан,... нехай найвищий благословить його!... ризикував своїм життям, щоб урятувати наше. Він дав пірвати за нас це гарне одіння, і кожна донька ізраілитянина повинна, як я це роблю, ревно цілувати його розірваний хітон, який перед очима бога кращий ніж найкраще святкове убрання.

Стара притисла до уст одіння претора й хотіла спонукати Ісмену, щоб зробила те ж саме, але Верус не дав їй зробити цього і скрикнув, сміючись:

»Як можу я бажати цього моєму хітонові, коли я вважаю себе самого ледви гідним того, щоб до мене доторкались такі уста!«

»Поцілуй його, поцілуй його!« — скрикнула стара; а претор узяв обома долонями голову дівчини, що почервоніла, притулив свої уста до її чола зовсім не з батьківським поглядом і промовив весело:

»Ну, тепер я нагорожений щедро за все, що мені було дано зробити для тебе, Апольодоре!«

»Але ми«, — скрикнув Ґамаліель, — »я й первенець мого брата полишаємо великому богові наших батьків віддячити тобі за те, що ти зробив для нас.«

»Хто ви?« — запитав Верус, якого наповнила

подивом пророча постать поважного старого й одушевлена бліда голова його небожа.

Апольодор перебрав на себе довести до його відома, як далеко перевищав раббі своїх єдиновірців знанням законів і розуміння таємної науки свого народу кабали, що передавалась з уст до уст та як значно перевищав Сімеон Бен Іохай усіх астрономів свого часу. Він сказав також про славетний астрольоґічний твір молодшого чоловіка... Согар, і не проминув згадати, що небіж Ґамалієля має здібність зазначувати наперед стан звізд у майбутні ночі.

Верус прислухався все уважніше до Апольодора й гостро дивився на молодого чоловіка, який переривав жваву мову свого господаря де-якими закидами скромности.

Він згадав наближення дня свого народження та те, що Адріян буде досліджувати стан звізд у ніч перед тим. Що вони покажуть цісареві, те мало рішити долю його життя.

Була ця фатальна ніч призначена наблизити чи віддалити його від найвищої мети його честолюбства?

Коли Апольодор замовк, Верус простяг руку Сімеонові Бен Іохаєві й промовив:

»Я тішуся, що стрінув такого значного чоловіка з таким знанням. Що тільки дав би я, щоб володіти де-кільки годин твоїм знанням!«

»Воно належать тобі«, — відповів астрольоґ, — »розпоряджайся моїм знанням, моєю пильністю, моїм часом; став мені запитання, скільки хочеш. Ми так багато винні тобі...«

»Ви не повинні дивитися на мене, як на свого вірителя,« — перебив претор вченому, — »і ви навіть не потрібуєте бути вдячні мені. Я зазнайомився з вами аж по вашім урятуванню, і виступив проти юрби й її розрухів задля порядку й закону, а не задля якоїсь людини.«

»Ти був такий добрий, що оборонив нас,« — скрикнув Бен Іохай, — »то май же й ласку не відкидати нашої подяки.«

»Вона є пошаною для мене, мій вчений друже; клянусь усіми богами, вона є пошаною для мене,« — відповів Верус. — »І справді, це було б дійсно можливо, це могло б бути . . . Чи не мав би ти ласку піти зо мною до погруддя Гіппарха? З допомогою науки, яка так багато завдячує йому, ти може міг би зробити мені важливу послугу.«

Коли обидва стояли окремо від инших перед мармуровою статуєю великого астронома, Верус спитав:

»Знаєш ти, в який спосіб цісарь вичитує звичайно наперед із звізд долю людей?«

»Зовсім певно.«

»Від кого?«

»Від Аквілі, учня мого батька.«

»Можеш ти обчислити, що скажуть йому зорі в ніч перед тридцятим днем грудня про долю чоловіка, який родився як-раз у цю ніч і гороскоп якого я маю?«

»На це запитання я можу дати тільки умовну відповідь.«

»Що перешкоджає тобі дати на нього безумовно притакуючу відповідь?«

»Непередбачені явища на небі.«

»Бувають вони часто?«

»Ні, дуже рідко.«

»Може моє щастя також не буденне, і я прошу тебе тепер: обчисли для мене способом Адріяна, що проголосить небо в зазначену ніч тому, чий гороскоп я пришлю тобі завтра ранком.«

»Я зроблю це з радістю.«

»Коли ти можеш скінчити цю роботу?«

»Найпізніше за чотири дні; а може й значно раніше.«

»Чудово! Але ще одно. Вважаєш ти мене мужчиною, я гадаю справжнім мужчиною?«

»Чи мав би я причину бути вдячний тобі, коли б ти не був ним?«

»Ну, добре, отже не затаюй від мене нічого, навіть найбільш жахливого й страшного, що могло б затроїти життя й зламати мужність иншим. Я жадаю, щоб ти сказав мені все, що тільки прочитаєш у небесній книзі, мале й велике, добре й лихе.«

»Я не затаю від тебе нічого, нічогісінько.«

Претор простягнув Бен Іохаєві правицю й стиснув міцно ніжну, гарно сформовану руку жида.

Перед тим, поки відійшов, умовився з ним, яким чином він повідомить його про закінчення своєї праці.

Александрієць, його діти й гості відпровадили претора до воріт. Не було тільки молодого Веняміна. Він сидів із своїми приятелями в їдальні свого батька й частував їх шляхетним вином в подяку за поміч, яку вони подали йому.

Ґамаліель почув їх веселі вигуки й співи, вка-

зав на цей покій і промовив, повернувшись до свого господаря й порушуючи плечима:

»Вони дякують богові наших батьків в александрійський спосіб.«

Біля дому Апольодора було тепер тихо, було чутно тільки міцні кроки лікторів і солдатів, які вартували озброєні біля нього.

В бічній вулиці претор стрінув кравця, якого він повалив на землю, ковбасника та инших проводирів нападу на дім ізраілитянина.

Їх провадили увязнених до нічних стратеґів.

Верус пустив би їх дуже охоче на вільну стопу, але він знав, що цісарь спитає завтра, що сталося з тими, що підбурювали до розрухів, і він полишив свій намір.

В кожний инший час він пустив би їх безкарно до дому, але тепер над ним панувало инше бажання, яке було сильніше, ніж його добротливість і його легкодумність.

ДВАДЦЯТЬ ДЕВЯТИЙ РОЗДІЛ.

В Цезареумі претора чекав надкомірний, щоб відпровадити його до цісаревої, яка, не зважаючи на пізню годину, бажала говорити з ним. Коли Верус вступив до покою своєї добродійки, він знайшов її дуже схвильованою.

Вона не лежала, як звичайно, на своїх подушках, але міряла кімнату не по-жіночи, довгими кроками.

»Добре, що ти прийшов,« — скрикнула вона до претора. — »Лентул говорить, що він стрінув невільника Мастора, а Бальбіля твердить ... але ж це неможливо.«

»Вони гадають, що цісарь є тут?« — спитав Верус.

»Казали вони тобі також щось?«

»Ні. Я не задержуюсь, коли ти кличеш мене й коли треба оповісти щось важливе. Отже спочатку ... але ти не повинна лякатися.«

»Тільки без зайвого говорення.«

»Спочатку я стрінув і то у власній особі ...«

»Кого?«

»Адріяна.«

»І ти не помиляєшся, бачив ти його?«

»Цими очима.«

»Нечувано, негідно, ганебно!« — гукнула Са-

біна, так голосно й поривчасто, що пронизливий тон її голосу перелякав її саму. Її худа, висока постать тремтіла від хвилювання, при цім вона показалась би кожному иншому в вищій мірі непринадна, нежіноча й бридка; але Верус був призвичаєний від дитинства дивитися на неї більш приязними очима ніж инші люди, й йому було шкода її.

Бувають жінки, подібні до занепадаючих квіток, погасаючих свічок, чи зникаючих тіней, і вони є не найменш принадні в своїм роді; але Сабіна з своїми грубими костями і твердою потилицею не мала нічого з гнучкої ніжности цих милих сотворінь.

Цей занепад, який вона виявляла, не лицював їй і був їй особливо зле до лиця, коли вона, як в цю годину, з рідкою отвертістю показувала терпку різкість своєї запеклої душі.

Вона була глибоко обурена ганьбою, яку завдав їй її дружина.

Не досить, що він наказав урядити собі в Александрії окремий дім, він перебував ще до того вже тут, не повідомивши її про своє прибуття. Її руки тремтіли від хвилювання й більш белькотячи, ніж говорячи, наказала вона преторові, щоб для неї приготували заспокоюючі ліки.

Коли Верус вернувся, вона лежала на своїх подушках, повернувшись до стіни й почала скаржитись:

»Мені зимно. Накрий мене там ковдрою. Я зниженне єство, над яким знущаються.«

»Ти вразлива й приймаєш ці речі занадто тяжко,« — насмілився відповісти їй претор.

Але вона піднялась обурено, забрало слово й почала його так гостро переслухувати, як би він був оскаржений, а вона його суддя.

Скоро довідалась вона, що Верус стрінув також невільника Мастора, що її дружина перебуває на Льошії, що він перебраний брав участь у святі й наразився перед домом Апольодора на поважну небезпеку.

Вона спонукала Веруса також оповісти собі, яким чином було урятовано ізраілітянина й кого стрінув у його мешканні її приятель; вона ганила Веруса прикрими словами за його невідповідальну, дурну легкодушність, з якою він наражав на небезпеку своє життя задля злиденного жида, і забував, що воно призначено для найвищої мети.

Претор не перебивав їй, він схилився до неї, поцілував її руку й промовив:

»Твоє приязне серце предбачає для мене те, чого я сам не насмілююсь сподіватися. Щось мерехтить на обрії моєї майбутности. Чи це вечірня зоря мого заходячого щастя чи ранне зарево майбутніх, блискучих днів? Хто може знати це? Я чекаю терпеливо, що буде рішено; найближчий час рішить це.«

»Так, він скінчить цю непевність,« — пробурмотіла Сабіна.

»Відпочинь тепер і спробуй заснути,« — попросив Верус із властивою його голосові щирою сердечністю. — »Північ минула а лікарь часто забороняв тобі довго не спати. Бувай здорова, мрій гарно й лишайся для чоловіка тим, чим ти була для дитини й юнака.«

Сабіна відсунула руку, яку він схопив, і промовила:

»Ти не повинен лишати мене, я потрібую тебе; я не можу тепер бути без тебе.«

»До ранку я лишуся при тобі, коли ти дозволиш це.«

Цісарева простягла знов правицю до нього й зітхнула тихо, коли він схилив свої уста до її руки й довго тримав на ній.

»Ти мій приятель, Верусе, мій приятель; я знаю це,« — перервала вона врешті мовчанку.

»О Сабіно, моя мати,« — відповів він сердечно. — »Ти пестила мене вже хлопцем своєю добрістю, і що я можу зробити, щоб віддячити тобі за це все?«

»Лишайся для мене тим, чим ти для мене сьогодня. Чи будеш ти для мене́ такий же завжди, незалежно від того, яка буде твоя доля?«

»В щасті й нещасті, завжди той же самий, завжди твій приятель, готовий віддати за тебе своє життя«.

»Не зважаючи на мого дружину, завжди, також і тоді, коли ти не потрібуватимеш моєї ласки?«

»Завжди, бо без неї я ніщо, злидарь.«

Цісарева віддихнула глибоко й підвелась на подушках.

Вона зважилась на велике рішення й промовила повільно, притискаючи поважно кожне слово:

»Коли в ніч твого народження не станеться на небі нічого нечуваного, ти будеш нашим сином, наступником і наслідником Адріяна; я присягаю тобі це.«

В її голосі було щось урочисте й її очі були широко відкриті.

»Сабіно, мати, духу, що хоронить моє життя!« — скрикнув Верус і став навколішки перед її ложем.

Вона подивилась зворушено на його гарне обличчя, поклала руки на його скрані й притисла уста до його темного волосся.

В її сухих, непризвичаєних до сліз очах світився вохкий блиск, і просячи так мягко, як вона ніколи не говорила ні до кого, вона промовила:

»Також і в щасті, також і по адоптації, і в пурпурі між нами лишаться такі самі відносини, як тепер. Буде це так? Скажи мені, буде це так?«

»Завжди, завжди!« — скрикнув Верус, — »і коли наше бажання здійсниться . . .«

»Тоді, тоді,« — перебила йому Сабіна й мороз пробіг по ній, — »тоді ти все ж таки лишишся для мене тим, чим ти є для мене сьогодня; але розуміється, розуміється . . . храми пустіють, коли смертні не мають більш чого жадати.«

»О ні, тоді приносять богам жертви вдячности,« — відповів Верус і подивився на цісареву; але Сабіна ухилилась від його веселого погляду й скрикнула боязко й заперечуючи:

»Не грайся словами, не треба пустого говорення й жартів! Ради бога не тепер! Бо ця година, ця ніч між иншими — це те ж саме, що освячений храм між будинками, так, те ж саме, що гріюче сонце між иншими світилами неба. Ти не знаєш, що я почуваю, я й сама ледви знаю це! Тепер, лише тепер не треба жадних пустих слів!«

Верус дивився на Сабіну із зростаючим здивуванням.

Вона показувала себе завжди добрішою до нього, ніж до инших людей, і він почував себе злученим з нею звязками вдячности й гарних споминів дитинства. Вже хлопчиком був він єдиний між своїми товаришами, що зовсім не боявся Сабіни й почував приязнь до неї. Але так? Та й хто бачив Сабіну колись такою?

Чи була це ця терпка, прикра жінка, якої серце, як здавалось, було повне жовчи, якої язик ранив як кинжал кожного, проти кого він звертався? Була це Сабіна, яка, хоч ставилася до нього прихильно, але поза тим не любила нічого, навіть себе самої?

Чи він бачив добре, чи він не помилявся?

Сльози, справжні, дійсні, не удавані сльози наповнювали її очі, коли вона казала далі:

»Тут лежу я, бідна, хворовита жінка; така вразлива душею й тілом, ніби покрита ранами. Кожне діткнення, навіть погляд чи голос більшости людей завдає мені біль. Я стара, значно старіша, ніж ти думаєш, і така злиденна, така злиденна, ви всі не можете цього й припустити! Я не була щаслива ані дитиною, ані дівчиною, а жінкою ... вічні боги ... кожне добро слово, яке Адріян дарував мені, мусіла я заплатити тисяччю понижень.«

»Він ставився до тебе завжди з великою повагою,« — перебив їй Верус.

»Перед вами, перед людьми! Але чи я жадаю поваги? Я можу жадати від міліонів пошани й поклонення, і вони приносять їх мені. Любови,

трохи відданої любови жадаю я, і коли б знала певно, коли б я тільки могла сподіватися, що ти даруєш мені її, тоді я була б готова віддячити тобі всім, що я маю, тоді ця година повинна була б бути благословенна перед усіми иншими годинами.«

»Як ти можеш мати сумнів що-до мене, мати, моя щиро улюблена мати!«

»Це робить добре, це впливає благо,« — сказала Сабіна. — »Твій голос ніколи не буває занадто грімкий для мене, і я гадаю, що я можу вірити тобі. Ця година робить тебе моїм сином, робить мене матірю.«

Зворушення, зворушення, що змягчує серце, оживило засохлу душу Сабіни й світилось з її очей.

Їй було на душі, як молодій жінці, яка родила дитину й який голос її серця співає солодкими тонами: »Вона живе, вона моя, я є провидінням одної людини, я мати.«

Щасливо подивилась вона в обличчя Веруса й скрикнула:

»Дай мені руку, мій сину, поможи мені встати, бо я не хочу більш лежати. Як добре мені на душі! Так, це насолода, яка дається иншим жінкам раніш, ніж вони посивіють! Але дитино, милий, єдиний хлопче, цілком так, як матір, ти все ж таки не можеш мене любити! Я занадто стара для ніжних жартів, але я не знесу також, коли ти не даси мені нічого окрім самої дитячої пошани. Ні, ні, ти повинен бути моїм приятелем, якому серце говорить, чого я бажаю, який може сьогодня сміятися зо мною, а завтра сумувати, по якому я бачу, що він тішиться, коли його погляд стрічається

з моїм. Тепер ти є моїм сином і незабаром ти повинен також зватися ним. Для одного вечора було досить доброго.. Ані слова більше! Ця година є як викінчений твір маляра. Кожна риса додана до нього може попсувати його красу. Ти можеш поцілувати моє чоло, я поцілую твоє, а тепер я йду спочивати, і завтра, прокинувшись, я скажу до себе, що маю щось, для чого варто жити... дитину, сина!«

Коли цісарева лишилась сама, вона підняла руки, щоб молитися, але не знайшла жадних слів подяки.

Вона пережила справді годину чистого щастя, але скільки днів, місяців і років позбавлених радости й повних страждання лежали позаду неї!

Коли признання постукало привітно до її душі, в ній заворушилась гірка упертість. Що значила одна добра година поруч із попсованим істнуванням.

Дурна жінка! Вона не сіяла ніколи любови, і лаяла богів жорстокими й скупими, бо вони не дали їй жати любови. І на який ґрунт упало сімя її материнської ніжности?

Верус полишив її справді веселий і багатий надіями, справді змінене єство Сабіни зворушило його серце... він хотів справді й по адоптації мати вірну приязнь до неї; але його очі блищали не так, як у щасливого сина, вони искрились скорше як у борця, який сподівається здобути перемогу.

Не зважаючи на пізню годину, його дружина ще не спала.

Вона довідалась, що він по своїм повороті був

покликаний до цісаревої, і чекала його занепокоєна, бо вона не була призвичаєна чути щось привітне від Сабіни.

Швидкі кроки її дружини згучали грімко між камінними стінами дрімаючої палати.

Вона почула його здалеку й пішла йому назустріч.

Він простяг до неї руки, сяючи, схвильовано, з почервонілими щоками.

Вона була така гарна в своїм нічнім одягу з тонкої, білої тканини, і його серце було таке повне, що він притулив її до своїх грудей так ніжно, як увечері по веселлі; вона любила його сьогодня також не менш, ніж тоді, й відчувала в сотний раз вдячне щастя, що цей невірний гонивітер, як мандрівний моряк до рідної пристані, вертався все ж таки завжди знов до неї, в її обійми, до її незмінно вірного серця.

»Люціле,« — скрикнув він, увільняючи свою шию з її рук, — »о Люціле, це була ніч! Я оцінював Сабіну завжди инакше ніж ви й відчував вдячність, що вона була добра до мене. Тепер усе ясно між нею й мною! Вона назвала мене своїм сином, а себе моєю матірю. Я віддячую її за це, і пурпур, пурпур — наш! Ти дружина цезаря Веруса, ти будеш нею напевно, коли ніякі дивні знаки не перелякають цісаря!«

Він змалював їй усе, що він пережив у Сабіни, швидкими словами, які згучали не тільки зухвалістю щасливого грача, а й зворушенням та вдячністю.

Його свіжа, упевнена радість примусила за-

мовкнути її сумнів, її страх перед великим, що наближалось до неї вітаючи і все ж таки грізно.

Своїм внутрішнім оком бачила вона улюбленого чоловіка, бачила вона свого сина на цісарськім троні, і саму себе, прикрашену далеко променіючою діядемою жінки, яку вона ненавиділа цілою силою своєї душі.

Приязне відношення її дружини до цісаревої, вірна прихильність, яка від дитинства єднала його з нею, не турбували Люцілі, але жінки бажають вибраному чоловікові всякого щастя, всякого подарунку, тільки не любови иншої жінки, і вони вибачають їй скорше ненависть і переслідування, ніж таку любов.

Люціля була глибоко схвильована, і думка, що від років була захована глибоко в її серці, була сьогодня міцніша, ніж її зусилля стримати її вислів.

Адріяна вважали убійником її батька, але ніхто не міг з певністю сказати, чи він, чи хтось инший вбив шляхетного Ніґріна.

В цю годину старе підозріння схвилювало з новою поривчастістю її душу, й піднімаючи як для присяги правицю, вона скрикнула:

»О доле, доле! Мій дружина наступник чоловіка, який вбив мого батька!«

»Люціле!« — перебив їй Верус. — »Думати про цю жахливу річ неслушно, вимовляти її, — це божевілля. Не говори цього другий раз, а найменше сьогодня. Що могло статися раніш, не повинно псувати теперішности й майбутности, які належать нам і нашим дітям.«

»Ніґрін був дідом цих дітей,« — скрикнула римлянка з палаючими очима.

»Це значить, що ти хотіла б впоїти в їх душу стремління помститися на цісареві за твого батька!«

»Я донька задушеного!«

»Але ти не знаєш убійника й пурпур мусить важити більш, ніж одно життя, бо за нього платили часто життям багатьох тисяч. А потім, Люціле, ти ж знаєш, я люблю веселі обличчя, а помста має похмуре чоло. Полиши нас бути щасливими, ти дружино цезаря! Завтра я маю ще тобі багато оповісти; тепер я мушу йти на чудову нічну учту, яку уряджує для мене син багатого Плютарха. Я не можу лишитися при тобі, справді ні, бо мене вже довго чекають. Коли ми будемо знов у Римі, ти ніколи не будеш говорити з дітьми про старі сумні історії, я не хочу цього!«

Коли Верус проходив через сад Цезареума з невільниками, які несли перед ним смолоскипи, він побачив світло у кімнаті, де жила поетка Бальбіля, і гукнув жваво до неї:

»Добривечір, гарна музо!«

»Добраніч, фальшивий Еросе,« — відповіла вона.

»Ти прикрашуєшся чужими перами, поетко!« — зауважив він, сміючись. — »Не ти, а злосливі александрійці винайшли це імя.«

»О, і ще кращі,« — гукнула вона вниз. — »Що я сьогодня побачила й почула: це просто не віриться.«

»І ти використаєш це у своїх віршах?«

»Лише де-що, а саме в глузливій пісні, яку я хочу скерувати проти тебе.«

»Я тремтю«.

»Треба сподіватися, від радости. Мій вірш принесе твоє імя пізнішим поколінням.«

»Це правда, і чим злосливіше випадуть твої вірші, тим певніше будуть вони думати, що Верус був Фаоном Сафо-Бальбілі та що відкинуте кохання наповнило гнівом ніжну поетку.«

»Дякую за цю осторогу. Сьогодня зрештою ти забезпечений від моїх віршів, бо я така втомлена, що ледви тримаюсь на ногах.«

»Ти не боялась вийти на вулицю?«

»Це не було небезпечно, бо я мала певного супровідника.«

»Чи можна запитати, кого?«

»Чому ж ні? З нами був архитект Понтій.«

»Він знає місто.«

»І в супроводі його я зважилась би, як Орфей, зійти до пекла.«

»Щасливий Понтій!«

»Щасливіший Верус!«

»Як я маю розуміти це слово, чудова Бальбіле?«

»Бідному будівничому дозволяють бути добрим провідником, а тобі належить ціле серце твоєї гарної дружини Люцілі.«

»А їй моє, оскільки воно не повне Бальбілею. Спи добре, неприступна музо.«

»Спи зле, ти непоправний духу мук,« — гукнула дівчина й стулила фіранки на своїм вікні.

Кінець другого тому.

ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА".

Г. Мопасан: **Монт Оріоль,** роман, перекладав М. Шраг. З передмовою дра О. Грицая. І. том, 8⁰, XVIII + 174 сторін. Ціна 21.600 а. кор., 30 цент.
— **Монт Оріоль,** II. том, 8⁰, 180 сторін. Ціна 19.800 а. кор , 30 цент.
— **На воді,** оповідання, переклав М. Шраг. З передмовою дра О. Грицая. 8⁰. XX + 144 сторін. Ціна 18.000 а. кор., 30 цент.
А. Мюссе: **Андреа дель Сарто,** драма, переклав С. Пащенко. З передмовою дра О. Грицая. 8⁰, VIII + 91 + (1) сторін. Ціна 12.600 а. кор., 20 цент.
— **Тіціянів Син,** оповідання, переклав С. Пащенко. З передмовою дра О. Грицая. 8⁰, XII + 79 + (1) сторін. Ціна 10.800 а. кор., 20 цент.
Стендаль: **Абатесса ді Кастро,** оповідання, переклав С. Пащенко. З передмовою дра О. Грицая. 8⁰, XVI + 160 сторін. Ціна 19.500 а. кор., 30 цент.
— **Ченчі,** оповідання, переклав С. Пащенко. З передмовою дра О. Грицая. 8⁰, XII + 56 сторін. Ціна 7.200 а. кор. 12 цент.
Л. Толстой: **На кожний день,** переклав В. Тулюпа, том І, Січень. 8⁰, 100 сторін. Ціна 12.600 а. кор., 20 цент.
— **На кожний день,** том II, Лютий. 8⁰, 96 сторін. Ціна 10.800 а. кор., 20 цент.
— **На кожний день,** том III, Березень. 8⁰, 104 сторін. Ціна 12.600 а. кор., 20 цент.
Ґ. Фльобер: **Салямбо,** роман, переклав Б. Чорний. З передмовою дра О. Грицая. І. том, 8⁰, VI + 154 сторін. Ціна 18.000 а кор., 30 цент.
— **Салямбо,** II. том, 8⁰, 140 сторін. Ціна 16.200 а кор., 25 цент.
— **Салямбо,** III. том, 8⁰, 144 сторін. Ціна 16.200 а. кор., 25 цент.

Друкуються:

Г. Бальзак: **Батько Ґоріо,** роман, переклала В. О'Коннор-Вілінська. 8⁰.
Е. Бульвер: **Останні дні Помпеїв,** роман, переклав Ю. Русів. 8⁰.
А. Доде: **Сафо,** роман, 2 томи переклав Б. Чорний. 8⁰.
Е. Золя: **Рим,** роман, переклав С. Пащенко. 8⁰.
В. Скот: **Айвенго,** роман, переклала Др. Н. Суровцова. 8⁰.
Л. Толстой: **На кожний день,** IV—XII томи. Квітень—Грудень. 8⁰.
І. Тургенев: **Записки мисливця,** оповід., пер. С. Назаренко. 8⁰.

Готуються до видання переклади творів таких авторів: Андерсен, Бальзак, Гердер, Ґете, Ґольдсміт, Ґрільпарцер, Дікенс, Доде, Достоевський, Еліот, Кінгслей, Лессінґ, Меріме, Мультатулі, Такерей, Тургенев, Шерідан, Шіллер, Штіфтер, Якобсен.

III. Бібліотека „Українській дитині".

Досі появились:

Ч. 1. **Лісовий царь Ох.** Народна казка. З 5 образками і 3 кольоровими малюнками Ю. Русова і кольоровою окладинкою. 4⁰, 24 сторін. Ціна 10.500 а. кор., 18 цент.

(Далі на 4 стор.)

ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“.

Ч. 2. **Злидні.** Народна казка. З 5 кольоровими малюнками Ю. Вовка і кольоровою окладинкою. 4⁰, 11 + (1) сторін. Ціна 6.000 а. кор., 10 цент.

Ч. 3. **Царь Лев.** Народна казка. З 29 малюнками (в два кольори) Олени Кульчицької і кольоровою окладинкою. 4⁰, 32 сторін. Ціна 12.500 а. кор., 20 цент.

Ч. 4. **Хатка в лісі.** Народна казка. З 6 кольоровими малюнками Ю. Вовка і кольоровою окладинкою. 4⁰, 16 сторін. Ціна 8.000 а. кор., 12 цент.

Ч. 5. О. Олесь: **Рак рибалка.** Поезії. 4⁰, 16 сторін. З 6 образками і 5 кольоровими малюнками Ю. Вовка. Ціна 8.000 а. кор., 12 цент.

Ч. 6. **Царенко і змій.** Народна казка. З 6 кольоровими малюнками Ю. Вовка і кольоровою окладинкою. 4⁰. 32 сторін. Ціна 12.500 а. кор., 20 цент.

Ч. 7. О. Олесь: **Вовченя.** Поезії. 4⁰, 16 сторін. З 2 образками і 4 кольоровими малюнками Ю. Вовка. Ціна 8.000 а. кор., 12 цент.

Ч. 8. **Про морського царя й його дочок.** Народна казка. З 5 кольоровими малюнками Ю. Вовка і кольоровою окладинкою. 4⁰, 20 сторін. Ціна 10.000 а. кор., 15 цент.

Ч. 9. О. Олесь: **Іменини.** Поезії. 4⁰, 16 сторін. З 2 образками і 3 кольоровими малюнками Ю. Вовка. Ціна 8.000 а. кор., 12 цент.

Ч. 10. **Царевич Яків.** Народна казка. З 9 кольоровими малюнками Ю. Вовка і кольоровою окладинкою. 4⁰. 32 сторін. Ціна 12.500 а. кор., 20 цент.

Ч. 11. О. Олесь: **Ялинка.** Поезії. 4⁰, 16 сторін. З 4 образками і 4 кольоровими малюнками Ю. Вовка. Ціна 8.000 а. кор., 12 цент.

Ч. 12. О. Олесь: **Поєдинок.** Поезії. 4⁰, 16 сторін. З 4 образками і 4 кольоровими малюнками Ю. Вовка. Ціна 8.000 а. кор., 12 цент.

Готуються до друку дальші випуски з кольоровими малюнками і кольоровою окладинкою.

У Видавництві „Чайка“ можна замовляти також оці книжки:

А. Крушельницький: **Артистка,** драма в 3 діях. 8⁰, 124 сторін Ціна 14.400 а. кор., 25 цент.

— **Буденний хліб,** оповідання. 8⁰, 284 ст. Ціна 30.600 а. кор., 50 цент.

— **Ірена Оленська** і інші оповідання. 8⁰, 296 сторін. Ціна 32.400 а. кор., 50 цент.

— **Як пригорне земля,** повість у двох частинах (І. ч.: Як промовить земля. 8⁰, 152 сторін. Ціна 18.000 а. кор., 30 цент. ІІ. ч.: Як пригорне земля. 8⁰, 300 сторін. Ціна 34.200 а. кор., 50 цент.)

С. Черкасенко (П. Стах): **Твори,** том І (Поезії). 8⁰, 204 сторін з портретом автора. Ціна 25.000 а. кор.

— **Твори,** том ІІ (Поезії). 8⁰, 198 сторін. Ціна 25.000 а. кор.

Ціни подані в австрійських коронах і американських долярах.

Замовляти можна в кожній українській книгарні або просто у видавництві „Чайка“ у Відні:

VERLAG „TSCHAJKA“
Österreich, Wien V., Nikolsdorfergasse 7—11.